

4D/39.

AZ INTERKULTURÁLIS
KERT FOGALMA A MAGYAR
KONTEXTUSBAN
*THE NOTION OF THE INTER-
CULTURAL GARDEN
IN HUNGARIAN CONTEXT*
**FÁCZÁNYI ZSUZSANNA
BALOGH PÉTER ISTVÁN**
2. OLDAL / PAGE 2

ADALÉKOK A TÖRTÉNETI
VÁROSKÖZPONTOK
TÉMÁJÁHOZ EGER PÉLDÁJÁN
*REFLECTIONS ON THE
SUBJECT OF HISTORIC
CITY CENTRES*
– EXAMPLE EGER
KÖRMENDY IMRE
20. OLDAL / PAGE 20

DUNA-PARTI SÉTÁNY
SZABADTÉRÉPÍTÉSZETI TERVE –
KOMÁROM, MONOSTORI ERŐD
– CSILLAG ERŐD
*MASTER PLAN FOR A PROMENADE
ALONGSIDE THE RIVER DANUBE –
KOMÁROM, FORT MONOSTOR*
– FORT CSILLAG
HRABÁK LUCA
38. OLDAL / PAGE 38

A MÁTYÁSFÖLDI NYARALÓTELEP
– EGY ÉRTÉKEKET REJTŐ VÁROSI
TÁJEGYÜTTES
SUMMER RESORT IN MÁTYÁSFÖLD
– AN URBAN LANDSCAPE
WITH HIDDEN VALUES
BECHTOLD ÁGNES
52. OLDAL / PAGE 52

AZ INTERKULTURÁLIS KERT FOGALMA A MAGYAR KONTEXTUSBAN

THE NOTION OF THE INTERCULTURAL GARDEN IN HUNGARIAN CONTEXT

SZERZŐ/BY: FÁCZÁNYI ZSUZSANNA,
BALOGH PÉTER ISTVÁN

A városi közösségi kert elmélete és gyakorlata Magyarországon is egyre ismeretebb.¹ A kertek alapításánál a hangsúly a közösségi tapasztalaton, a természet iránti igényen, a környezettudatos város-használton és kevésbé a mennyiségi termelésen van. Társadalmi háttérük és céljuk sokrétű. Az interkulturális kert a közösségi kert egy fajtája, mely az élelem megtermelésének élményét, a föld és a természet közelségének elemi erejét használva bevándorlók, menekültek, városi kisebbségek, be nem fogadott kultúrával élő csoportok kapcsolódását, összefonódó közösségek alakítását szociális eszközként segíti. (1. kép)

Meggyőződésünk, hogy az interkulturális kert-típusnak helye és társadalmi alapja van a magyar városi környezetben is, ezért célunk, hogy működését a magyar várost használókkal és alakítókkal megismertessük, elemzésével alkalmazásának kérdéseit átgondoljuk, egyben az interkulturális kert magyar definícióját meghatározzuk.¹

VÁROSI KERT - VÁROSI
MEZŐGAZDASÁG - KÖZÖSSÉGI KERT

Két urbanisztikai kontextus

A városi ember természeti környezethez való viszonya a 19. század elején a városi

szövet drámai sűrűsödése és terjeszkedése által megváltozik. Az európai ipari nagyvárosok történeti központjainak, munkásnegyedeinek rossz életkörülményeire változást keresve „az urbanisztikai gondolkodás szükségszerűen a társadalmi és politikai kérdések felé orientálódik (...) Nyugat-Európában ez a szociál-utópiák időszaka. Kialakul az urbanisztikai gondolkodás egyik sajátos ága, megteremtve a társadalmi és életmódkísérletek hagyományát, és vele a konkrét fizikai környezet alakításának új módszerét is”² (Owen, Fourier, Morris). Az Amerikában megjelent antiurbanus modellek a városból kivonulást, a rurális világba való visszatérést látták megoldásnak (Olmsted, Wright), Európában a munkáslakótelepek koncepcióját továbbgondoló kertváros-elképzelés képviselői az urbanus és rurális értékek egyensúlya érdekében, a várost gyógyító szándékkal strukturálták át (Howard, Unwin).³ Howard egyszerűen fogalmaz: „önmagában sem a város, sem a vidék nem alkalmas arra, hogy teljes egészében megvalósítsa azt az életformát, amely valóban összhangban van az emberi természettel. Az embernek egyaránt kell részesednie a társas élet és a természeti szépségek örömeiben.”⁴

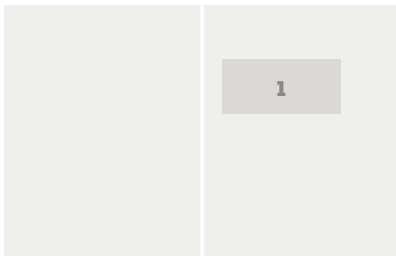
Az utóbbi évtizedben megfigyelhető közösségi urbanizmus megvalósult civil

i Az interkulturális kertforma elméleti háttérével foglalkozunk, kialakulásának történetét, hatását forráskutatás alapján vizsgáljuk, az irodalom áttekintésének, releváns gondolatok kiemelésének és összefüggésbe állításának módszerét használjuk. Jelentős a városi közösségi kertek három évtizedével foglalkozó nemzetközi kutatási anyag, ezen belül az interkulturális kerteket elemző német, leginkább szociológiai szempontú irodalom – Christa Müller munkássága meghatározó. A magyar szakirodalom alábbi forrásaiban kerül az interkulturális kertemléítésre: Dobránszky Julianna (2012). A városi paradicsom. A közösségi kertek lehetséges szerepe a városfejlesztésben budapesti példák vizsgálatán keresztül. Budapesti Corvinus Egyetem. Gazdálkodástudományi Kar: szakdolgozat; György Bálint (2014). Községi kertek. Kisközségek a fenntarthatóbb városi életért. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Társadalomtudományi Kar, Szociológiai Szak: szakdolgozat; a Rosta Gábor által jegyzett Városi Kertek Egyesület írásai. <http://www.varosikertek.hu/?2015.03.27>; HORTIS (Horticulture in Town for Inclusion and Socialisation) - Városi Községi Kertészkedésért projekt az Európai Unió „Egész Életen át Tartó Tanulás” program keretén belül (2013-2014). <http://www.hortis-europe.net/hu/project/about-the-project/> 2015.03.27.

¹ Jelenleg közel 25 működő, további 4 induló budapesti közösségi kertről tudunk.

² Meggyesi Tamás (2005). A 20. Század urbanisztikájának útvesztői. Budapest: Terc. p. 15.

³ Meggyesi Tamás (2005). Uo. pp. 15-66.

1. kép/pict.:
 Nyitott
 interkulturális kert
 „Prinzessingärten”
 Berlin, 2011. / *Open
 intercultural garden
 „Prinzessingärten”
 Berlin, 2011.*

(FORRÁS/SOURCE:
 PHOTO MARCO
 CLAUSEN, 2011.)

The theory and practice of the urban community garden is becoming better known in Hungary too.¹ In these gardens there is less emphasis on quantitative production than on environmentally conscious urban living, community experience or the demand for nature. Its purpose and social background are multifold. The intercultural garden is a type of community garden that offer the enjoy of food production and the proximity of earth and nature, as a social instrument helps the formation of interwoven communities and the connection of immigrants, refugees, urban minorities and of those who practice an unharboured culture. (1.picture)

It is our firm belief that the intercultural garden type has a place and a social ground in the Hungarian urban environment, thus our goal is to familiarize users and shapers of Hungarian cities with its operation, consider the questions of its implementation by analysis, and also to determine its Hungarian definition.¹

CITY GARDEN - URBAN AGRICULTURE - COMMUNITY GARDEN

Two contexts of urban studies

The relationship of the urban man and the natural environment changes in the

beginning of the 19th c. by the expansion and dramatic condensation of urban tissue. Seeking solutions to the bad conditions of life in the slums, in the historical centers of big European industrial cities, "urbanistic consideration inevitably orientates towards social and political questions (...) this is the time of social-utopias in Western Europe. A unique branch of urbanistic consideration develops, creating the tradition of social and lifestyle experiments and with that a new way of shaping the tangible physical environment."² (Owen, Fourier, Morris)

The anti-urban models that emerged in the United States saw the withdrawal from the city, the return to the rural area as the solution (Olmsted, Wright). The representatives of the garden city (that is the developed concept of workers' slums) in Europe, for the balance of urban and rural values, restructured the city with the intention of recovery (Howard, Unwin).³ Howard simply states: "Neither the city, nor the countryside are feasible by themselves to fully realize the form of life that is in concordance with human nature. The man has to receive a share of social life and natural beauty alike."⁴

In the observable community urbanism of the last decade's realized civil initiatives the inhabitants' need for

i We are concerned with the background of the intercultural garden form, we examine the history of its evolution and its effects using the method of researching sources, reviewing the literature, highlighting relevant thoughts and putting them into context. The international research material concerning the three decades of urban community gardens is significant, among these the most defining are mostly German researches analyzing the intercultural gardens, mainly from a sociological perspective - the works of Christa Müller are essential. The Hungarian academic literature takes note of the intercultural gardens in the following sources: Dobránszky, Julianna (2012). *Urban paradise. Potential role of the community gardens in urban development. Case studies in Budapest.* Budapesti Corvinus University. Faculty of Economy: Thesis; György, Bálint (2014). *Community gardens. Small communities for the sustainable urban life.* Eötvös Loránd University og Science, Faculty of Social Sciences: Thesis; Writings of the Hungarian Urban Gardens Association, put to paper by Gábor Rosta. <http://www.varosikertek.hu/2015.03.27>; HORTIS (Horticulture in Town for Inclusion and Socialisation) - Urban Community Gardening project in the ground of the European Union's "Lifelong Learning" program (2013-2014). <http://www.hortis-europe.net/hu/project/about-the-project/2015.03.27>.

¹ We currently know of nearly 25 operating and 4 starting community gardens in Budapest.

kezdeményezéseiben a városban lakók természet iránti igénye felszínre kerül, „láthatóvá” válik. Polyák Levente szerint a városok jövőjét a nagyszabású beruházások helyett egyre inkább előtérbe kerülő kisléptékű, gyakran ideiglenes, közösségorientált beavatkozások határozzák meg, amelyet az építész, tájépítész és designer szakma támogatni tud. „A közösségi kertek, az informális építészet, az önszerveződő városfejlődés gondolata mára kilépett az ellenkultúra és a társadalmi periféria világából, a szakmakritika a szakma részévé vált, (...) a civilség és szakmaiság, az informális és formális közötti egyensúly kulcskérdés lehet a várospolitikában.”⁵

A városi „termelő” mezőgazdaságról

Az iparosodás a városokat ellátó mezőgazdasági területek helyzetét és sorát is megváltoztatta. Példaként vehetjük Pest-Budát, melynek a 19. század elejétől kezdődő erőteljes növekedése során, később Nagy-Budapest létrejöttével az addig a várost körülvevő és ellátó települések mezőgazdasági területei a főváros részévé váltak. A közép- és kisbirtokok az árutermelő kertgazdálkodáson, a szántóföldi zöldségtermesztésen keresztül továbbra is kapcsolódtak az immár megnövekedett fővárosi keresletet ellátó mezőgazdasági övezethez. Szerepüket a szállítási árak csökkenése, telekspekulációs szempontok, az 1970-es és 80-as évek lakásépítési hulláma során a lakótelepek, külső városközpontok kiépítése, illetve a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság uralkodóvá tétele gyengítették. Számottevő, jórészt a nagyüzemi művelésre kevésbé alkalmas földterületek maradtak parlagon.⁶ A külső kerületek mezőgazdasági területei a rendszerváltás utáni évtizedekben sorra tartalék, fejlesztési területbe sorolódtak át. A fővárosban tehát mezőgazdasági termelés, lényegében, még a belső agglomerációs gyűrűben sincs.

A művelt termőterületek visszaszorulása az urbanizációs folyamatok hatására

a várostérségekben általános tendencia. A mezőgazdaság akkor foglalt új területet a városi környezetben, amikor gazdasági válság, háború okozta élelemhiány kényszerében, leginkább központi propaganda hatására városi szabadterek, közterek és parlagok váltak a zöldségtermesztés helyszínévé (Liberty Gardens; Victory Gardens). A háborús és válságkorszakok az önellátás megteremtésén túl egyfajta patriotizmust testesítettek meg. 1944-re az USA-ban a zöldségtermelés 44%-át biztosították a „Győzelmi Kertek”.⁷ E kertek többsége a gazdasági fellendüléssel, az ellátási biztonság javulásával fokozatosan megszűnt.

Jelentős városi mezőgazdasági területként tekinthetünk az Európában mai napig elterjedt családi kiskertekre is (Kleingärten, allotments, zártkertek). Az iparosodás, az urbanizáció terjedésével világszerte megnövekedett a városi kertek iránti kereslet. A civil kezdeményezés példáját követő kiskertek Németországban Schrebergarten⁸ néven váltak ismertté; jelenleg 46.000 hektár területet foglalnak el az országban.⁹ Magyarországon az első világháború idejében alakultak ki az első munkás- és bányászkeretek, amelyeket további munkáskertek, kertegyesületek létrejötté követett. A hatvanas években, a termelő szövetkezeti rendszer földrendezése során a nagyüzemi használatra kevésbé alkalmas területeken kertgazdasági övezeteket, ún. „zártkerteket” hoztak létre, amelyek a faluról városba költöző tömegek számára – többnyire tartós bérleti szerződéssel – a kertgondozás élményét és hasznát nyújtották. A hetvenes évektől kezdődően a városok körüli perifériális zónákban is egyre több kiskertövezet alakult ki; jelenleg Magyarországon mintegy 200.000 hektár termőterület tartozik a zártkert, ill. a jelenlegi terminológia szerint a „kertes mezőgazdasági övezet” kategóriájába, összesen 1,15 millió nyilvántartott földrésszel.¹⁰ Az Európa szinte minden országában megtalálható kiskertek, a városi

⁴ In: Vidor Ferenc (1979). *Urbanisztika - válogatott tanulmányok*. Budapest: Gondolat. p. 90.

⁵ Polyák Levente (2012). *Közösségi urbanizmus: három kiállítás az informális új építészetéről*. In: *Balkon*, 2012/10. Dunakeszi: Poligráf Könyvkiadó. pp. 12-16.

⁶ Buskó Tibor László (2001). *A Centrum-periféria relációk Budapest és Rákosvidék között (1872-1990) avagy egy integrációs folyamat tanulságai*. In: *Tér és Társadalom*, XV. évf. 3-4., pp: 131-152.

⁷ Rosta Gábor (2013). *Közösségi kertek. Szomszédsgai közösségek. Városi mezőgazdaság*. Városi Kertek Egyesület.

⁸ Rosta Gábor (2013). *Közösségi kertek. Szomszédsgai közösségek. Városi mezőgazdaság*. Városi Kertek Egyesület.

⁹ Wikipedia : Kleingarten. <http://de.wikipedia.org/wiki/Kleingarten> 2015.03.23.

¹⁰ Wikipedia : Kleingarten. <http://de.wikipedia.org/wiki/Kleingarten> 2015.03.23.

nature materializes, becomes "visible". According to Levente Polyák, the future of cities will be determined by small-scale, often temporary, community oriented operations coming into prominence (that can be supported by the architect, landscape architect or designer professions), instead of large-scale investments. *"The community gardens, the informal architecture, the idea of self-organized urban development today have exited the world of counter-culture and social periphery, the professional criticism has become a part of the discipline, (...) civilism and professionalism, the balance between formal and informal could be a key question in urban politics."*⁵

The "productive" urban agriculture

The industrialization has changed both the position and the destiny of city supplying agricultural areas. We can consider Pest-Buda as an example, which, during the severe growth from the beginning of the 19th c., later with the emergence of Great-Budapest, incorporated the surrounding agricultural areas that used to supply it, into the capital. The small and medium holdings still remained connected to the agricultural area that supplied the – this time – increased demands of the capital, through productional horticulture and field vegetable growing. Their role was weakened by the decrease of transport prices, land speculation interests, the erection of housing estates and external city centers during the housing wave of the 1970's and 80's, and the socialist idea of governing large-scale agriculture. Considerable lands, mostly those that are less suitable for large-scale production, remained uncultivated.⁶ The agricultural areas of the external districts were consequently charted as reserve development areas in the decades following the democratic transformation. Thus there is no agricultural production in the capital, essentially not even in the inner agglomeration ring.

The repression of cultivated lands due to urbanization processes in urban areas is a general tendency. The only time when agriculture conquered new territories in urban environments was when, forced by economic recession or food shortages caused by war, mostly by influence of central propaganda, open urban spaces, public squares and fallows became places of vegetable growing (Liberty Gardens; Victory Gardens). The war and recession gardens embodied also a kind of patriotism next to self-sufficiency. By 1944, 44% of vegetable production in the United States was secured by "Victory Gardens".⁷ Most of these gardens slowly ceased to exist with the economic upswing and the improvement in the security of supplying.

We can consider small family gardens (Kleingärten, allotments, garden-plots), that are still common in Europe, as notable urban agricultural areas. The demand for urban gardens has increased worldwide by the expansion of industrialization and urbanization. Small gardens following the example of civil initiatives are known as Schrebergarten⁸ in Germany, currently occupying 46.000 hectares of land in the country.⁹ The first workers' and miners' gardens in Hungary evolved in the times of WW1, which was followed by the emergence of new workers' gardens and garden associations. In the 60's, by the land management of the collective farm system, in the lands that were less suitable for large-scale use, horticultural areas (so-called "garden-plots") were created, which gave the enjoyment and benefits of gardening to the crowds that moved to the city from the country (with fixed tenancy contracts). Starting in the 1970's, more and more small garden areas emerged in the peripheral zones surrounding the cities as well. Currently in Hungary around 200.000 hectares of crop land belongs to the category of "garden-plot", or, in current terminology, the category of "garden agricultural area", with a total of 1.15 million

² Meggyesi, Tamás (2005). *The cobwebs of the urbanism of the 20th c. Budapest: Terc.* p. 15.

³ Meggyesi, Tamás (2005). *Ibid.* pp. 15-66.

⁴ In: Vidor, Ferenc (1979). *Urbanism - selected studies.* Budapest: Gondolat. p. 90.

⁵ Polyák, Levente (2012). *Community urbanism: Three exhibitions on the new architecture of informality.* In: *Balkon, 2012/10.* Dunakeszi: Poligráf Könyvkiadó. pp. 12-16.

⁶ Buskó, Tibor László (2001). *The centrum-periphery relations between Budapest and the Rákos area (1872-1990) teaching from an integrations process.* In: *Tér és Társadalom, XV. Vol. 3-4,* pp: 131-152.

⁷ Rosta, Gábor (2013). *Community gardens. Neighbourhood communities. Urban agriculture.* Budapest: Városi Kertek Egyesület (Urban Gardens Association).

⁸ Their origin in German territory can be traced to D. G. M. Schreber, a doctor in Leipzig. Realising his disciples, a school principal named E. I. Hauschild heading a civil initiative in 1864 established a p.e. and play ground for the children called "Schreberplatz". The target was to educate the rarely exercising, malnourished city youth about a healthy lifestyle with gymnastics grounds and a later formed garden. Gardening remained the responsibility of the parents, who later created a garden plot association. The idea spread, following their example garden plot communities emerged city wide. The permeation and the effects of the "Schrebergarten", the community gardens and the "International Garden" model show a parallel: an accomplished and of proved value civil initiative swollen into a movement.

⁹ Wikipedia : Kleingarten. <http://de.wikipedia.org/wiki/Kleingarten> 2015.03.23.

2

3

2. kép/pict.:

Városi parlag, későbbi közösségi kert helyszíne, Moritzplatz Berlin, 2009. / Urban fallow later scene of a community garden, Moritzplatz Berlin, 2009.

(FORRÁS/SOURCE:

[HTTPS://WWW.FLICKR.COM/PHOTOS/39367406@NO4/5340947790/IN/PHOTOSTREAM/](https://www.flickr.com/photos/39367406@no4/5340947790/in/photostream/)

FLICKR.COM/

PHOTOS/39367406@

NO4/5340947790/IN/

PHOTOSTREAM/)

3. kép/pict.:

A közösség és a kert kialakítása / Work up

of the community and the garden

(FORRÁS/SOURCE:

[HTTPS://WWW.FLICKR.COM/PHOTOS/39367406@NO4/11545740834/IN/PHOTOSTREAM/](https://www.flickr.com/photos/39367406@no4/11545740834/in/photostream/)

FLICKR.COM/

PHOTOS/39367406@

NO4/11545740834/IN/

PHOTOSTREAM/)

lakókörnyezetből való kiszabadulás és az élettér bővítésének lehetőségét jelentették, s kezdetben emellett általános volt, hogy a városi lakosság saját fogyasztásra zöldséget, gyümölcsöt termelt. Ám a nyolcvanas évektől a zártkertek kezdtek átalakulni üdülőkertekké, díszkertekké és lakóterületté.¹¹ Újabban megfigyelhető a pihenésre használt kiskertek funkcióváltása, amely ismét az aktív mezőgazdasági termelést célozza.

Gazdasági kényszer okozta Kuba élelmiszerellátásának metamorfózisát. Az 1989-92 években a szovjet blokk összeomlása, valamint az ezt követő USA embargók az ország kereskedelmi kapcsolatainak elvesztését, az importból származó élelmiszer, valamint a műtrágyák, növényvédő szerek és az üzemanyag elmaradását eredményezték, aminek következményeképpen a kubai mezőgazdaságban az 1960-as évektől jellemző kemizált, gépesített, nagyüzemi gazdálkodás és az élelmiszerellátás fenntarthatatlanná vált. A súlyos élelmiszerkrízis hatására elindult „Revolucion Verde”-nek nevezett civil önellátó mozgalmat az állam extenzív városi kertek alapításával, technológiai, információs segítséggel és kedvezményekkel hatékonyan támogatta. Havannában 1997-től a városi termelés 15.092 hek-

tár területen folyik, vegyszermentes módon.¹² 2001. évi adatok szerint a kubai városi mezőgazdaság az össztermelésre vetítve a rizs 64%-át, a zöldség 58%-át, a gyümölcs 39%-át termelte meg.¹³

A fenyegető ökológiai problémák az utóbbi évtizedben egyre többeket foglalkoztatnak. A határt nem ismerő szállítási logisztika, a prognosztizált olajválság, az élelmiszertermelésre rendelkezésre álló földterület és a népesség viszonyának változása által felvetett kérdésekre javasolnak innovatív, ám sajnos gyakran csúcstechnológián alapuló, így jelentős energia- és költségigényű megoldásokat nagyléptékű városi mezőgazdasági projektek. A „Vertical Farming” irányzat a városi területből keveset foglalva, egymásra rétegezve alakít ki mesterséges fényforrást használó, víztakaró, élelmiszer-termelő „épületeket”. A Swiss UrbanFarmers által megvalósított „LokDepot rooftop farm” Baselben a városi lapostetők felületének hasznosítását tűzte ki célul; kutatásuk a városi lapostetős felületek termőterületként való hasznosításának távlatát nyitja meg. A holland van Bergen Kolpa Architect-en által tervezett, bő 1600 hektáros, termelő „Landscape Supermarket” mesterséges klimatikus paramétereket előállítva minden fő élelmiszercsoport megtermelését

11 Ónodi Gábor, Cros Kárpáti Zsuzsa (2002). *A kertsek és a kertkultúra eredete, alakulása Magyarországon II.* In: Falu, Város, Régió 2002/2., pp.12-18.

12 M.A.Alieri, N.Companiononi, K.Cañizares, C.Murphy, P.Rosset, M.Bourque, C.I.Nicholls (1999). *The greening of the “barrios”: Urban agriculture for food security in Cuba.* In: *Agriculture and Human Values* 16. pp. 131-140.

13 RUAFA (2001). *City Report: Cuba; Ciudad de Habana.* Published by the Urban Agriculture Magazine - World Food Summit. The 5 Years later Special Edition. p. 13. In: Robert Marc Gensch (2005). *Urbane Landwirtschaft in Havanna. Beitrag zur Steigerung des ökosystemaren Wirkungsgrades innerhalb des urbanen Siedlungszusammenhanges.* Technische Universität Berlin: szakdolgozat.

documented land parts.¹⁰ The small gardens that are found in almost every state of Europe meant a break away from the urban residential environment and the possibility of the extension of living space, and in the beginning it was regular that the residents of the city grew fruits and vegetables for themselves. But from the 80's the garden-plots started to transform into resort gardens, ornamental gardens and living space.¹¹ Recently there is a noticeable change of function in the small gardens used for relaxation, which targets active agricultural production again.

The metamorphosis of Cuba's food supplying was caused by economic pressure. The fall of the Soviet block between 1989-92, followed by embargos of the U.S. led the country to shortages by the loss of its trade relationships, as well as its food, artificial fertilizer, pesticide and fuel import, which resulted in the unsustainability of the chemicalized, mechanized large-scale farming and food supplying, prominent from the 1960's. The civil self-sufficient movement called "Revolución Verde", that was created by the effect of the severe food crisis, was effectively supported by the state with the founding of extensive urban gardens, technological and informational support and benefits. Since 1997 the urban production is ongoing in 15.092 hectares in Havana, without using chemicals.¹² According to 2001 data, the Cuban urban agriculture, compared to all production, supplied 64% of rice, 58% of vegetables and 39% of fruit production.¹³

More people have been intrigued by the threatening ecological problems in the last decade. Large scale urban agricultural projects attempt to answer questions (raised by transport logistics that knows no boundaries, a prognostized oil crisis or the change in the relationship of the population and the available land for food production) with innovative solutions, but, sadly, often with advanced technology which consequently require

significant energy and funding. The "Vertical Farming" trend developed food producing "buildings", layered on each other (occupying little urban territory), that are using artificial light sources and are consuming water economically. The "LokDepot rooftop farm" (accomplished by the Swiss Urban Farmers) in Basel aimed to make use of the city's flat roof surface; their research opens a new range in making use of urban flat roof surface as crop land. The approximately 1600 hectares of "Landscape Supermarket", designed by the Dutch van Bergen Kolpa Architecten, plans on producing and selling each main food group with creating artificial climatic conditions, in the Netherlands' most densely populated "Randstad" area.

About Community Gardens

The establishment of the first community gardenⁱⁱ is thanks to an urban activist group of New York City in the beginning of the 1970's. Liz Christy and the "Green Guerillas", having been fed up with the deterioration of the urban environment and the neglected state of unbuilt plots, threw "flowerseed-bombs" over the fences advertising the recycling of the earth; then they founded the "Bowery Houston Farm and Garden" community garden. Thus their main goal was not production, but the improvement of the urban environment by creating an active neighborhood community. Gardens following their example formed into the "American Community Gardening Association" in 1978, the idea of European community gardening is also based on their movement.¹⁴

In Western-Europe the 21st c. economic recession could help urban usage into a paradigm shift, as all recessions bring a possibility for renewal. The intentional shaping of communities, the insight and recollection of the culture of self-sufficiency¹⁵ and the intention to consume only local products form the pivotal points of this. City gardens can

ii In: (Dobránszky 2012.) see.(ii) endnote: "the term community garden was probably used first by Charles Lathrop Pack in the United States in the first written guideline of "The War Garden Victorious" movement. (In: Faurest, 2008) "Under the term community garden we usually mean such an open space as where the local community grows food products or flowers." (Holland 2004; Pudup 2008; Kingsley et al. 2009, quoting Guitart et al 2012) "The urban gardens are living green surfaces in the tissue of the city, fulfilling a variety of functions: crops can be cultivated in them, are locations of social events, are places of relaxation and recreation. (Homepage of the Hungarian Urban Gardens Association). From the rules of the Leonardo Community Garden: "the Community Garden is a limited use public space, green space created for the purpose of community building, environmental protection, self-sufficiency, building and gardening by way of civil self-organisation. Its primary purpose is to help sustain the households and the lives of the members of the community, and next to that contributes to health preservation. The Community Garden consists of Parcels and the Collectively Cultivated territories."

10 Agrár Élet Magazin. <http://www.agrarelet.hu/2014/07/agrarjog-rovat-agrar-elet-magazin-3-szamabol/> 2015.05.05.

11 Ónodi, Gábor; Cros Kárpáti, Zsuzsa (2002). Origin and shaping of the gardens and the garden-culture in Hungary II. In: Falu, Város, Régió 2002/2., pp.12-18.

12 M.A.Alieri, N.Companioni, K.Cañizares, C.Murphy, P.Rosset, M.Bourque, C.I.Nicholls (1999). The greening of the "barrios": Urban agriculture for food security in Cuba. In: Agriculture and Human Values 16. pp. 131-140.

13 RUAFA (2001). City Report: Cuba; Ciudad de Habana. Published by the Urban Agriculture Magazine - World Food Summit. The 5 Years later Special Edition. p. 13. In: Robert Marc Gensch (2005). Urbane Landwirtschaft in Havanna. Beitrag zur Steigerung des ökosystemaren Wirkungsgrades innerhalb des urbanen Siedlungszusammenhanges. Technische Universität Berlin. Thesis.

14 American Community Gardening Association. <http://www.greenguerillas.org/history> 2015.03.24.

15 Rosta, Gábor (2013). Ibid.

és értékesítését tervezi, Hollandia legsűrűbben lakott – „Randstad” – területére.

A közösségi kertekről

Az első közösségi kertⁱⁱ alapítása az 1970-es évek elején New Yorkban egy városi aktivistacsoportnak köszönhető. Liz Christy és a „Green Guerillas” a városi környezet minőségének romlását, beépítetlen telkek elhanyagoltságát megelőzve „virágmag-bombákat” dobáltak át a kerítéseken, a földterület újrahatszósítását hirdelve, majd megvalósították a „Bowery Houston Farm and Garden” közösségi kertet. Fő céljuk tehát nem a termelés volt, hanem a városi környezet minőségének javítása aktív szomszédsági közösség létrehozása által. 1978-ban a példájukat követő kertek a jelenleg is aktív „American Community Gardening Associationt” alkották, mozgalmukra épül a közösségi kertészkedés gondolata Európában is.¹⁴

Nyugat-Európában a 21. századi gazdasági válság paradigmaváltást segíthet a városashasználatban – ahogy minden válság magában hordozza a megújulás lehetőségét. Ennek sarokpontjait a közösségek tudatos alakítása, az önellátás kultúrájába való betekintés, vagy visszaemlékezés,¹⁵ valamint a kizárólag közelben termelt élelmiszer fogyasztásának szándékai alkotják. Az új városi élet fontos helyszínei lehetnek a városi kertek (2. kép, 3. kép). „Ha csak élelemtermesztésként fogjuk fel, a városi mezőgazdaság eredményei szerények” – írja a közösségi kertek mozgalmáról Rebecca Solnit. „De ha a megértés, közösség és társadalmi átalakulás katalizátoraiként gondolunk rá, ezek az eredmények sokkal jelentősebbek. A városi farmok és kertek a világ megváltoztatásának sajátos módjai. (...) Olyan eszközök, amelyek segítenek gazdaságról, léptékekről, igazságságáról, örömről, munkáról, egészségről és a jövőről gondolkodni.”¹⁶ Christa Müller, a városi kertekkel foglalkozó, témában meghatározó munkásságú szociológus a kertek városra gyakorolt hatá-

sában komoly lehetőséget lát a városi élet fenntarthatóvá tétele, a környezet-tudatosság, a gazdálkodó újrahatszósítás érdekében.¹⁷ A városi kerteket jellemzően hangsúlyozza, hogy „ez az újfajta kert tudatosan viszonyba állítja magát a várossal, párbeszédet kezdeményez vele. Semmiképpen nem szeretne az urbanitás alternatívájaként, vagy a város kipihenésére szolgáló helyként megjelenni – szándéka, hogy a város hiteles alkotóelemeként érzékeljék.”¹⁸ Célja, hogy példáját látva a város alakuljon a zöld, „földelt” életmódhoz, és gyakorolja a lassítás és a helyi sokrétűség élvezetét. Ahogy a kertváros mozgalom célja is inkább a város „gyógyítása” volt, a közösségi kertek esetében is ez szándék a fontos, ám a város gyógyításán túl erősödik egy másik szál, a társadalom gyógyításának szándéka is (4. kép, 5. kép, 6. kép).

AZ INTERKULTURÁLIS KÖZÖSSÉGI KERT

Multikulturalitás és interkulturalitás az integráció tükrében

A multikulturális és interkulturalis fogalmakat a magyar szakirodalomban főleg az oktatásmódszertan területén találjuk meg. Ludányi Ágnes tömören fogalmazza meg különbségüket: „míg a multikulturalizmus sokféleséget, az interkulturalizmus fogalma szociális kapcsolatokat, kommunikációt implikál.”¹⁹ A többségtől eltérő társadalmi réteghez vagy etnikai közösséghez tartozók esélyegyenlőségét célzó integráció fogalmának használatát is érdemes pontosítani. A fogalom általános használata megfelel a Magyar Értelmező Kéziszótár meghatározásának is: „az integráció különálló részeknek valamely nagyobb egészbe, egységbe való beillesztése, beolvadása, egyesülése”. Megtalálható azonban pl. a német Dudenben a fogalom ettől eltérő megközelítése, amely szerint „az integráció az egész helyreállítása, a különböző részekből létrehozott egység.”²⁰ Társadalmi integráció

ⁱⁱ In: (Dobránsszky 2012.) lásd.(ii) végjegyzet: „a közösségi kert kifejezést valószínűleg Charles Lathrop Pack használta először az Egyesült Államokban a „The War Garden Victorious” mozgalom első írásos útmutatójában (In: Faurest, 2008) „A közösségi kert kifejezés alatt általában olyan nyitott tereket értünk, amelyekben a helyi közösség tagjai élelmiszereket vagy virágokat termesztnek.” (Holland 2004; Pudup 2008; Kingsley et al. 2009, idézi Guitart et al 2012) „A városi kertek élő zöld felületek a város szövetében, sokféle funkciót látnak el: haszonnövények termesztetők bennük, közösségi események színterei, a pihenés és rekreáció területei.” (Városi Kertek Egyesület honlapja). Leonardo Közösségi Kert szabályzatából: „a Közösségi kert a közösségépítés, öngondoskodás, környezetvédelem, -építés és kertészkedés céljából civil önszerveződés útján létrehozott és gondozott zöldtér, korlátozott használatú közkert. Elsődleges célja, hogy a közösség tagjainak életét és háztartásának fenntartását megkönnyítse, emellett hozzájárul az egészség megőrzéséhez. A Közösségi kert Parcellákból és a Közös művelésű területekből áll.”

¹⁴ American Community Gardening Association. <http://www.greenguerrillas.org/history> 2015.03.24.

¹⁵ Rosta Gábor (2013). Közösségi kertek. Szomszédsági közösségek. Városi mezőgazdaság. Városi Kertek Egyesület.

¹⁶ Rebecca Solnit (2012). Revolutionary Plots. In: Orion magazine. 2012 July-August. In: Polyák Levente (2012). Közösségi urbanizmus: három kiállítás az informális új építészetéről. In: Balkon, 2012/10. Dunakeszi: Poligráf Könyvkiadó. pp. 12-16

¹⁷ A városi kertek növelik a biológiai-aktív zöldterületek területét, ökológiai értékük, fontos szerepük van pl. a hőszigetek minimalizálásában, por megkötésében, stb.

¹⁸ Szerk: Christa Müller (2012). Urban Gardening. Über die Rückkehr der Gärten in die Stadt. 5. kiadás. München: Oekom. p 34. (fordítás: Fácányi Zs.)

¹⁹ Ludányi Ágnes (2007). Inter- és multikulturális nevelés a pedagógusképzésben. In: Kompetenciaalapú programok elterjesztése a tanárképzésben című sorozat, 1. sz. Módszertani Kiadvány. Eger: Eszterházy Károly Főiskola. http://www.hefop.ekt.fhu/anyagok/inter_es_multikulturalis.htm, 2015.03.27.

²⁰ Duden online. <http://www.duden.de/rechtsschreibung/Integration> 2015.04.14.

be important locations of new urban life. (2.picture, 3.picture) *"If we only consider it as food production, the results of urban agriculture are poor"*, states Rebecca Solnit about the movement of community gardens. *"But if we consider them as catalysts of understanding, community and social transformation, these results become much more significant. City farms and gardens are unique ways of changing the world. (...) Instruments that help considering economy, scales, righteousness, joy, work, health and future."*¹⁶ Christa Müller, sociologist with definitive expertise in urban gardens, sees in the gardens' effect on the city a serious opportunity of making urban life sustainable, environmental consciousness and productive recycling.¹⁷ Characterizing the gardens she stresses that "this new type of garden intentionally puts itself in a relationship with the city, initiates conversation with it. It does not want to appear as an alternative to urbanity, or as a place of recreation from the city; its intention is to be recognized as a genuine constituent part of the city."¹⁸ Its goal is to have the city, seeing the example it set, adopt to a green, "grounded" lifestyle, and exercise the enjoyment of deceleration and local variation. As the goal of the garden city movement was more the healing of the city, it is important also in the case of community gardens, but besides city recovery, another aspect is gaining stress: the healing of the society. (4.picture, 5.picture, 6.picture)

THE INTERCULTURAL COMMUNITY GARDEN

Multiculturality and interculturality in the mirror of integration

The terms multicultural and intercultural are mostly found in education methodology in the Hungarian academic literature. Ágnes Ludányi phrases the difference briefly: *"while multiculturalism implies variety, the idea of interculturalism*

*implies social connections and communication."*¹⁹ The use of those integration terms that aim for equality of chances in different social strata or ethnic communities is also worthy to be specified. The general use of the term matches the definition of the Hungarian Concise Definitive Dictionary: *"integration is the insertion, merging or unification of different parts into a distinct, bigger whole, unity."* There is on the other hand a different approach to the term in the German Duden for example, according to which *"integration is the restoration of the whole, a unity created from different parts."*²⁰ In terms of social integration its latter interpretation is adequate, since it does not contain the necessity for assimilation and giving up oneself.²¹

The history of the intercultural garden movement and its social focus points

*"1995. Bosnian war. Families escaping from war zones live in Göttingen as well. The women gather at the Göttingen Advisory Centre for Refugees. They have a tea, tinker on table decorations, and wait for the end of the war. The social worker employed there is thinking hard how could she raise their attention. She asks a question that will later have a significant effect: "what are you missing the most here in Germany? The eyes of the refugee women kindle. Their response is obvious: "our gardens."*²²

One year later the first Göttingen Ground Rent Contract was signed, when three Bosnian, two Persian, two German, three Kurd, one Iraqi, one Ethiopian and one afghan family start producing vegetables. Tassew Shimeles, a German-Ethiopian agricultural engineer, project manager in the Office of Immigration, notices the possibilities gardens provide to refugees and immigrants, and develops the concept of the "International Garden Project".²³ In 1998 they establish the "International Gardens Association", stating that the co-operation of the project's members from different cultural circles improves

¹⁶ Solnit, Rebecca (2012). *Revolutionary Plots*. In: Orion magazine. 2012 July-August. In: Polyák Levente (2012). *Ibid.* pp. 12-16

¹⁷ *Urban gardens increase the territory of biologically active green space; they have ecological value and an important role, for example in the minimalisation of heat-spots and the binding of dust, etc.*
¹⁸ Editor: Müller, Christa (2012). *Urban Gardening. Über die Rückkehr der Gärten in die Stadt*. 5. Edition. München: Oekom. p 34. (translation: Fácányi, Zs., Pesenyánszki, B.)

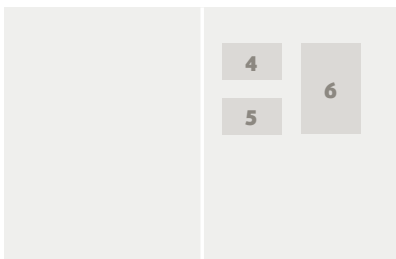
¹⁹ Ludányi, Ágnes (2007). *Intercultural and multicultural education in educators training*. In: *Kompetenciaalapú programok elterjesztése a tanárképzésben, 1. sz. Edition of methodology*. Eger: Eszterházy Károly College. http://www.hefop.ektf.hu/anyagok/inter_es_multikulturalis.htm, 2015.03.27.

²⁰ Duden online. <http://www.duden.de/rechtschreibung/Integration> 2015.04.14.

²¹ Müller, Christa (2002). *Wurzeln schlagen in der Fremde. Die Internationalen Gärten und ihre Bedeutung für Integrationsprozesse*. München: Oekom. p.30.

²² Müller, Christa (2002). *Ibid.* p.16. (translation: Fácányi, Zs., Pesenyánszki, B.)

²³ *The demonstrated project originally used the adjective "international" which was later replaced by the term "intercultural" that projects social communication.*

4. kép/pict.:
Költöztethető, emelt
ágyások / Mobil raised
beds
(FORRÁS/SOURCE:
PHOTO MARCO
CLAUSEN, 2010.)

5. kép/pict.:
Irigylésre méltó városi
minőség / Invidious
urban quality
(FORRÁS/SOURCE:
[HTTPS://WWW.
FLICKR.COM/
PHOTOS/87641099@
NO3/8023442664/IN/
PHOTOSTREAM/](https://www.flickr.com/photos/87641099@NO3/8023442664/in/photostream/))

6. kép/pict.:
Termelésre felhasznált
városi hulladék /
Planting in urban
waste-materials
(FORRÁS/SOURCE:
PHOTO MARCO
CLAUSEN, 2010.)

esetén utóbbi értelmezése adekvát, hiszen nem tartalmazza az önfeladás és az asszimiláció szükségességét.²¹

Az interkulturális kertmozgalom története és szociális fókuszpontjai

„1995. Boszniai háború. Göttingenben is élnek a háborús területről menekült családok. Az asszonyok összejárnak a göttingeni menekültügyi tanácsadó központban. Teáznak, asztali díszeket barkácsolnak, és a háború végét várják. Az ott dolgozó szociális munkásnő tőri a fejét, hogy mivel tudná felhívni a figyelmüket. Ekkor a következő, később jelentős hatású kérdést teszi fel: „mi hiányzik Önöknek a leginkább itt Németországban?” A menekült asszonyok szeme felcsillan. A válaszuk egyértelmű: „a kertjeink.”²²

Egy évvel később aláírják az első, göttingeni telekbérleti szerződést, ahol három bosnyák, két perzsa, két német, három kurd, egy iraki, egy etióp és egy afgán családból álló közösség kezd hozzá a veteményezéshez. Tassew Shimeles, a bevándorlási központban projektvezetőként dolgozó, etióp-német származású mezőgazdasági mérnök felismeri a kertek menekültek és bevándorlók számára kínált lehetőségeit és kidolgozza a „Internacionális Kertek Projekt” koncepcióját.²³ 1998-ban megalakítják az Internacionális Kertek Egyesületet, kijelentve, hogy a különböző kultúrkörökből származó projektrésztvevők együttműködése fejleszti az interkulturális kompetenciát, a toleranciát és egymás elfogadását, a „gyökereiktől többszörösen megfosztott résztvevők számára aktív lehetőséget teremt soruk feldolgozására, a természeti és szociális környezetükkel való azonosulásra.”²⁴

A 2003-ban alapított Stiftung Interkultur Alapítvány a társadalmi

integráció újraértelmezéséhez akar hozzájárulni, vezetője Christa Müller, szociológus és publicista. A német kezdeményezéseket támogató és koordináló alapítvány kiemelt célja, hogy az interkulturális kertek tevékenységét tapasztalatcserével, tanácsadással és anyagi támogatással segítse, a projektek működését és hatását feltáró kutatásokat összefogja, saját kutatási eredményeit „Skripte zu Migration und Nachhaltigkeit” című sorozatban rendszeresen publikálja. Nagy jelentőséget tulajdonít a civil kezdeményezéseknek, „Do it yourself” tevékenységeknek, menekültügyi kérdésekben megmutató kedvező hatásukat különösen kiemeli. Fontosnak tartja a politika és a tudomány közötti tudástranszfert, ennek érdekében képzéseket, workshopokat és konferenciákat szervez.²⁵ Müller az alábbi módon foglalja össze a kezdeményezés lényegét és értékét: „veszélyeztetett bolygón, egy információval behálózott világ demokratikus társadalmában élünk. Városmodellünk csakis olyan lehet, amely a szó legmélyebb értelmében befogadó, lakói aktív részvételét elfogadja, igényeit érzékeli; hiszen a városlakók a világ minden részéről érkezett emberek, különböző képzettséggel, különböző képességekkel, különböző vágyakkal, embertársaikkal és a természettel aktív kölcsönhatásban.”²⁶

Jelenleg Németországban az alapítvány koordinálásával, egymással aktív munkakapcsolatban közel 190 interkulturális kert működik,²⁷ a kertmodellt alkalmazzák az USA-ban, Franciaországban, Írországban, Svájcban, Ausztriában és Bosznia-Hercegovinában is.

A kertek a szociális kommunikációhoz szükséges, pártatlan helyszínt biztosítják. A föld művelése, a növények gondozása, az ezzel párhuzamosan folyama-

²¹ Christa Müller (2002). *Wurzeln schlagen in der Fremde. Die Internationalen Gärten und ihre Bedeutung für Integrationsprozesse*. München: Oekom. p. 30.

²² Christa Müller (2002). Uo. p. 16. (fordítás: Fácányi Zs.)

²³ A bemutatott projekt kezdetben az „internacionális” jelzőt használta, ezt később felváltotta a szociális kommunikációt is előrevetítő „interkulturális” fogalom.

²⁴ Tassew Shimeles (2000). *Tätigkeitsbericht. Göttingen (nem került kiadásra)*. (fordítás: Fácányi Zs.)

²⁵ Stiftungsgemeinschaft anstiftung&ertomis. <http://anstiftung.de/die-stiftung/stiftung-interkultur> 2015.03.26.

²⁶ Szerk: Christa Müller (2012). *Urban Gardening. Über die Rückkehr der Gärten in die Stadt*. 5. kiadás. München: Oekom. p. 34. (fordítás: Fácányi Zs.)

²⁷ Berliner Gartenkarte a collecting mapping initiative. <http://www.gartenkarte.de/#!forschung.md> 2015.03.26.

intercultural competence, tolerance and the acceptance of each other, and "creates an active opportunity for the participants who are multiply made rootless to be able to process their fate and identify with their natural and social environments."²⁴

The Stiftung Interkultur Foundation, established in 2003, aims to contribute to the reinterpretation of social integration; its leader is Christa Müller, sociologist and journalist. The stressed interest of the foundation, that supports and coordinates German initiatives, is to help the activity of intercultural gardens with counselling and funds, to colligate the researches concerning the projects' operation and effects, and to regularly publish its own research results in the series "Skripte zu Migration und Nachhaltigkeit". The foundation attributes great significance to civil initiatives, "Do it yourself" activities, and especially stresses the positive effects showing in refugee matters. It considers the transfer of knowledge between politics and science as important, in this interest

organizes trainings, workshops and conferences.²⁵ Müller sums the value and essence of the initiative as the following: "we live on an endangered planet, in a democratic society of a world netted by information. Our city model can only be such that, in the deepest meaning of the world, receptive, accepts the participation of its inhabitants and detects its demands, since the city dwellers are people coming from all the different parts of the world, with different qualifications, different skills, different desires, in active interaction with nature and their fellow humans."²⁶

In Germany currently there are nearly 190 intercultural gardens,²⁷ in close work relationship with each other, by the coordination of the foundation; the garden model is also applied in the USA, France, Ireland, Switzerland, Austria and Bosnia-Herzegovina.

The gardens secure an unrivalled location necessary for social communication. Working on the land, caring for the plants, and parallelly the continuous cultural events and courses mean an

²⁴ Tassew, Shimeles (2000). Tätigkeitsbericht. Göttingen (not published, translation: Fáczányi, Zs., Pesenyánszki, B.)

²⁵ Stiftungsgemeinschaft anstiftung&ertomis. <http://anstiftung.de/die-stiftung/stiftung-interkultur> 2015.03.26.

²⁶ Szerk: Christa Müller (2012). Urban Gardening. Über die Rückkehr der Gärten in die Stadt. 5. Edition. München: Oekom. p 34. (translation: Fáczányi, Zs., Pesenyánszki, B.)

²⁷ Berliner Gartenkarte: a collecting mapping initiative. <http://www.gartenkarte.de/#!forschung.md> 2015.03.26.

tosan szervezett kulturális események, tanfolyamok öntevékeny, alkotó-teremtő munkát jelentenek a résztvevőknek, de eredményeik kevésbé mérhetőek anyagi haszonként. Míg „a Nyugat-Európában szocializálódott emberek „értékét” a kereső munkához való kapcsolatok – tehát keresetük, ill. munkaviszonyaik biográfiája definiálja, ezzel ellentétben az internacionális kertek résztvevőinek önértékelését a termelő, „kétkezi” munkához való képességük és lehetőségük határozza meg. Így értéket felmutatva, valamint az „adni tudás” tapasztalatát átélve ők is embernek, a többségi társadalomhoz tartozónak érezhetik magukat.”²⁸ Az interkulturális kertek szervezői szerint eredményeik azt bizonyítják, hogy az önbizalom, az egyéni képességekre való büszkeség és a szuverenitás megélése szükséges a társadalmi integráció sikeréhez²⁹ (7. kép, 8. kép, 9. kép).

Ez a közösségi kertforma kezdetben rá van szorulva arra a kezdeményező, elméleti és gyakorlati szervező tevékenységre, amelyet jellemzően egy szociális problémákkal, kisebbségekkel foglalkozó szervezet ad meg. Az érdeklődés felkeltése, a résztvevők egymás és a városvezetés közötti érdekegyeztetése, a jogi és anyagi alap biztosítása mediátort igényel.

Az interkulturális kert gyakran az első, göttingeni kerthez hasonlóan „zárt”, azaz egy állandó közösség együttműködésére épül, de találunk jól működő, ötleteket és csatlakozókat folyamatosan befogadó interkulturális kertet is – erre példa a berlini „Prinzessingärten”, amelyet 2009-ben egy 60 éve beépítetlen területen hozott létre Marco Clausen és Robert Shaw, egy városi oktatóközpont megvalósításának szándékával.

Az interkulturális kert működése és kialakítása

A kertek működését az Internacionális Kertek Egyesület által a kezdetekben megfogalmazott elvek határozzák meg. Ennek értelmében céljuk a civil

kezdeményezés és öngondoskodás gondolatának „ébredtetése”, a munkanélküliség, ill. az elmagányosodás problémáinak feloldása mindennapoknak értelmet adó, termelő munkával, részben önellátás a megtermelt zöldség, gyümölcs és fűszernövények által. Hangsúlyt kap a többségi társadalom és a kisebbséghez tartozók közötti szociális kapcsolatok kezdeményezése eltérő életfelfogásuk kölcsönös megismerése érdekében. Az elfogadó párbeszéd erősíti a pszicho-szociális biztonságérzetet, segíti a menekültrauma feldolgozását. Szakmaorientációs tanfolyamok, gyakorlati képzések készítik elő a munkavállalást. Az interkulturális kertek információhálózatba „kötése” a tapasztalatcserén túl kiterjeszti a résztvevők aktív kapcsolatrendszerét is.³⁰ A fentiek szellemében az ágyások művelése mellett például ökológikus zöldségtermesztést bemutató képzés, nyelvi oktatás, helyismereti kurzusok, kemenceépítés, városi méhészkedés, kézműves foglalkozások szerepelnek a programkínálatban, sokféle kultúrát ötvöző rendezvényeken és ünnepségeken vehetnek részt a kertalapítók és az érdeklődők.

Az interkulturális kert legtöbb jellemzőjében nem tér el a közösségi kertek kialakításától. A területet általában a kerület, ill. városvezetés támogatásával művelik, a telek tulajdonviszonya, a használati szerződés függvényében a kertfunkció lehet ideiglenes,³¹ költöztethető, mobil ágyások alkalmazásával, vagy hosszabb távra telepített. A kertek a legtöbb esetben kerítéssel körülvett, zárt egységként működnek, amelynek szerepe a vagyonvédelem biztosítása; ez kezdetben komolyabb beruházást igényel. A bejárat kialakítása legtöbbször informatív. A közösségi élet kereteit adó bútorok, árnyékoló építmények, szerszámtárolók, főző- és tűzrakóhelyek, homokozók és mászó-kák minden kertben jelen vannak – általában egyszerű eszközökkel kialakítva. A termelő terület nagyobb része jellemzően privát ágyásokra bontott, ame-

²⁸ Christa Müller (2002). *Wurzeln schlagen in der Fremde. Die Internationalen Gärten und ihre Bedeutung für Integrationsprozesse*. München: Oekom. p. 35. (fordítás: Fáczányi Zs.)

²⁹ Christa Müller (2002). *Uo.* p. 46.

³⁰ Christa Müller (2002). *Uo.* p. 18.

³¹ Ideiglenes területhasználatról bővebben: Sipos Andrea (2014). *A Nyugati Grund átmeneti hasznosítása*. In: *4D: Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat*. 2014. 35. sz. pp. 36-47.

unprompted, productive-creative work for its participants, but their results are less detectable as material profit. While "in Western Europe the "value" of socialized people is defined by their relationship to work (their salaries and the biographies of their labor relations); among the participants of the international gardens on the contrary, the self-evaluation is determined by their ability and opportunity of productive, "manual" labor. Thus by showing value and experiencing "the ability to give", they are able to feel human, as a part of the majority society."²⁸ According to the organizers of intercultural gardens, their results prove that experiencing self-confidence, sovereignty, and pride of one's individual skill is necessary for the success of social integration.²⁹ (7.picture, 8.picture, 9.picture)

This community garden form used to be reliant on those initiative, theoretical and practical organizational activities that are characteristically given by an organization that is concerned with social problems or minorities. The raising of interest, the negotiations between the participants and municipalities, and the provision of legal and economic base needs a mediator.

The intercultural garden is often "closed", resembling the first Göttingen garden, so it is based on the cooperation of a permanent community, but we can find well-operating gardens that admit ideas and joiners alike; an example to this is the "Prinzessinengärten" of Berlin, which was established on a territory unbuilt for 60 years, by Marco Clausen and Robert Shaw, with the intention of accomplishing and urban educational center.

The establishment and operation of the intercultural garden

The operation of the gardens is governed by the principles initially established by the International Gardens Association. In that sense their purpose is to "raise" the thought of self-provision and

civil initiative, and to resolve the problems of unemployment and isolation with a productive work that gives a purpose to the everyday, and partly to achieve self-sufficiency with the grown vegetables, fruits and spices. The initiation of social connections between the majority society and members of minorities also gets stressed in order to get to know each other's different views of life, mutually. Acceptive conversation strengthens the psycho-social feeling of security and helps recovery from the refugee-trauma. Professional orientation courses and practical trainings prepare employment. "Binding" the intercultural gardens into an information network extends the participants' active relationship systems outside of experience exchange.³⁰ In the manner of this, outside of the cultivation of the beds there are courses of ecological vegetable production; languages, local knowledge, furnace building, urban apiary, artifice and craftsmanship, and the founding members (and interested people alike) can take part in programs and celebrations with a diverse culture.

The intercultural garden, in most of its attributes, does not differ from the layout of community gardens. The area is cultivated with the support of the district or the municipality. The ownership of the building plot can be temporary,³¹ moveable (by applying mobile beds), or permanently planted, depending on the contract of usage. The gardens are most often fenced and function as a closed unit, with the purpose of property security; this initially needs a more serious investment. The layout of the entrance is most usually informative. In every garden are found those instruments that form the basis of social life, like furniture, shading objects, tool containers, cooking and campfire spots, sand pits and monkey bars; most usually configured by simple instruments. The bigger part of the crop land is characteristically divided into private beds which enable individual design,

²⁸ Müller, Christa (2002). *Ibid.* p. 35. (translation: Fácányi, Zs., Pesenyánszki, B.)

²⁹ Müller, Christa (2002). *Ibid.* p. 46.

³⁰ Müller, Christa (2002). *Ibid.* p. 18.

³¹ More about temporary territory usage:: Sipos Andrea (2014). *The temporary utilization of the Nyugati Grund.* In: 4D: Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat. 2014. 35. sz. pp. 36-47.

lyek az individuális kialakítást, a saját terméssel büszkélkedést, a folytonos tapasztalatcserét teszik lehetővé. Közös fűszernövény-, ill. virágskert gyakran megjelenik. Az ágyások kialakítása függ a terület adottságaitól, ahol a talaj minősége nem teszi lehetővé a közvetlen, szabadföldes művelést, emelt ágyásokat, vagy ültetésre alkalmas mobil tartályokat, zsákokat használnak. A közösségi kertekben a vegyszermentes művelés a jellemző, ezen túl az újrahasznosítás, a komposztálás, az esővízgyűjtés helyei, alternatív energiát hasznosító berendezések is általánosak.

Az interkulturális kert is közösségi kert, ám a közösség összetételében és az együttműködés céljában speciális. Gyakran szélesebb a felkínált programok skálája, amelyhez indokolt lehet a közösségi terek igényesebb kiépítése és egész évben lehetséges használata. A kertek alapvető tulajdonsága az egyszerűség. Kezdetben igényelhet beruházást, ám üzemeltetése a későbbiekben javarészt a közösség által biztosítható (1.kép).

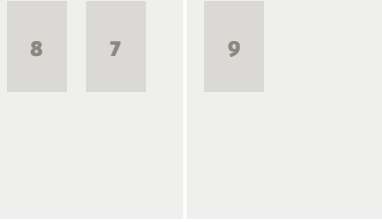
KÖVETKEZTETÉSEK - AZ INTERKULTURÁLIS KERT LEHETŐSÉGE MAGYARORSZÁGON

A magyar szaknyelv számára az interkulturális kerttípust K. Faurest,³² S. Halder³³ és a KÉK³⁴ közösségi kert meghatározását kiemelve, gyakorlatát áttekintve következőképp definiáljuk: Az interkulturális kert egy olyan városi, legtöbbször korlátozott használatú közkert, melynek elsődleges célja városi kisebbségek szociális integrációjának elősegítése a közösségépítés, a kertészkedés, a környezetvédelem és -építés, valamint az öngondoskodás által. A kerttípus városi termőterülettel, társadalmi és kulturális erőforrásokkal egyaránt gazdálkodik, helyszínt és teret ad az együttműködésre, a résztvevők egyenrangú, egymást elfogadó közösséget alkotnak. Az interkulturális kert működését a közösségi, szomszédági összefogás, a tudásátadás és a tudatformálás határozza meg - szociális, kulturális, környezetpszichológiai, pedagógiai és politikai hatása jelentős.

32 Ideiglenes területhasználatról bővebben: Sipos Andrea (2014). A Nyugati Grund átmeneti hasznosítása. In: 4D: Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat. 2014. 35. sz. pp. 36-47.

33 Ideiglenes területhasználatról bővebben: Sipos Andrea (2014). A Nyugati Grund átmeneti hasznosítása. In: 4D: Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat. 2014. 35. sz. pp. 36-47.

34 Kortárs Építészeti Központ Alapítvány (2012). A Leonardo Kert Közösségi Kert Szabályzata. http://kozossegekertek.hu/wp-content/uploads/2012/05/Leonardo_Szabalyzat_120516.pdf 2014.04.20.

7. kép/pict.:

Minta / Sample
(FORRÁS/SOURCE:
PHOTO MARCO
CLAUSEN, 2010.)

8. kép/pict.:

Magabiztosság /
Self-confidence
(FORRÁS/SOURCE:
PHOTO MARCO
CLAUSEN, 2010.)

9. kép/pict.:

Biztonságban a
kertben
„Prinzessingärten”
Berlin / Feel secure in
the garden
„Prinzessingärten”
Berlin
(FORRÁS/SOURCE:
[HTTPS://WWW.
FLICKR.COM/
PHOTOS/39367406@
NO4/5340883176/IN/
PHOTOSTREAM/](https://www.flickr.com/photos/39367406@NO4/5340883176/in/photostream/))

boasting about own harvests and the constant exchange of experiences. Collective spice and flower gardens appear often. The design of the beds depends on the makings of the area, where the quality of the soil doesn't enable direct, free-ground cultivation, raised beds, bags or mobile containers that are suitable for planting are used. Unchemicalized production is characteristic of the community gardens, as well as recycling, decomposing and rain-water gathering; equipment that utilizes alternative energy is also ordinary.

The intercultural garden is a community garden too, but special in the composition of community and the purpose of cooperation. The range of offered programs is also wider, to which a more ambitious community space design and the all-year ability of usage can be justified. A vital feature of the gardens is simplicity. In the beginning they can apply for investment, but later the maintenance can mostly be covered by the community.

CONCLUSIONS - THE POSSIBILITY OF THE INTERCULTURAL GARDEN IN HUNGARY

For Hungarian terminology, highlighting the definitions of K. Faurest,³² S. Halder,³³ the KÉK³⁴ and reviewing their practice, we hereby define the intercultural garden type as the following: the intercultural garden is an urban, most often limited-use common garden that's primary purpose is the social integration of urban minorities by community building, gardening, environmental protection, environment building and self-provision. The garden type manages urban crop land as well as social and cultural resources, gives location and ground for cooperation; the participants form an equal, accepting community. The operation of the intercultural garden is determined by joint community-neighborhood effort, knowledge sharing and knowledge shaping, its social, cultural, environmental-psychological, pedagogical and political effects are significant.

32 Faurest, Kristin (2007). *Community-supported Green Spaces as an Urban Revitization Model for Budapest*. Budapest Corvinus University, Landscape -architecture and Decision Supporting Systems: PhD thesis.

33 Halder, Severin (2009). *Gärten der Gerechtigkeit? Die politische Ökologie der Favelagärten von Rio de Janeiro*. Eberhard-Karls-Universität Tübingen, Geographisches Institut: Thesis.

34 KÉK: Hungarian Contemporary Center of Architecture (2012). *Community garden rules of the Leonardo Garden* http://kozossegitertek.hu/wp-content/uploads/2012/05/Leonardo_Szabalyzat_120516.pdf 2014.04.20.

Amikor az interkulturális közösségi kert budapesti létjogosultságát vizsgáljuk, közelíthetünk a fővárosi zöldterületek helyzete felől. Az Integrált Településfejlesztési Stratégia összegzése szerint „a zöldfelületek között kiemelten fontosak a közcélú zöldterületek. Budapesten az egy főre jutó zöldterületek (közparkok, közkertek) nagysága 5m^2 , szemben az Egészségügyi Világszervezet (WHO) által ajánlott $9\text{m}^2/\text{fő}$ értékkel. Ugyanakkor az alacsony zöldterületi ellátottság mellett a különböző közparkok térbeli eloszlása is egyenetlen. Az alacsony zöldterületi ellátottság, az elégtelen minőség, illetve a kor igényeit nem kielégítő funkciókínálat miatt a zöldterületek nem töltik be kondicionáló, rekreációs, pszichésmentális szerepüket.”³⁵ A forráshiányos zöldfelület-gazdálkodás miatt is kifogásolható minőségű és funkciójú közcélú zöldterületek fenntartható, igényes alternatívájának tartjuk a közösségi kert lakossági részvétellel támogatott, szociális problémákat is felvállaló interkulturális műfaját. Alkalmazásuk a különösen átlag alatti zöldterület-ellátottsággal rendelkező kerületekben kiemelten indokolt, amelyek gyakran kis lakásméretekkkel, a társadalmi kisebbséghez tartozók és az alacsony jövedelmű, szociális támogatásra szoruló lakosok magas arányával jellemezhetőek.

Az interkulturális kertmodell széles társadalmi körben alkalmazható – eredeti célja a bevándorlók, nemzetiségi, kulturális kisebbségben lévők és a többségi társadalom közti kapcsolatteremtés. A feloldásra szoruló társadalmi egyenlőtlenségek lehetnek a nemzeti és kulturális hovatartozás szerintieken túl az iskolázottság, foglalkoztatottság, ill. fogyatékoság által meghatározottak is, melyek szintén eltérő családszerkezetet, életmódot, ill. kisebbségi-többségi feszültséget eredményeznek. Magyarország európai viszonylatban hagyományosan nem szerepelt a migrációs célországok között, társadalmi és gazdasági integráció hiánya jelenleg a roma lakos-

ság esetén kiemelten szembeűnő.³⁶ A roma népesség integrációjának érdekében tett európai, nemzeti és helyi szintű erőfeszítések jelentősek, például értékű az Európai Regionális Fejlesztési Alap és a tagállamok közös finanszírozásában megvalósuló, európai fenntartható városfejlesztést segítő tapasztalatcserét támogató URBACT program ROMA-NET projektje. A 2015-ben lezárult II. ciklus budapesti akciócsoportja által koordinált ROMA-NET projektje³⁷ a roma népesség integrációjára fókuszált, kiemelt prioritásai voltak az aktív munkaerőpiaci befogadást segítő oktatás-képzés, valamint az önsegítő kezdeményezések fejlesztése.³⁸ Az akcióterv illeszkedik az Európai Unió által kidolgozott Nemzeti Felzárkózási és Roma Stratégia alapértékeihez, tágabb értelemben pedig annak Európa 2020 keretrendszeréhez, az „intelligens, fenntartható és inkluzív növekedést” célzó prioritásához. Az ágazati és horizontális célok és az ezeket szolgáló konkrét beavatkozások pedig a ma érvényes Fővárosi Települési Esélyegyenlőségi Program cselekvési tervével is összhangban állnak.

Az interkulturális kertmodell alkalmazásának budapesti feltételeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy társadalmi szükségesség a roma lakosság integrációja céljából van. A ROMA-NET projektet kidolgozó szervezeti és civil rendszer számára az interkulturális kertmodell jól használható, gyakorlati eszközt jelenthet, a roma kisebbséghez tartozók társadalmi integrációjának helyszíne lehet. Az interkulturális kertmodell illeszkedik Budapest 2030 Hosszú Távú Városfejlesztési koncepciójának célkitűzéseire is, a szükséges városfejlesztési területek rendelkezésre állnak – akár állandó, önkormányzat által támogatott funkció, akár átmeneti területhasználat helyszíneként. Az igényeknek megfelelő potenciális helyszínek felméréséhez érdekes lehet a KÉK „Lakatlan” projektjének közösségi térképének³⁹ használata a „város lakatlan tereit láthatóvá tévő” programjára

35 Integrált Településfejlesztési Stratégia 2020 (2014). Megalapozó munkarész.

36 A 2011. évi népszámlálás adatai szerint a Magyarországon élő kisebbségek roma, német, román, horvát és szlovák hazai nemzetiségekhez tartoznak. Budapesten a lakosság 3,47%-a hazai, 1,54%-a távolabbi, unión kívüli nemzetiségű. A fővárosiak 17,46%-a azonban nem nyilatkozott nemzetiségi hovatartozásáról.

37 Budapest Esély Nonprofit Kft (2012). Roma-Net. Roma lakosság integrációja. Helyi akcióterv / Local Action Plan. Budapest: URBACT

38 Az akcióterv illeszkedik az Európai Unió által kidolgozott Nemzeti Felzárkózási és Roma Stratégia alapértékeihez, tágabb értelemben pedig annak Európa 2020 keretrendszeréhez, annak „intelligens, fenntartható és inkluzív növekedést” célzó prioritásához. Az ágazati és horizontális célok és az ezeket szolgáló konkrét beavatkozások pedig a ma érvényes Fővárosi Települési Esélyegyenlőségi Program cselekvési tervével is összhangban állnak. Európai Bizottság (2011). A bizottság közleménye a tanácsnak, az európai gazdasági és szociális bizottságnak és a régiók bizottságának.

39 KÉK „Lakatlan” projektjének közösségi térképe, <https://lakatlan.crowdmap.com/>, 2015.06.25.

When we examine the intercultural community garden's right for existence in Budapest, we can approach the topic from the conditions of the green areas of the capital. According to the summary of the Integrated Settlement Development Strategy, "the public purpose green areas are especially important among green spaces. The size of per capita green areas in Budapest (parks, public gardens) is 5m², against the 6m² value recommended by the World Health Organization (WHO). Next to the low supply of green spaces the territorial placement of different public parks is also uneven at the same time. The green areas do not fulfill their conditioning, mental-psychological, recreational role due to the low supply of green spaces, the insufficient quality and the function-supply that is unable to match the demands of the age."³⁵

We consider the intercultural type of community gardens, which is supported by residents' participation and is undertaking social problems, as a sustainable, tasteful alternative to the substandard function and quality public green spaces due to resourceless green surface management. Its application is especially justified in districts with below average green space supply, which districts can be characterized by often small habitation sizes with a big proportion of members of social minorities and low income inhabitants who rely on social benefits.

The intercultural garden model can be applied in a wide social circle; its original purpose is establishing connection between immigrants, members of cultural and ethnic minorities and the majority society. Social disparities in need for resolution could also be (outside the levels of national and cultural belonging) education, employment and handicap, which result in different family structure, lifestyle or minority-majority tension. Hungary on a European scale is traditionally not among the migrational destinations, the lack of social and economic integration is most visible in case of the Roma population.³⁶ The European,

national and local efforts in the interest of the integration of the Roma population are significant, the ROMA-NET project of the URBACT program (supporting the exchange of experience helping the European sustainable city development), realized by the joint funding of the European Regional Development Fund and the member states, is exemplary. The ROMA-NET project³⁷ of the II. Cycle (ending in 2015) coordinated by the action committee of Budapest focused on the integration of the Roma population, its top priorities were education and training helping entry to the active workforce market, and the development of self-help initiatives.³⁸ The action plan fits into the principles of the National Adjustment and Roma Strategy (elaborated by the European Union), and in a broader sense to its Europe 2020 framework, with the goal priority of "intelligent, sustainable and inclusive growth". The branched and horizontal goals, with the factual interventions serving these, are in synergy with the Metropolitan Locality and Equality of Chances Program's action plan.

Examining the Budapest conditions of the application of the intercultural garden model, we can note that its social necessity is mainly in the integration of the Roma population. For the organizational and civilian system that developed the ROMA-NET project, the intercultural garden model is a well usable practical instrument, could be the location of the integration of those who belong to the Roma minority. The intercultural garden model also fits in the goals of the Budapest 2030 Long Term City Development concept; the necessary areas of city development are available, either as a permanent, municipally supported function or as a location of temporary space usage. To recognize the locations appropriate for the demands, the use of the community map³⁹ of KÉK's "Uninhabited" project and joining the program (that also provides a possibility to report uninhabited areas) making "the

35 *Integrated Urban Development Strategy 2020 (2014). Foundational work part.*

36 *According to the data of the 2011 census, Hungarian minorities belong to the Roma, German, Romanian, Croatian and Slovakian local ethnicities. In Budapest 3.47% is of local, 1.54% is of more distant nationality, outside of EU. 17.46% of the residents of the capital did not declare a national membership.*

37 *Budapest Esély Nonprofit Kft (2012). Roma-Net. The integration of the Roma population / Local Action Plan. Budapest: URBACT*

38 *The action plan fits into the principles of the National Adjustment and Roma Strategy (elaborated by the European Union), and in a broader sense to its Europe 2020 framework, with the goal priority of "intelligent, sustainable and inclusive growth". The branched and horizontal goals, with the factual interventions serving these, are in synergy with the Metropolitan Locality and Equality of Chances Program's action plan. European Commission (2011). The Commission's statement to the Council, the Economic and Social Commission and the Regions' Commission.*

39 *KÉK „Uninhabited” project's community map, <https://lakatlan.crowdmap.com/>, 2015.06.25.*

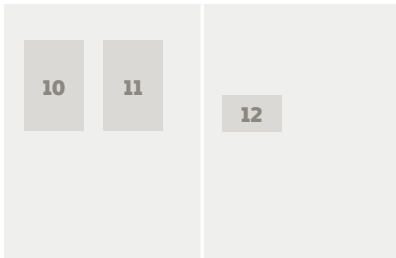
hoz való csatlakozás, amely üres telkek bejelentését is lehetővé teszi. A budapesti közösségi kerteket szervező két jelentős szellemi műhely, a Kortárs Építészeti Központ és a Városi Kertek Egyesület eredményeire, a sikeres társadalmi mediáció gyakorlatára a mülleri értelembe integrál, a képességeket felszínre hozó interkulturális kertmodell támaszkodni tud. A Városi Kertek Egyesület által szervezett közösségi kertek hagyományos tájépítészeti tervezőjeként jelenik meg a Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Kara, a tájépítész képzés műhelyhaténeke feladatáknak készített hallgatói tervek számos budapesti közösségi kert kialakítása során megvalósulhattak, szerzett tapasztalataik tovább hasznosíthatóak (10. kép, 11. kép).

A városi élet kritikájaként elmondhatjuk, hogy beépítésre váró városi parlagterületek, kihasználatlan és gazdátlan szabad- és zöldterületek új, kreatív megoldási sémákat követelnek; aktív városi közösség kevés van; a városban

közlekedők próbálnak tudomást sem venni a társadalom peremére szorultak helyzetéről, mert érdemben segíteni ritkán tudnak. Szükség van tehát a szociális érzékenységet finomabbra hangoló, gyakorlati megoldást kínáló, moderált városfejlesztési kezdeményezésekre.⁴⁰

Az interkulturális kertgondolat erőssége, hogy összeköti a városi szegregáció által érintett diszciplínák elméletét, gyakorlatban megvalósítja a társadalmi integrációt célzó szociológiai, pedagógiai, környezetpszichológiai, tájépítészeti, építészeti, városrendezési és -gazdálkodási megoldásokat; ötvözi szempontrendszerüket és konkrét helyszínt teremt a multidiszciplináris együttműködésre. Az érintett szakterületek releváns eredményeit áttekintve megállapíthatjuk, hogy Budapesten ezen együttműködés szükségességére, feltételei és aktív szereplői adottak, de az interkulturális kertmodell megvalósítása az együttműködés generalálását igényli (12. kép). ©

40 Javasolt, gyakorlati alkalmazást segítő irodalom: Szerk: Severin Halder, Dörte Martens, Gerda Münnich, Andrea Lassalle, Thomas Aenis, Eckhard Schäfer (2014). *Wissen wuchern lassen. Ein Handbuch zum Lernen in urbanen Gärten.* Neu-Ulm: AG Spak. Szerk: Christa Müller (2012). *Urban Gardening. Über Rückkehr der Gärten in die Stadt.* 5. kiadás. München: Oekom. Christa Müller (2002). *Wurzeln schlagen in der Fremde. Die Internationalen Gärten und ihre Bedeutung für Integrationsprozesse.* München: Oekom. Rosta Gábor (2013). *Közösségi kertek. Szomszédassági közösségek. Városi mezőgazdaság.* Szerk: Szilvási Léna (2008). *Módszerek hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikerességének segítésére. Egenlőtlenségek hatása a gyerekek fejlődésére. Szöveggyűjtemény.* Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhazsnú Társaság.

10. kép/pict.:

A „Leonardo” közösségi kert Budapest / The „Leonardo” community garden in Budapest (FORRÁS/SOURCE: PHOTO FÁCZÁNYI ZSUZSA, 2014.)

11. kép/pict.:

A „Békási Kert” Budapest / ”Békási kert” Budapest (FORRÁS/SOURCE: PHOTO REITH ANITA, 2012.)

12. kép/pict.:

Közösen, Berlin 2012. / Common, Berlin 2012. (FORRÁS/SOURCE: [HTTPS://WWW.FLICKR.COM/PHOTOS/39367406@N04/7523258004/IN/PHOTOSTREAM/](https://www.flickr.com/photos/39367406@N04/7523258004/in/photostream/))

uninhabited locations of the city visible” could be interesting. The intercultural garden model, that is integrating in the müller sense and makes the skills surface, can rely on the practice of successful social mediation and the results of the two intellectual workshops organizing Budapest’s gardens, the Kortárs Építészeti Központ (Hungarian Contemporary Center of Architecture) and the Városi Kertek Egyesület (Hungarian Urban Gardens Association). The Faculty of Landscape Architecture of the Budapest Corvinus University appears as the „traditional” landscape architecture designer of community gardens organized by the Városi Kertek Egyesület; students’ plans that were designed as tasks of the workshop week of the landscape architecture training could become reality in the designs of numerous community gardens in Budapest, the acquired experience can be used further. (10.picture, 11.picture)

As a criticism of urban life we can say that the unbuilt urban fallows, unused and ownerless free and green spaces

demand new, creative solution schemas; there are only a few active urban communities; pedestrians of the city try not to notice the situation of those on the edge of the society, as their help rarely has merit. Thus there is a necessity for moderate city development initiatives that offer practical solutions and fine tune social sensitivity.⁴⁰

The strength of the intercultural garden idea is that it connects the disciplines concerned with urban segregation, it achieves the sociological, pedagogical, environmental-psychological, landscape architectural, architectural and city economics and management solutions setting social integration as a goal in practice; it synergizes their system of standpoints, and creates a factual location of multidisciplinary cooperation. Reviewing the relevant discoveries of the concerned disciplines we can state that the necessity of such cooperation in Budapest and its conditions, active participants are given, but the realization of the intercultural garden model requires the generation of cooperation. (12.picture) ©

40 Recommended literature helping practical application:
 Editors: Halder, Severin; Martens, Dörte; Münnich, Gerda; Lassalle, Andrea; Aenis Thomas; Schäfer, Eckhard (2014). *Wissen wuchern lassen. Ein Handbuch zum Lernen in urbanen Gärten. Neu-Ulm: AG Spak.*
 Editors: Müller, Christa (2012). *Urban Gardening. Über Rückkehr der Gärten in die Stadt. 5. Edition. München: Oekom.*
 Müller, Christa (2002). *Wurzeln schlagen in der Fremde. Die Internationalen Gärten und ihre Bedeutung für Integrationsprozesse. München: Oekom.*
 Rosta, Gábor (2013). *Community gardens. Neighbourhood communities. Urban agriculture. Budapest: Városi Kertek Egyesület (Hungarian Urban Gardens Association).*
 Editor: Szilvási, Léna (2008). *Methods for the assistance in order of successfulness of socially disadvantaged pupils. Influence of inequality on development of the children. Chrestomathy. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság.*

ADALÉKOK A TÖRTÉNETI VÁROSKÖZPONTOK TÉMÁJÁHOZ EGER PÉLDÁJÁN

REFLECTIONS ON THE SUBJECT OF HISTORIC CITY CENTRES – EXAMPLE EGER

SZERZŐ/BY:
KÖRMENDY IMRE

Eger az első magyar város, ahol a városmegújítás nemcsak egyes épületeket érintett a '60-as évek második felétől, hanem egész tömböket is: közös belső zöldfelületeket alakítottak ki, közösségi létesítményeket hoztak létre, új közterekkel gazdagították a Belvárost.¹ Élen járt a város abban is, hogy a '80-as évek elején olyan gyalogosövezetet alakított ki a központban, ami nem egy-egy utcát vagy teret tett gyalogoselsőbbségűvé, hanem utcák és terek egész hálózatát.²

Az elmúlt években sorra került a korábbi elképzelések felülvizsgálata,³ s jelenleg zajlik a történelmi központ „funkcióbővítő fejlesztése”, rekonstrukciója. 2012 őszétől 25 fejlesztési elem-ből álló akció zajlik a megyeszékhelyen. A piac mellett parkolóház épült, megújult a Dobó tér és számos más közterület, a patak medrében kerékpárút készült. Középületek újultak meg: van, amelyiknek a homlokzata, van, aminek részleges felújítása történt meg.

Aktuális tehát, hogy foglalkozunk mindennek a hátterével, magával a törté-

neti várossal, a település középkori eredetű magjával. A történelmet nem ajánlatos átírni, de az emlékek értékelése időről időre újra szükségessé válik egyrészt az újabb kutatások tükrében, másrészt a szemléletünk változásában.

Történelmi értékeink felfedezésének és értékelésének is megvan a maga története. Az egyedi, különleges épületekre és épületegyüttesekre fordított figyelem fokozatosan a befoglaló „keretre” is kiterjedt, s az előző századfordulón az utcák-terek művészete felfedezése is megtörtént.⁴ Várostartörténelmi értékeink felfedezése, értékelése és megőrzése szempontjából is jelentős változást eredményezett a „Nagy Háború” elvesztése, mert az ország területének kétharmadával együtt határainkon kívülre kerültek a nagy múltú, a török uralmát el nem szenvedett városaink. A Fővárosi Statisztikai Hivatal által kiadott Városi Szemlében megjelent írásában a városrendezés és a közművesítés összefüggéseiről is szóló mű szerzője „siratja” a városi kultúrával rendelkező, elvesztett településein-

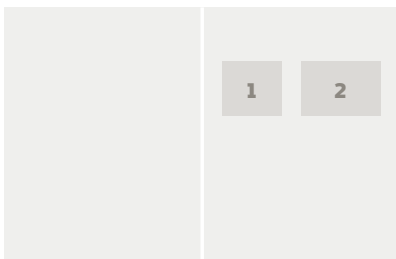
1 Körmendy Imre: *Rekonstrukció, rehabilitáció Egerben, Városépítés, 19. évf. 3. sz., 1982.* és Thoma Emőke – Dely György: *Eger történelmi városközpontjának rehabilitációja, Tömb-rehabilitáció - Elképzelések és tartósságuk, Tusnád, 2005.*

2 Mezey András – Körmendy Imre: *Gyalogosövezetek történelmi belvárosokban Eger példáján. Településfejlesztés, 2. évf./1. sz. 1982. 92-95. p.*

3 Erre utal Thoma – Dely idézett tusnádi előadásának a címe is.

4 Vö.: Camillo Sitte: *Der Stadtebau seinen künstlerischen Grundsätzen, Wien, Carl Graesser, 1889; Palóczy Antal: Budapest főváros alaki rendezéséről, Bp. 1892.; Palóczy Antal: A városépítő művészetéről, Művészet 3. sz./1903.*

5 Berzenczey Domokos: *Városrendezés, Városi Szemle 1933/2., XIX. évf. 2. sz. 924.p*

1. ábra/fig.: Milánó térképe a XVI. századi új, spanyol építésű erődítések után. A terület egy része a máig beépítetlen közpark, tömbbelső, intézménykert (sötétebb zölddel jelölve). A térképen világosabb zöld jelöli azokat a

területeket, amelyek a fal elkészülte után – a térképezéskor – beépítetlenek voltak, de mára benőtte ezeket a beépítés. (Milano, Archivio de Stato; Fernand Braudel id. mű 509. lapján) / Map of Milan from 16th century, after the new

Spanish building operations, fortifications. A part of the area is still a public open space, interior court, garden of institutions (marked with darker green). On the map those areas are marked with light green, wehre after the completion of the wall,

the time of mapping, were open, but now are built in. (Milano, Archivio de Stato; Fernand Braudel op.cit. p. 509) **2. ábra/fig.:** Milánó térképe 1722-ből. A fal felépítése után egy évszázaddal még mindig beépítetlen falakon belüli terület /

Map of Milan, 1722. One century after wall construction there is still open land within the walls (FORRÁS/SOURCE: [HTTP://WWW.STORIADIMILANO.IT/CITTA/MAPPE/STOOP0.JPG](http://www.storiadimilano.it/citta/mappe/stoopo.jpg))

Eger was the first city in Hungary, where, from the second half of 1960's urban renewal was not limited to single buildings or groups of buildings, but extended to whole building blocks.¹ In the downtown area interior public open spaces and public facilities were developed and new public squares were established. The city was also vanguard in the establishment of pedestrian zones comprising more than a single street or square, but a whole network of streets and squares.²

Recently the review of the earlier concepts came on the agenda.³ The renewal of the historic centre with "functional enlargement" is currently under way. Since the autumn of 2012 an action containing 25 elements is in progress. The parking garage next to the market is completed, so is the renewal of Dobó square and several other public spaces, and there is a new cycle way by the rivulet. Several public buildings have been restored, sometimes partially, in other cases restricted to the building front.

It is therefore worth thinking about the background of this initiative, and dealing with the historic urban core of medieval origin. History should not be modified, but from time to time it is necessary to reevaluate the heritage, to consider the new results of research and to adapt to the changes of concepts.

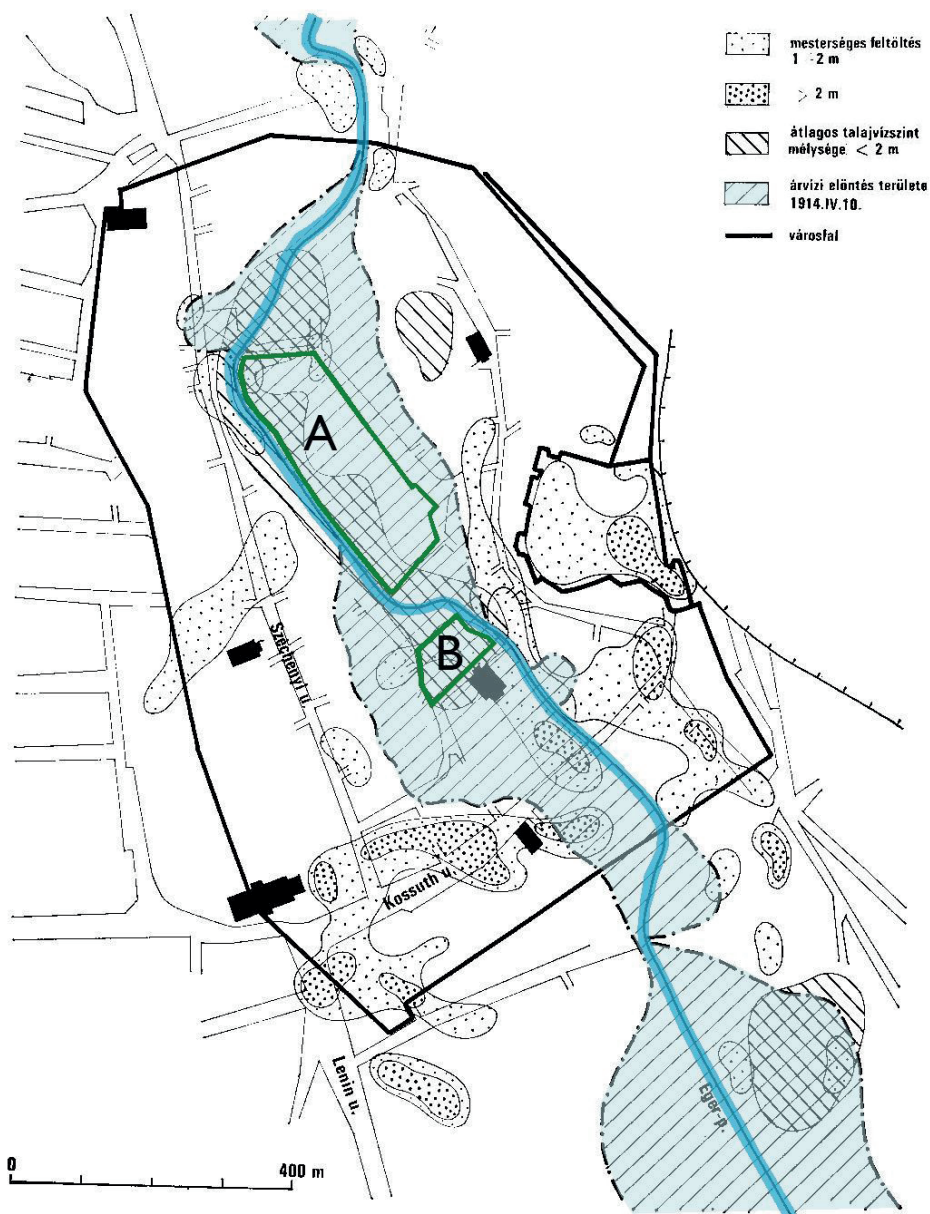
The discovery and evaluation of our historic heritage have their own history. The original focus on special, unique buildings and ensembles was gradually extended to the "containing" frame, and at the beginning of the previous century the art of streets and squares was also discovered.⁴ For the discovery, assessment and protection of our urban historic heritage the loss of the "Great War" led to significant changes, because our significant historic cities which had avoided the Ottoman rule have now become part of other countries. In the journal entitled Urban Review (Városi Szemle) published by the Statistical Office of the Capital the author of the article on the relations of physical

1 Imre Körmeny: Rekonstrukció, rehabilitáció Egerben (Reconstruction, rehabilitation in Eger), Városépítés, 19.vol. 3. No., 1982 and Thoma Emőke - Dely György: Eger történelmi városközpontjának rehabilitációja, Tömb-rehabilitáció - Elképzelések és tartósságuk, (Renewal of the historic downtown of Eger, Block rehabilitation - Concepts and their sustainability) Tuszán, 2005.
2 András Mezey - Imre Körmeny: Gyalogosövezetek történelmi belvárosokban Eger példáján. (Pedestrian zones in historic downtowns, example: Eger) Településfejlesztés, 2. vol./1. no. 1982. 92-95. p.

3 Referred by the title of the presentation by Thoma - Dely

4 See in: Camillo Sitte: Der Stadtebau seinen künstlerischen Grundsätzen, Wien, Carl Graesser, 1889; Palóczi, Antal: Budapest főváros alaki rendezéséről (Physical ordering of Budapest), Bp. 1892.; Palóczi, Antal: A városépítő művészetéről, (The art of town planning) Művészet 3. sz./1903.

ket.⁵ Ez a tragédia ébresztette rá az értelmiséget, hogy jobban szemügyre vegye itthoni értékeinket. E folyamat a II. világháború pusztításait követően tovább folytatódott, s sok helyen a romok alól kerültek elő az elfeledett régi épületek, vagy a későbbi korokban átalakított épületek megannyi régebbi részlete.⁶ A háborús és egyéb veszteségek miatt a védett épületek megítélésében is változott a szemlélet: ami korábban nem tűnt pótolhatatlan értéknek, az azzá vált.⁷

A TÖRTÉNETI VÁROS ...

A történeti városrészek, elsőként a belvárosok, városmagok, egybefüggő értékes területek védelme Budapesten már az 1914-es építésügyi szabályozásban

megjelent: a Várnegyedre külön szabályokat alkottak, ennek '22. évi módosításában, majd '26-os „pótlékában” egyre részletesebb előírásokat fogalmaztak meg, s a '40-es Budapesti Építésügyi Szabályzatban tovább bővült a védelmi intézkedések köre, amikor a Várnegyeden kívül az Andrássy útra is speciális szabályokat állapítottak meg.⁸ A következő állomás az '60-as Országos Építésügyi Szabályzatban, majd a műemlékvédelemről szóló '67-es rendeletben⁹ az alapvető fogalmak – többek között a műemléki jelentőségű terület – rögzítése, s ezt követően a legértékesebb területek védelem alá helyezése.¹⁰ A legjelentősebb területek összefoglaló értékelése és ismertetése Gerő László: Történelmi városrészek c. könyvében látott napvilágot. E könyvben a szerző 13 városmagot sorol e védelmi kategóriába.¹¹

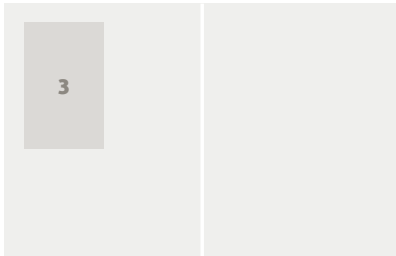
6 Granasztói Pál: Budapest arcultai, Szépirodalmi, Bp, 1980.

7 Pl. a Schulek-lépcső kialakítására és környezetének beépítésére kiírt pályázat szerint a Bp. I. ker. Corvin tér Duna felé eső négy, középkori eredetű, jellemzően barokk kori háza bontásával számoltak; a háborút követően ezek műemléki védettséget kaptak, s bár a Duna felőli kertvégeik beépültek, de a magasabb szomszédos épületek között tovább élnek.

8 Az 1914-es szabályzat 116-120.§-ai, a '22-es módosítás e pontokat érinti, s a 154.§-t, a '26-os pótlékban a 116. § 5, 7 és 8. bekezdése, a '39-es szabályzat 39. – 40. §. a Várra; a 41. § az Andrássy útra. Építésügyi szabályzat Budapest székesfőváros területére. Hivatalos kiadás. Budapest, 1940. M. Kir. Áll. Nyomda.

9 1/1967. (I. 31.) ÉM rendelet a műemlékvédelemről.

10 A jogi megfogalmazást és a védelem elrendelését megelőzte az '50-es évek elején végzett, 74 településre kiterjedő városképi vizsgálat.

3. ábra/fig.:

Kleb Béla: A belváros középkori beépítését nehezítő földtani adottságok. A kék vonal a patak, a világoskék felület az árvízzel borított terület, a zöld kontúrok a mai kórház ill. a világi főtér (Dobó tér) /

Béla Kleb: Geological features hindering development in medieval downtown. The blue line is the stream, lightblue surface is the flooded area, green line marks the present hospital i.e. the secular main square (Dobó square)

planning and infrastructure development complains that we have lost our communities of long standing urban culture.⁵ This tragedy was a warning for our professionals to pay more attention to the remaining domestic values. This process continued after the destructions of World War 2. It happened several times that the ancient fragments and details of long forgotten or later refurbished old buildings were found under the ruins.⁶ The losses from the war and other events changed the classification of buildings under protection. What had not been regarded as of irreplaceable value, today it has become so.⁷

HISTORIC TOWN...

The protection of historic parts of cities, downtowns, urban cores was a requirement in Budapest already in 1914. The building code of Budapest contains a section for the Castle District, and there are more detailed rules in the amendments of 1922 and 1926, and more rules were formulated in the Building Code of Budapest, 1940, where the special regulations were extended to the Andrassy Street.⁸ The next stage was in 1960, when, in the National Building Code and later in 1967 in the regulation for historic monuments⁹ fundamental concepts – including the area of historic significance – were laid down, and afterwards the most significant historic areas were rendered under protection.¹⁰ The comprehensive survey and evaluation of the most important areas was published in the book by László Gerő entitled “Historic urban quarters”. In this book the author classifies 13 urban historic cores as areas under protection.¹¹

The professional opinion has undergone several changes since then. For instance, the list of municipalities with valuable urban structure contains 120 cities, towns and villages over and above the 22 towns and cities of monument protection.¹² The authors agree that the Hungarian historic cities are loose, less densely built in than the West European cities (Berzenczey, Gerő, Granasztói, Makkai, Eperjessy). It is so even in Western Hungary, e.g. Sopron, where in the area within the town wall development is more dense, the streets are narrower, all plots are built in, but the building heights, number of stories drop behind the West European cities. The figures for Eger, “the most Hungarian city” (qualification in op.cit. Gerő) are much below the densities of the western and southern European cities. The question “why” is still open, the authors mention the need of further research.

The history of European cities indicates that the density of cities varied in time and space in the south and west too. Fernand Braudel writes for instance: “It often occurs that the wall confines side by side the town a part of plough land and gardens too. This is explained by the need for alimentation in wartimes. This happened in the 11th and 12th century in Castille, where random ramparts were built around groups of villages distant from each other. Enough spaces were left for shepherding the sheep at time of alarm. The same is the rule everywhere, where in fear of siege the ramparts encircle meadows and orchards in Florence for instance, or arable land and orchards and vineyards in Poitiers, where in the 17th century the town wall was still almost as great as in Paris, but the ample

⁵ Berzenczey, Domokos: *Városrendezés Town Planning*, (Városi Szemle 1933/2., XIXvol. 2. no. 924.p

⁶ Granasztói, Pál: *Budapest arculatai (Aspects of Budapest)*, Szépirodalmi, Bp, 1980.

⁷ For instance, in the tender specification for the development of Schulek steps and the surroundings the demolition of four Baroque houses of medieval origin in Budapest District 1 Corvin square, on the riverside, was considered; after the war these houses were under the protection of monuments, and though the rear parts of their gardens were built up, they still survive between the neighbouring, taller buildings

⁸ The §§ 116-120 of regulation from 1914 and the amendment of 1922 affects these paragraphs and §154, in the supplement of 1926 §116 par. 5,7 and 8, the regulation of 1939 §39-40 for the Castle, §41 for Andrassy street. *Building Code of Budapest, Official edition, Budapest 1940.*

⁹ 1/1967 (I.31) on the Protection of Monuments

¹⁰ The legal formulation and the enforcement of protection was preceded by a survey of the townscape of 74 towns at the beginning of the 1950's

¹¹ Corvina, 1978. Buda, Eger, Esztergom, Győr, Kőszeg, Pápa, Pécs, Sárospatak, Sopron, Székesfehérvár, Szombathely, Vác, Veszprém.

¹² *Területrendezési segédlet (Physical planning guidance) 20.vol. (G. Korompay Judit, Rodé Katalin) ÉVM, 1984.* This list is not complete, because it does not include for instance Átány the settlement with two inner area plots. „Mi korrekt parasztok” *Hagyományos élet Átányon, (We, genuine peasants: traditional lifestyle in Átány), Korall, Bp. 2011.*

Sok kérdéstről változott a szakmai vélemény, pl. az értékes településszerkezettel rendelkező települések listája már 120 várost és községet tartalmaz a 22 műemléki jelentőségű területtel rendelkező városon és községen kívül.¹² Abban egyetértenek a szerzők, hogy a magyar történeti városok lazábbak, kevésbé beépítettek a nyugat-európai városokhoz képest (Berzenczey, Gerő, Granasztói, Makkai, Eperjessy). Annak minősülnek még a nyugat-magyarországi városaink is, pl. Sopron; ahol ugyan megvan a fallal körülvett terület feszessége, utcái szűkössége, szinte teljesen beépített telkei, de a beépítési magasság (a szintszám) elmarad a nyugat-európai városokétól. A „ranglétrán” legmagyarabbnak minősített városé (Gerő id. mű), Egeré pedig messze elmarad a nyugati és déli városok sűrűségétől. A miértre kevés válasz született, inkább rendre további kutatások szükségességére utaltak a szerzők.

Ha visszanezünk az európai városok történetében, akkor azt olvashatjuk, hogy délen és nyugaton sem volt minden város minden időpontban a mai sűrűségű. Fernard Braudel pl. így ír: „Gyakran előfordul, hogy a fal a várossal együtt a szántóföldek és a kertek egy részét is magába zárja. Ennek nyilván a háborús időben való ellátás biztosítása a magyarázata. Ilyenek voltak a XI. és XII. századi Kasztíliaiban sebtében felépített bástyák is az egymástól távol eső falvak csoportja körül: elég helyet hagytak közöttük, hogy riadó esetén be tudják terelni a nyájakat. Ugyanez a szabály érvényesül mindenütt, ahol ostromra számítva a bástyák réteket, kerteket is bekerítenek, például Firenzében, vagy szántóföldeket, gyümölcsösöket és szőlőket Poitiers-ban, amelynek még a XVII. században is majdnem oly

fejlett városfalgyűrűje van, mint Párizs-nak, csak éppen nem képes teljesen kitölteni ezt a túlságosan bőre szabott ruhát. Ugyanígy Prága sem tudja betölteni a „kis város” házai és a XIV. század közepén épített új bástyák között hagyott üres területet. Szintén nem Toulouse 1400 körül, vagy Barcelona, amely az 1359-ben köréje emelt falakig ... majd csak két évszázaddal később, 1550 tájt épült ki. Ugyanígy Milánó a spanyolok emelte falai között.”¹³ (1. és 2. ábra)

Elég lenne a tényre hivatkozni, hogy akkor a fejlődésre alkalmas évszázadok nem álltak rendelkezésre a magyar városoknak. De Eger kapcsán mégsem erről akarunk szólni. A városok „alaprajzának” elemzése egy időben nagy népszerűségnek örvendett Európa-szerte, s nálunk is követőkre talált. „A városalaprajzok tanulmányozásával külön tudományág, a planográfia foglalkozik. Ennek német és francia művelői az alaprajzokból nemcsak pusztán helyrajzi adatokat szűrtek le, hanem azokat a városfejlődést megvilágító feltevésekkel is igyekeztek alátámasztani.” (Eperjessy 113. p). A magyar művelők közül Major Jenő, Pauliny Oszkár, Fügedi Erik, Jankovich István, Kubinyi András, Granasztói György, Borbíró Virgil, Valló István, Korompay György, Gerő László nevét említhetjük.

EGER TÖRTÉNETI VÁROSRESZÉNEK KIALAKULÁSA, AZ ARRA HATÓ TERMÉSZETI TÉNYEZŐK

Eger falakkal körülvett területének vizsgálatával egy történész foglalkozott először: Kovács Béla: Eger középkori utcái c. tanulmányában, 1965-ben.¹⁴ Magát a témát és Major Jenő kísérletét Sopron alaprajzi elemzésére¹⁵ kissé furcsállta,

11 Corvina, 1978. Buda, Eger, Esztergom, Győr, Kőszeg, Pápa, Pécs, Sárospatak, Sopron, Székesfehérvár, Szombathely, Vác és Veszprém.

12 Területrendezési segédlet 20. kötet (G. Korompay Judit és Rodé Katalin) ÉVM, 1984. Ez a lista sem teljes, mert pl. a Fél Edit és Hofer Tamás által kutatott kébteltes település, Átány sem szerepel a felsorolásban. „Mi korrekt parasztlak” Hagyományos élet Átányon, Korall, Bp. 2011.

13 Fernand Braudel: Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus, XV-XVIII. század. A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen. Gutta Kiadó, Bp, 2004. 508. p

14 Kovács Béla: Eger középkori utcái, Agria III.: Az Egri Dobó István Vármúzeum évkönyve, Eger, 1965.

15 Major Jenő: A városalaprajz, mint a korai magyar városépítés-történet forrása. A soproni belváros kialakulása. Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények (9.) 1965/1. 153-174. p

4. ábra/fig.:

Távlati kép Eger váráról és városáról a XVI. századból. Közli Gerő L.: Történeti városrészek c. könyvében/

Perspective view of the castle and city of Eger in the 16th century. Published in L.Gerő's book: Historic quarters

encircled space was no longer filled up. In Prague too the houses of the small town could not fill up the space which remained empty within the walls built in the middle of the 14th century. The same happened in Toulouse around 1400 or in Barcelona, where the space with the walls built in 1259 was not filled up until two centuries later around 1550. Similar is the case of Milan within the walls built by the Spanish.”¹³(Figure 1 and 2)

It would be enough to mention that the Hungarian cities were excluded from development for centuries at that time. In the case of the city of Eger, however, our theme is something else. The analysis of the “ground-plan” of cities was very popular Europe-wide one time, so was in Hungary too. “The study of the city ground plans is the subject of a separate branch of science the so called “planography”. The German and French researchers of this subject went beyond the topographical data explored from the ground plan, and also tried to support the findings with assumptions

related to urban development.” (Eperjessy 113 p). Jenő Major, Oszkár Paulinyi, Erik Fügedi, István Jankovich, András Kubinyi, Pál Granasztói, Virgil Borbíró, István Valló, György Korompay, László Gerő are the scholars of this field whose name deserve mention.

DEVELOPMENT OF THE HISTORIC CITY CORE OF EGER, NATURAL DRIVERS OF DEVELOPMENT

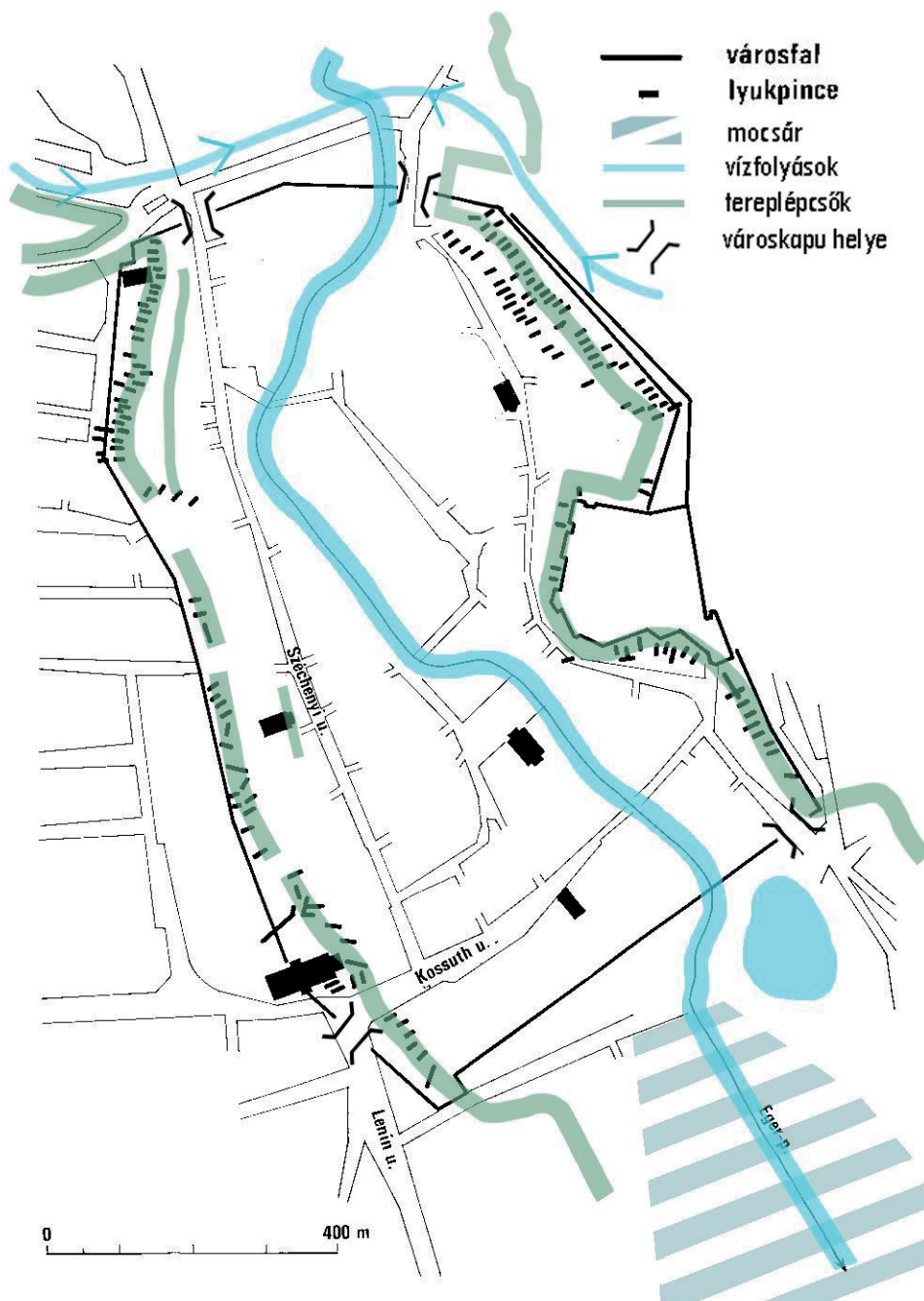
Béla Kovács historian was the first to analyse of area of Eger within the walls in his study entitled Medieval streets of Eger in 1965.¹⁴ He thought that the approach and Jenő Major’s experiment to analyse the ground plan of Sopron¹⁵ were strange and unworthy of a historian, but from his analysis he concluded that the street network of the quarter within the walls is medieval. Recently Mátyás Berecz summarized the studies of the city walls of Eger, their present state and needs for further research.¹⁶

13 Fernand Braudel: *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus, XV-XVIII. század. A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen.*(Material culture, economy and capitalism, 15-18th century. Gutta, Bp, 2004. 508. P

14 Kovács, Béla: *Eger középkori utcái (Medieval streets of Eger)* , *Agria III.: Annals of the Dobó István Múzeum, Eger, 1965*

15 Major, Jenő: *A városalaprajz, mint a korai magyar városépítés-történet forrása. A soproni belváros kialakulása. (City ground plan, a source of urban history: Development of the downtown of Sopron) Épités- és Közlekedéstudományi Közlemények (Proceedings of Building and transport science)(9.) 1965/1. 153-174. p*

16 Berecz, Mátyás: *Eger városfalai, (City walls of Eger) AGRIA XLII. Annales Musei Agriensis (Annals of Dobó István Museum, Eger) Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, Eger, 2006. 553-569. p*

nem tartotta igazán történészhez méltónak, de elemzésében arra a következtetésre jutott, hogy a város egykor falal körülvett negyedének úthálózata szinte kivétel nélkül középkori eredetű. A közelmúltban Berecz Mátyás foglalta össze Eger városfalainak eddigi kutatásait, jelenlegi állapotát és a kutatási teendőket.¹⁶ Ennek ellenére vesszük a bátorságot, hogy néhány állítást megfogalmazzunk Eger városfalai kapcsán, részben azért is, mert a tanulmány belső ellentmondásokkal terhelt.¹⁷

Kleb Béla a '70-es évek közepén kimutatta, hogy a mély fekvés és az árvízveszély miatt nehéz volt e területek beépítése¹⁸ a fallal körülvett városterület jelentős részén, kiváltképp a mai kórház és a világi főtér, a Dobó tér térségén¹⁹ (3. ábra). Két területen, a Széchenyi utca/

16 Berecz Mátyás: Eger városfalai, *AGRIA XLII. Annales Musei Agriensis (Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve)*, Eger, 2006. 553-569. p

17 Egyik helyen azt írja, hogy a várfalak a terepadottságokhoz igazodtak, másutt meg azt, hogy a beépített területet kerítették körül a falakkal. E kettő csupán akkor volna összhangban, ha a beépítés is egészen a terepadottságokat követte volna. Könnyen belátható azonban, hogy egy lakóház, templom, ... és egy városfal nem azonos módon viszonyul a terepadottságokhoz – kivéve néhány példát, amikor a templom egyik fala beépül a városfalba (lásd Sárospatak) vagy szentélye bástyát képez azon (Eger, Loreto). Egyéb önellentmondás is felfedezhető a műben. Egyszer azt írja, hogy a városfal északi részén „Az utolsó falmaradványokat 1969-ban rombolták le.” (565. lap), máskor meg felsorolja ennek hosszan álló szakaszát a ma is álló falmaradványok között (565. lap). Egészen meglepő azon állítása is, mi szerint az északi városfalat a hegyekből lezúduló árvíz megkerülte: ez

lehetetlen, mert a fal felfut a magasabban fekvő terepalakulatokra, tehát a víznek nincs elkerülési lehetősége.

18 A patak partján, a Szűnyog köz és a Mecset u. közötti részen az elmúlt évben végzett ásatás beépítést tárt fel a terület egy részén. Az ilyen jellegű ásatások alapján pontosítható képünk a török idők előtti Egerről.

19 Kleb Béla: Eger múltja a jelenben, *Eger Város Tanácsa*, Eger, 1978. A térképen szereplő templomok közül csak a Dobó téri minorita templom áll árvízveszélyes területen, de azon a helyen a középkorban nem ismerünk templomot. Néhány területen az újabb ásatások kiegészítő adatokkal szolgálnak a térképhez, de az alapvető helyzetet ezek nem változtatják meg (Pl. az Érseki Palota kertjében 2011-ben végzett ásatás). A Dobó tér mai szintje (159 m körül) egy méterrel mélyebb, mint a Széchenyi utca, s megközelítően azonos a déli falon kívül fekvő Klapka utcáéval.

5. ábra/fig.:

A terepadottságok és a városfalak. A patak teraszai és a terepalakulatok felső szintjén épültek a városfalak. Az emberi tevékenységgel csaknem

függőlegessé tett „tereplépcsők” helyét, létét bizonyítja a beléjük vájt pincék sora. Az északi falat a két oldal teraszainak közelségén túl a mellék vízfolyások adják. A déli helyét

az egykori tó (kék), valamint a mocsár (kék csíkozás) indokolta./ Terrain features and city walls. The city walls were built on the upper levels of the terraces along the stream and terrain

forms. The existence and location of the almost vertical land steps (as result of human intervention) are proved by carved in cellars. The north wall is determined by the vicinity of terraces on both sides and by

the subsidiary water courses. The location of the southern wall is justified by the former lake (blue) and the swamp (blue stripes)

(FORRÁS/SOURCE: SZERZŐ/AUTHOR)

Nevertheless, we take the courage to formulate some statements about the city walls of Eger, partly because this study is loaded with interior controversies.¹⁷

In the middle of the 1970's Béla Kleb pointed out that the deep lying position and the danger of flood made developments difficult¹⁸ in the greatest part of the area within the walls, especially on the sites of the present day hospital as well as the secular main square the Dobó square.¹⁹ (Figure 3) There were “palaces” with large gardens in two parts, along the Széchenyi street/ High street and Kossuth street / Káptalan street on the side of the city border.²⁰ The former had front gardens,²¹ in the latter the canon residences and the Franciscan monastery lined the streets and had large gardens behind, in the south (see Hugó Harael's map, 1753). The waterside areas, large gardens, steep slopes with cellars - dating from the period of the Tartar invasion²² - testify the statement of the study that “In the walled city, side by side with residential buildings there were gardens and wine cellars” (op.cit. 557 p). For instance, the greatest part of the No.1 site of Markoth Ferenc hospital was one time a manor. All this is in accord with the European practice of the time.

The further analysis of the terrain, the comparison of the largely varied surfaces (recesses and pits) with the line of the walls allows the conclusion that the builders enclose the smallest possible rationally defendable site, that is, less

17 One of the statements is that the city walls were adapted to the land features another is that the built up area was surrounded by walls these statement would be in accord if building lay out followed the land features. It is, however, obvious that a house and church and city wall have different relation to land feature, except if the church is built into the city wall (e.g. in Sárospatak) or the sanctuary is a bastille of the wall (Eger, Loreto). There are several other contradictions in this study. Once it is purported that at northern part of the city wall “the last remains of the wall were demolished in 1969” (p. 565). Later this same section is listed among the still prevailing remains of the wall (p.565). It is a surprising statement that the northern section of the wall has been bypassed by the flood from the mountains: this is impossible, because the wall extents to the higher lying land forms, so the water has no possibility to bypass.

18 Last years an archaeological excavation on the bank of the stream, on the section between Szűnyog köz and Mecset street discovered the mark of buildings Such excavations would help to refine our knowledge of Eger before the Turkish occupation.

19 Kleb, Béla: Eger múltja a jelenben (The past of Eger in present time), Local authority of Eger, Eger, 1978. Ferom among the churches on the map only the Franciscan church on Dobó square is built on the flood prone area, but no medieval church is known there. Recent excavations at some places may provide additional data for the map, but they do not alter the general situation (e.g. excavation in the Bishop's garden). Today Dobó square lies on 159 m, one meter lower than Széchenyi street and approximately on the same level as Klapka street on the southern side.

20 Pál Voit mentioned that the residences from the Bishop's palace onwards has large front gardens, quoted by László Gerő in his op.cit.

21 There has not been many excavations in this area, therefore our knowledge is uncertain. In his Report on the excavation of the Bishop's Palace in 2011 (Archeologia –Altum Castrum Online, King Matthias Museum, Visegrád, 2012.) István Kováts informs of a development from 16th - 17th century in front of the main building of the Bishop's palace. These are also far from the line of Széchenyi street.

22 Kleb, Béla op.cit.

Fő utca és a Kossuth Lajos utca/Káptalan utca mentén, azok városszéli oldalán „paloták” álltak, nagy kertekkel.²⁰ Az előzőnél az előkertek voltak jelentősek,²¹ az utóbbinál előkert nélkül sorakoztak a kanonokok rezidenciái (meg a ferences kolostor), s délre nyúltak el nagy kertjeik (Vö. Hazael Hugó 1753-as térképét). A vízjárta patak-közeli területek és a nagyobb kertek, valamint a pincékkel teleluggatott meredélyek léte – ezek legrégebbi elemei a tatárjárásig nyúlnak vissza²² – egyértelműen összhangban van azzal az állítással, amit a tanulmány közöl, miszerint: „A bekerített városban a lakóházak mellett kertek, borospincék és gazdasági épületek is állottak.” (Id. mű 557. p) Pl. a Markoth Ferenc megyei kórház I. számú telephelyének nagy része egykor majorság volt. Az előzőek értelmében ez egybecseng a korabeli európai gyakorlattal, annak egy részével.

Ha tovább elemezzük a terepviszonyokat, és azok erőteljes mozgalmasságát (meredélyeit, tereptöréseit) összevetjük a falak vonalával, akkor megállapíthatjuk, hogy az építők az értelmesebben védhető legkisebb területet kerítették le, azaz nem a lakosság elhelyezésére szükséges vagy már beépült területet. Beépített részek kerültek a falakon kívülre, pl. a meleg vizű tó melletti fürdő, s az Almagyar dombra települt falu.²³ E város esetében állításunk szerint ebből (is) fakadt, fakadhatott a kisebb laksűrűség. A jellemző tereptörések a következők: keleten a Vár által elfoglalt magaslattól É-ra emelkedik a szinte azonos magasságú, jóval kisebb területű Tetemvár (szintkülönbsége a város területéhez képest 15-18 m), a vártól délre a kissé alacsonyabb magaslat, amelyre az egykori városkapun kívülről kapaszkodik fel a Mécsey u. (az

Almagyar u. és Mécsey u. által határolt tömb belsejében húzódó „fal” kb. 18 m-ről csökken déli irányban). Az Eger-patak nyugati partján a patak terasza közel észak-déli tengelyű, egyenes (csak minimális töréssel) mentén emelkedik 10-18 m-t (kevésbé meredek, mint keleten, ahol az emberi tevékenység tette közel függőlegessé a terepalakulatot). A falakat már a legegyszerűbb löfegyek esetén is csak e magaslatok tetejére érdemes építeni. Északon a fal helyét a két oldalvölgy beérkezése adja (Szala-árok, ill. a Vécsey-völgy), hiszen ezektől délre kellett lezárni a várost, a helyet még az is „erősíti”, hogy a Tetemvár ÉNy-i csücske itt közelíti meg leginkább az Eger-patakot, s itt a legkisebb a távolság a kétoldali teraszvonal között. A déli városfal vonala a legbizonytalanabb: itt sem patakok, sem terepképződmények nem találhatók: a völgy lefolyása felé a terep kisimul. E déli vonalat az uszoda és strand környékén lévő meleg vizű tó és a patak menti mocsaras terület határa jelölte ki²⁴ (4. ábra). A terület későbbi rendezésével jött létre a majd 9 hektáros Érsekkert (Népkert) és a strandfürdő.²⁵ A terület beépítésre alkalmatlan voltát mutatja, hogy a város fejlődése során e terület sokáig beépítetlen maradt. Az első jelentős beavatkozást a vasútállomásának kiépítése jelentette (a Füzesabony – Eger vonal 1872-ben épült, az Eger – Putnok vonal helyérdekű vasútként létesült 1906 és '08 között). Az ezzel megkezdett rendezés alapján vált beépíthetővé a két világháború között a vasútállomástól keletre fekvő terület, a Csákó-városrész, majd évtizedek múlva még délebbre terjeszkedett a város, feltöltve hatalmas területet, s létrehozva az ún. déli iparterületet – a vizes élőhelyen.²⁶

20 Voit Pál szerint az Érseki palotától kezdve nagy előkertekkel sorakoztak a rezidenciák – idézi Gerő László id. művében.

21 A területen nem sok ásatás folyt, ezért teljesen biztosan nem mondhatunk. Kováts István: Jelentés az egri érseki palota 2011-es feltárásáról (Archeologia – Altum Castrum Online, Mátvás király Múzeum, Visegrád, 2012.) c. írásában a jelenlegi érseki palota főépülete előtt álló vsz. XVI. – XVII. századi beépítésről ad hírt. Ezek is távol álltak a Széchenyi u. vonalától.

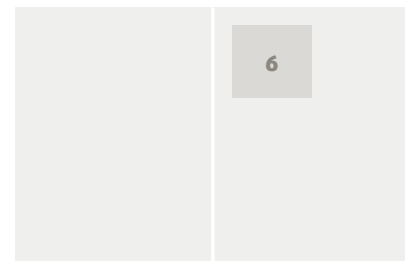
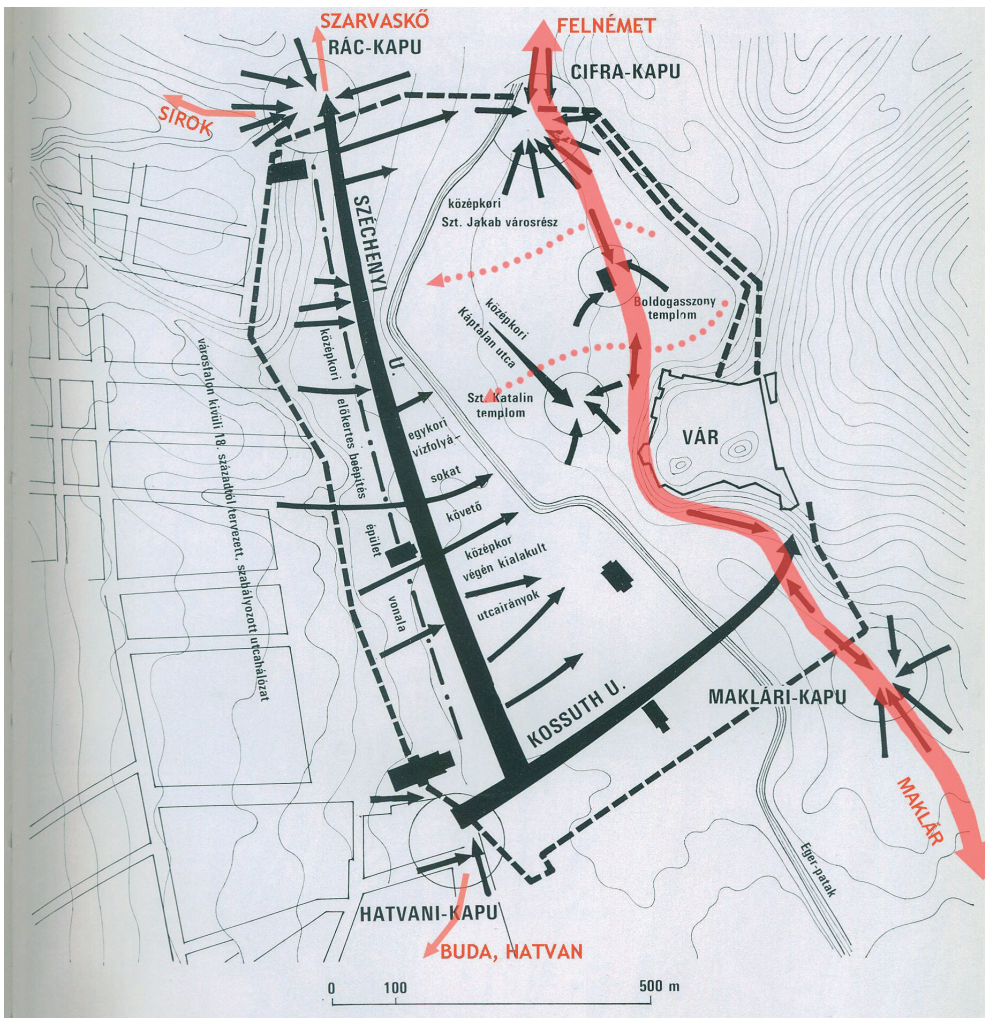
22 Kleb Béla id. mű

23 A térképi ábrázolások a törökkori helyzetet, épületet mutatják, de joggal feltételezhetjük korábbi építmények létezését is. Minden forrás egyetért: előbb létezett a város, mint annak falai, s a beépítés során nem a későbbi körülfalazhatóság volt a fő szempont, ezért nagyon valószínű, hogy voltak olyan épületek, településrészek, amelyek a falakon kívül rekedtek (s a veszély közeledtével lebontották azokat vagy a várossal együtt azokat is felgyújtották a védők).

24 A régi – felújítás alatt álló – Bárány uszoda medencéjének kavics aljzatán keresztül máig közvetlenül áramlott a meleg víz, s a '60-as években épült fedett uszodát azért kellett a '80-as években lebontani, mert a feltöltődött meleg vizű tó fölé épült, s nem bírta el az egyenlőtlen süllyedést. A városfalon belül futó Kossuth Lajos u. és a falon kívül vezető Klapka u. között egy méteres a szintkülönbség, s annak déli oldalán épült intézmények kertjén túl még egy méterrel mélyebben fekszik az Érsekkert területe.

25 A XIII. századtól érseki vadászterület, egykori kiterjedése nagyobb volt.

26 A Csákó városrész tervét Wurga László 1925-ben készítette, s beépítésre javasolta a vasútállomás területét is, mert már akkor felmerült, hogy a Putnok felé való továbbvezetésre egy ellenívvél csatlakozzon a városrészen keresztül a Füzesabony felől érkező pálya, s az állomás kerüljön más területre. Ez az átkötés – jóval délebbre – 1980 utáni években valósult meg.

6. ábra/fig.:

A történelmi várost szervező fő utak és a kisvízfolyásokra szerveződő mellékutcák. Kleb B. térképe kiegészítve a keleti, régi terepkövető úttal (piros vonal) és a keleti vízfolyásokot követő utcákkal (piros pontsor). Az egyik neve: Csurgó u. is utal eredetére /

Main street of the historic city and the side streets along the subsidiary water courses. B. Kleb's map with the addition of the old, eastern route following the terrain features (red line) and of the 4 streets by the eastern water courses (red points). The name of one of the streets is Csurgó (Gutter) referring to the origin

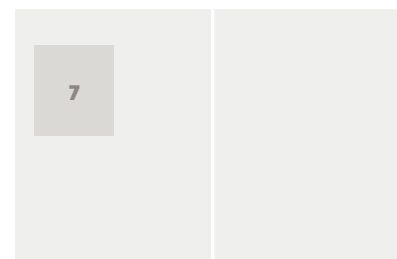
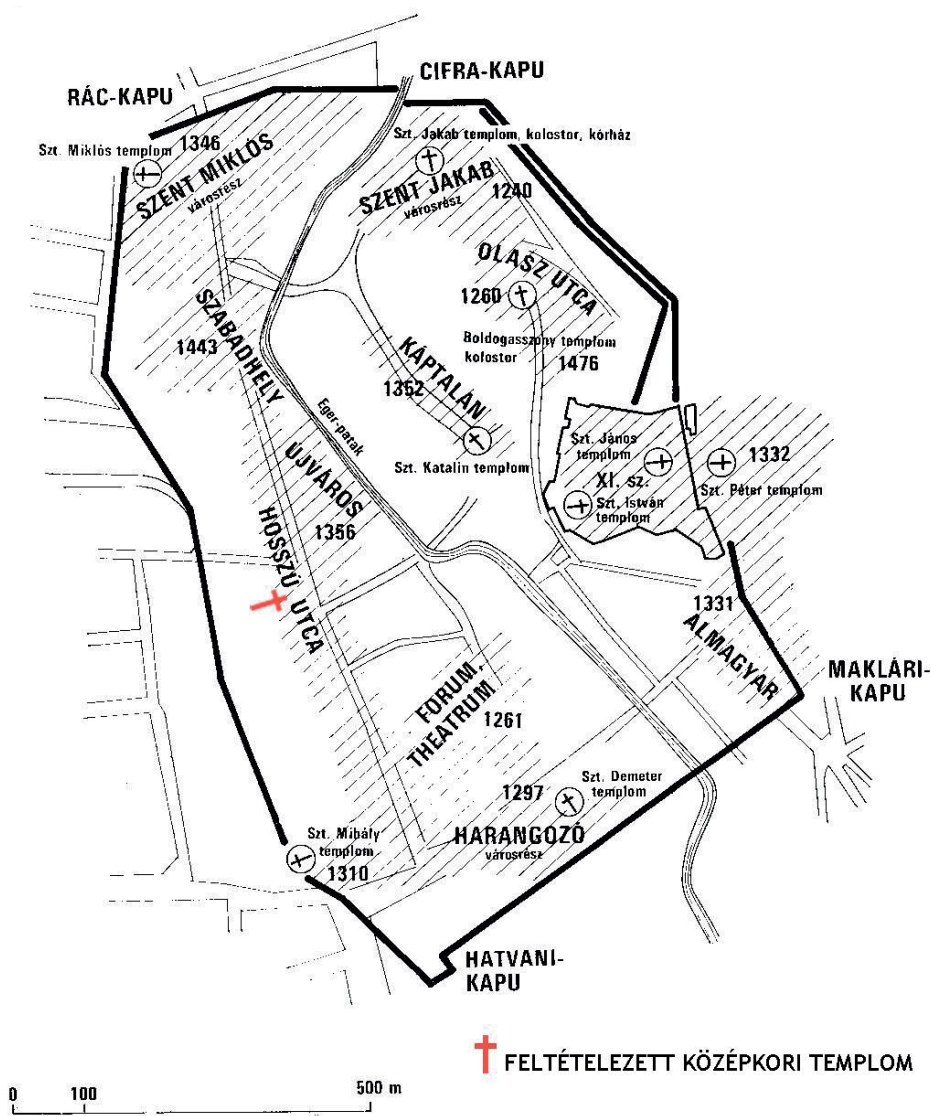
than the already built up area or the one needed for housing the people. Some built up areas are outside the walls, for instance the spa by the thermal water lake and the village on the Almagyar hill.²³ We think that in case of this city this is the cause of the lower density. Typical breaks of the surface are the following: on the eastern part, north of the Castle hill there is another elevation Tetemvár of nearly the same height (15-18 m difference from the city level) but smaller surface, south of the castle another, lower elevation. The Mekcsey street leading here (and the block lined by Mekcsey Street and Almagyar street, where the southward slope begins from 18 m) is outside the wall. On the western bank of Eger stream the terrace along a north-south axis rises almost straight 10-18 m (it is less steep than in the east where the almost vertical terrain is the result of human activity). Even in the case of the most simple fire arms the walls should be built on the top of elevations. In the northern part the site of the

wall is determined by both side valleys (Szala pit and Vécsey valley), because the city had to be enclosed to the south of these lines. The site is further "fortified" by the vicinity of the north-west side of Teremvár to the Eger stream and the smallest distance between the terraces on both sides. The line of the southern city wall is the most uncertain. Here there are no waterways or other surface breaks. The lightly sloping terrain is even. The southern line is determined by the thermal water lake (near the current swimming pool and beach) and the border of the riverside wetland.²⁴ (Fig.4) A later land development resulted the Bishop garden (Folk garden) and the bath.²⁵ The unfavourable building conditions of this area are indicated by the fact that for a long time this area was not built up. The first significant intervention was the development of railway and the railway station (the line between Füzesabony - Eger was built in 1872, between Eger - Putnok feeder line in 1906-1908). The terrain

23 The maps show the state and the building of the Turkish period, but one may assume the existence of earlier buildings too. All sources agree that the city had existed before that walls and the possibility of the later construction of walls around was not an issue. This is why there had been buildings and quarters outside that walls. (At time of invasion they were demolished or the defending troops set them on fire together with the city itself.)

24 Thermal water flew and is still flowing directly through the pebble floor of the swimming pool of the old Bárány bath which is currently under renewal. The indoor bath built in the 1960's had to be demolished in the 1980's, because it had been built on the refilled thermal water lake, and could not stand the uneven sinking. Between the levels of Kossuth Lajos street within the wall and of Klapka street outside there is one meter difference., and beyond the gardens of the building in the south the Bishop's garden lies one meter lower.

25 From the 18th century it was the bishop's hunting ground with larger extension.

7. ábra/fig.: Eger középkori városnegyedei (a szervező templomokkal) és városfala (Kleb B. ábrája Kovács B. adatainak felhasználásával). A piros kereszt a feltételezett

középkori templom helyét jelöli / Medieval quarters of Eger with the local churches in the centres and the city wall (based on B.Kleb's Figure and data) Red cross marks the location of the medieval church

Gerő László idézett könyvében közöl egy régi távlati képet Eger váráról és városáról a XVI. századból²⁷ (5. ábra).

A rajz egyértelműen mutatja leírásunkat, némi eltéréssel: a terepalakulatok síkrajzi értelemben nem pontosak, s a meleg vizű tó mellett épült török fürdőt a tényleges állapotnál kissé távolabb tünteti fel a városfalaktól.²⁸ Berecz M. idézett tanulmányában az áll, hogy „a falak a várost övező magaslatok gerincén épültek meg”.²⁹ Ez néhol, pl. a Tetemváron meg a Maklári-kapu keleti oldalán igaz, más-hol pontatlan vagy téves megfogalmazás, mert pl. a Ny-i oldalon a terep a városfalon kívül egyenletesen emelkedik a Hajdú hegy lejtőjén, s gerince csupán a városfaltól egy kilométerre található,³⁰ északon és délen, a sík vidéken nem beszélhetünk egyáltalán „magaslatok gerincéről”.

TERVEZETT VERSUS NŐTT VÁROSOK, ORTOGONÁLIS VAGY A TEREP-ALAKULATOT KÖVETŐ ÚTHÁLÓZAT?

A másik állításunk a történeti városrészekkel kapcsolatban az, hogy ezek a „nőtt” városok sem „ahogy esik, úgy puf-fan” jellegűek. Túl azon, hogy a természetben a növekedés szigorú törvények szerint történik, itt inkább arról van szó, hogy eleink egyszerű geometriai rendet akartak-e követni az építés során, vagy inkább a meglévő adottságok messzemenő tiszteletével, azokhoz alkalmazkodva alakították ki az úthálózat alapvető vonalait. A történelem során az erejük teljében lévő gyarmatosító hatalmak építettek a természeti adottságokra kevésbé adó városokat: a görög kor kolonizációs városai, a római birodalom

²⁷ Id. mű 181. lap, 138. ábra „Város és vár XVI. századi térrajza (Eger)” – pontosabb megjelölés nélkül.

²⁸ N. Lutter Katalin: Kórház-történeti áttekintés c. írásában (Heves Megyei Önkormányzat Markoth Ferenc Kórház - Rendelőintézete, Eger, 2006) említi, hogy a falakon kívül 1495. előtt épült az akkor „melegvíz épületének” nevezett fürdő. A térképen a meleg vizű tó /már/ nem látható, de a sziget és a kanyargó patak egyértelműen jelzi a vizek bőségét, folyásának lelassulását, szétterülését.

²⁹ Id. mű 56o. lap

³⁰ Valószínűleg ezért volt oly komoly méretű a falon kívüli árok: 2,5 méter mély.

improvements made the area east of the train station developable, and thus the Csákó neighbourhood was built up between the World Wars, and after some decades the urban area grew southward, and the southern industrial area was established on the dried wetland.²⁶

In László Gerő's above mentioned book there is an old perspective picture of the castle and city of Eger in the 16th century.²⁷ Fig.5

This drawing clearly agrees with our description, with just a slight difference. The configurations of the terrain are not exact on the drawing. The Turkish bath by the thermal water lake is somewhat farther from the wall than in reality.²⁸ M. Berecz mentions in his quoted thesis that "the walls were built on the ridge of the elevations."²⁹ This is correct at some places e.g. on Tetemvár and the eastern side of gate to Maklár, elsewhere the formulation is incorrect or mistaken. For instance, on the western side the terrain is smoothly rising outside the wall, on the slope of Hajdu hill, and the ridge is only at one km distance from the wall.³⁰ On the flat terrain to the south and north there is of course no elevation with ridge.

PLANNED OR ORGANIC CITIES, ORTHOGONAL STREET PATTERN OR ONE ADJUSTED TO THE TERRAIN FORMS?

Our other statement in connection with the historic cities is that these organic cities are not at all haphazard. Growth in nature follows strict rules, and the actual question is whether our ancestors intended to follow a simple geometrical order of building, or else, they respected the existing features and adapted to them the fundamental lines of the street pattern. In the history of mankind the powerful colonial rulers dared to build cities without regard to natural features, like in the case of the Hellenistic colonial cities, and the cities built on flat

terrain in the Roman Empire. Later on, the castles of the weakening empire were often built with concern to and support of the natural endowments (e.g. Visegrád, fortification on the Sibirik hill).

In Eger the medieval development within the walls is determined by three routes. The first is the final section of the way from Buda to the episcopal seat, the palace (today Kossuth street). It turns just under the palace (that is, beyond the Franciscan monastery) and runs along the ramp (with this curve it increases the security of the palace). The second is the almost straight Széchenyi street on the western side in north – south direction. The third is below the eastern breakages of the terrain, at one plot distance (Cifrakapu square – Servita street – Dobó István street – Tinódi Sebestyén square – Almagyar street) and follows the changes of the terrain. The street is as far as possible from the rivulet and its occasional floods³¹ (Fig.6). It follows from the organic character that apart from the main routes, the urban area accreted gradually from small settlements, therefore each part must be viewed identically and assessed rationally. The data at our disposal are scarce, but one can conclude that each primary core had been developed around a central building³² (Fig.7). The figure shows clearly the one time relatively self-contained communities, which jointly made up the city of Eger. Most of them had been built around a church. The church of four of them is not known. The one which lies most far from a church is New Town along Hosszú street. The present Cistercian church built on the site of a mosque may have had a medieval ancestor. This double change can be traced on other churches too.³³

Which solution is more rational? We are of the view that alignment of streets and structure forms are of higher (or at least identical) quality if adjusted to the terrain and water flow than rigid geometrical order defying natural

26 The plan of the Csákó quarter was designed by László Wurga in 1925. He proposed development on the area of the train station, because it was already considered to continue the railway from Füzesabony towards Putnok with and opposite span through the quarter, and the build the train station elsewhere. This connection was built much further to the south in the 1980's.

27 *Op.cit.* p. 181. Fig.138. "Perspective drawing of the city and the castle(Eger)" - no further specification.

28 In her paper entitled "Historic survey of the hospital" (Local Authority of Heves Ferenc Markoth Hospital, Clinic, Eger, 2006) Katalin N. Lutter mentioned that the bath, called at that time thermal water house was built outside the walls, before 1495. The map does not show the thermal water lake any more, but the island and the curving stream indicate ample water, slow flow and expansion.

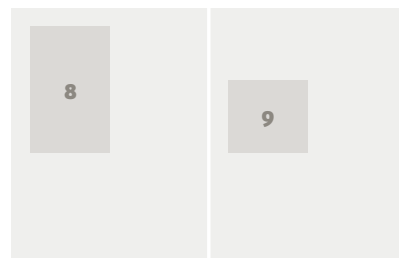
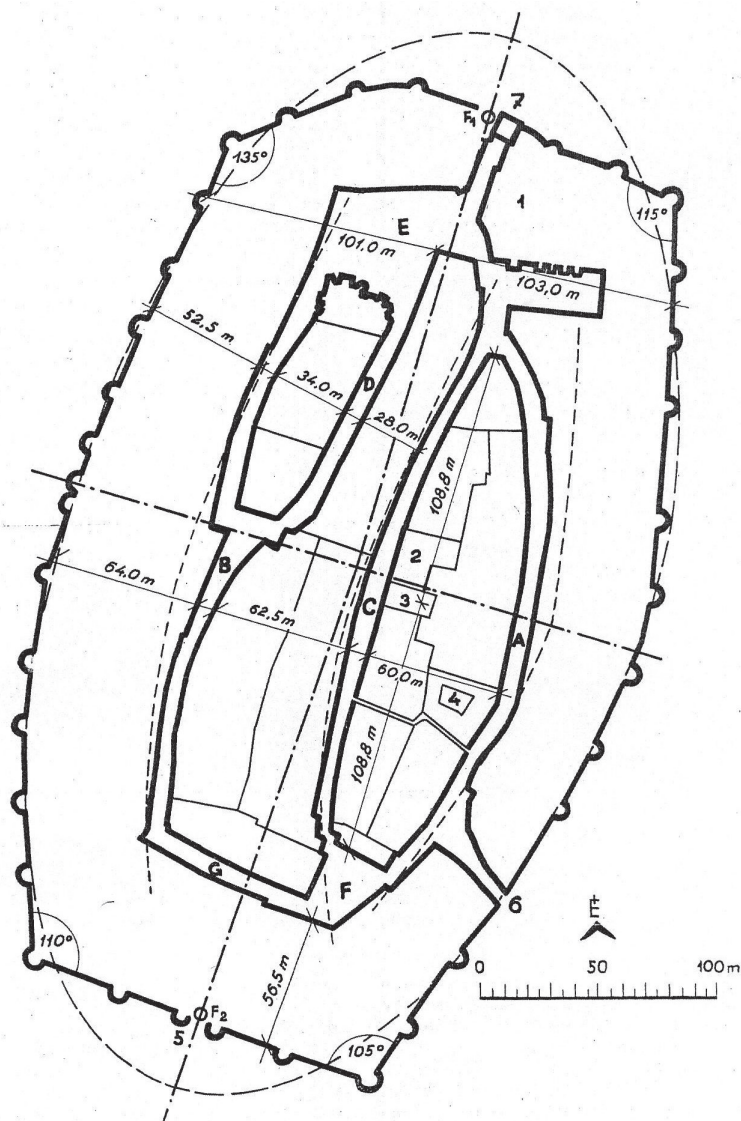
29 *Op.cit.* p. 560

30 Probably this is why the ditch outside the wall was so deep, 2.5 m

31 Several authors agree that it is the oldest road in the valley of Eger. Is the most ancient settlement was in the place of the Castle. It is logical that the road was just below. The road to the city from south went through villages - Andornak, Kistálya, Nagytálya, Maklár - on this side of the stream. The road no.25 was built later.

32 See: Mezós, Tamás: Basic historic trends forming urban squares. *Műemlékvédelem (Protection of Monuments)* vol.2.no.3 and 4D journal no. 2. 2006, 34p. The process in the city of Hildesheim was similar to the one in Eger: the set of settlements was surrounded by walls afterwards. There the subsidiary branches and islands of river Innerste were the natural borders.

33 *History of our Diocese; Medieval Episcopate Archidioecesis Agriensis Online; www.eger.egyhaziMegye.hu* Tatár, Sarolta: *Magyar katolikus templomok, (Hungarian Catholic Churches)* Tóth Press Debrecen, 2008. "The mosques were converted into Christian churches". On the site of many mosques there had been Christian churches - here on the site of the St Catharine church and Franciscan church beside the minaret was the St. Demeter church before the mosque.

8. ábra/fig.:

Sopron belvárosának utcahálózata. Major J. (1965) tanulmányából. A szélső utcák a városfal vonalát követik, a belső tömbökben ott nyílik újabb utca, ahol a tömb mélysége ezt szükségessé teszi. A magántelkek mérete eredetileg megközelítően egyforma területű volt / Street pattern of the downtown of Sopron J. Major's study, 1965. The bordering streets follow the line of the city wall, in the interior blocks new street opens if the depth of the block requires. The size of the private plots was originally nearly identical

9. ábra/fig.:

Sopron kataszteri térképe 1862-ből. Jól érzékelhető a telekosztás, a beépítettség, a főbb középületek és a külvárosok lazább volta, utcahálózatának a kivezető utakhoz és a természeti adottságokhoz való igazodása / Sopron, cadastre map, 1862. One can easily see the distribution of plots, developments, main public buildings and the lower density suburbs, adjustment of the street network to the outgoing streets and natural features

síkvídekre telepített városai. A gyengülő birodalom várai azután már gyakran a természetet is segítségül hívva épültek (pl. Visegrád, Sibrik-domb erődje).

Eger fallal körülvett középkori beépítésének alapját három útvonal rendezi: az egyik a Budáról az egri püspöki székhelyhez, várhoz vezető út végső szakasza (mai Kossuth utca), ami jellemzően csak a vár alatt vesz kanyart (pontosabban már a ferences kolostoron túl), hogy a feljáró vonalába simuljon (és törésével növelje a vár biztonságát); a másik a Ny-i oldalon É-D-i irányban húzódó Széchenyi utca, amely csaknem egyenes; míg a harmadik a K-i tereptörések alatt kb. egy telek távolságban húzódó út (Cifrakapu tér - Servita u. - Dobó I. u. - Tinódi Sebestyén tér - Almagyar u.), ami kissé egyszerűsítve követi a terepmozgásokat. Az út a lehető legtávolabb fut a pataktól, annak időszakos öntésterületeitől³¹ (6. ábra). A „nőtt” jelleghez tartozik, hogy az alapvető utakon kívül a település kis részekből, fokozatosan nőtt össze, azaz egy-egy elemet

önállóan kell szemlélnünk, ésszerűségét, tudatosságát mérlegelve. Ehhez a rendelkezésre álló adatok kevés támpontot adnak, de annyi megállapítható, hogy egy-egy központi épületre szerveződnek ezek a településcsírák³² (7. ábra). Az ábrán tisztán kirajzolódnak az egykor viszonylag önálló léttel bíró településrészek, amelyekből „Eger” kialakult. A legtöbbnek egy-egy templom a központja. Négy résznek nem ismert a temploma, ezek közül a templomoktól legtávolabb eső a Hosszú utca mentén elterülő Újváros. Nem lehetetlen, hogy a mai ciszter templomnak, ami mecset helyén épült, középkori templom-előzménye is volt. Más templomok esetében ugyanis megfigyelhető e kétszeri váltás.³³

Melyik megoldás a „tervszerűbb”? Megítélésünk szerint a terephez és a vízfolyásokhoz igazodó útvezetés és szerkezeti kialakítás a magasabb rendű elgondolás (de legalább azonos értékű), mint az attól független, merev geometriájú rend.³⁴ E megközelítés tisztában van a társadalom erejével, nem tekinti ellen-

31 Több szerző szerint az Egri völgyben húzódó legrégebbi út. Ha a legrégebbi település a Vár helyén jött létre, akkor teljesen logikus, hogy alatta fut az út. A város megközelítését délről biztosító út nyomvonalát a falvakon - Andornak, Kistálya, Nagytálya, Maklár - keresztül, a patak ezen oldalán vezetett, a 25-ös út jóval későbbi építésű.

32 Vö.: Mezős Tamás: A városi terek alakításának történeti alaptendenciái. Műemlékvédelem II. évf. 3. sz. és 4D folyóirat 1. sz. 2006. 34. p. Hildesheim városában hasonló folyamat játszódott le, mint Egerben, utólag vették körbe falakkal a „településhalmazt”. Ott az Innerste folyó mellékágai és szigetei jelentették a természetes határokat.

33 Egyházmegyénk története; A középkori püspökség. Archidioecesis Agriensis Online; www.eger.egyhazmegye.hu Tatár Sarolta: Magyar katolikus templomok. Tóth Könyvker. és Kiadó, Debrecen. 2009. „A mecseteket keresztény templomokká alakították.” A mecsetek helyén több esetben fellelhetők korábbi keresztény templomok - itt a minaret melletti Szt. Katalin templom és a ferences templom helyén állt mecsetet előző Szt. Demeter templom.

circumstances.³⁴ This approach is aware of the societal power and regards nature as ally rather than enemy to be overcome, and accepts that nature is more powerful and adapts to it. (note Fig 6).³⁵

On the eastern side of Eger the routes are curving, in the west they are straight. Besides the three main routes the street south of Cifra gate (today Jankovich street – a section of Balassi Bálint street – Knézich street) is worth taking a look. It follows the line of the rivulet, there is a single narrowing at Cifrakapu square, where the elevation of Tetemvár is near the river. Jenő Major in his analysis of the ground plan of Sopron came to the same conclusion, that the streets were adjusted to the features of the terrain. The only difference was that this city had a late Roman, several meter thick, elliptical city wall with gates³⁶ (Figs 8-9)³⁷ Some other elements of his analysis – for instance, that within the blocks determined by the main streets new streets are opened where the distance between the borders are much longer

than the usual depth of two plots – can be observed in Eger too, in the district of the OSM church (Dayka Gábor street and Szaicz Leó street leading to the church as well as Szolártsik street opening the block). It is obvious that in the area determined by simple, orthogonal networks and where the usually rectangular plots are or can be identical, the layout is simple, orientation is easy.³⁸ Nevertheless, the variations of the street and square network and built development are attractive. The individual, specific townscape may be uncanny and uncertain for a stranger, but it offers homeliness and security for those who live there and offers surprises and things to discover for the guests.³⁹ These urban quarters – like the historic centre of Eger – really guard the monuments of the past and point out the fact that the medieval walled city is made up of smaller units. The small units were generally built around a church – as mentioned – and in some cases there was a national or occupational identity of the local community.

34 The roots of rectangular street pattern “defying” the terrain configuration go back to ancient Greek architecture, and it has several interesting examples all over the world from San Francisco to Marianhamina (Finland, Aland isles)

35 The drawing contains the street following the streams on the western side only. There is one on the eastern side too, Csurgó street as its name (Gutter) indicates. The map shows the streets towards the local centres of the medieval communities and the convergence of the streets indicating the place of the gates.

36 Major, Jenő (1965) : A városlaprajz, mint a korai magyar várostörténet forrása. A soproni beváros kialakulása. (City ground plan, the source of early Hungarian urban history. Development of the downtown of Sopron) *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények. (Proceedings of Building and Transport Science)* (9.) 1. 153-174. p

37 The cadastre map, 1862 is from Ferenc Jankó (available on mapire.eu website. Jankó, Ferenc: Falu a városban: a külvárosok helye a soproni történelmi városrész településmorfológiai képében. (Village in the city: role of suburbs in the morphology of the historic quarter of Sopron) *Korall* 31. vol. 2008. 4., Budapest (23-44. p)

ségnek, legyőzendőnek, sokkal inkább szövetségesnek a természetet, és érzékeli, hogy a természet erősebb, ezért alkalmazkodik ahhoz (L! a 6. ábrát).³⁵

Eger esetében a K-i oldalon a kanyargós, míg a Ny-in az egyenes a terephez igazodó vezetés. E három útvonalon túl érdemes megfigyelni a Cifra-kapu térről délre vezető utat (mai Jankovics D. u. – Balassi B. u. /egy szakasza/ – Knézich K. u.), ami a patak vonalának ívét követi, egyetlen beszűkülés a Cifrakapu téren található, ahol a Tetemvár magaslata megközelíti a patakot. Major J. Sopron alaprajzát elemezve hasonló megállapításra jutott – ti., hogy az utak az adottságokhoz igazodtak -, csak ott a meghatározó adottság a késő-római, ellipszis alakú több méter vastag városfal, s annak kapui voltak.³⁶ (8. és 9. ábra)³⁷ Elemzésének egyes további elemei – pl., hogy a meghatározó utcák által képzett tömbbe ott nyílik új utca, ahol a két határ távolsága jelentősen meghaladja a két szokásos telek mélységét, azaz a tömb belseje tovább osztható - Eger területén is fellelhető, a szervita templom körzetében (Dayka G. u., s a Serviták tpl-hoz vezető Szaicz Leó u., s a tömböt tovább feltáró Szolártsik S. u.). Kétségtelen, hogy az egyszerű, többnyire ortogonális hálózati elemekre épülő területen a telkek egyformák (lehetnek), a derékszögű telkek beépítése egyszerű, viszonylag könnyű a tájékozódás, stb.,³⁸ de az út- és térrendszer, valamint a beépítés változatossága gyönyörködtet, az egyediség és az idegen számára bizonytalanságot eredményező rejtelmesség otthonosságot, biztonságot kölcsönöz az ott élőknek, a vendégeknek meg felfedeznivalókat, meglepetéseket.³⁹ Ezek a városrészek valóban őrzik a múlt emlékeit, köztük Egerben is azt

a tény, hogy maga a fallal körülvett középkori, kora-újkorai város is kisebb egységekből nőtt össze. A kisebb egységek – mint említettük – általában egy-egy templom körül szerveződtek, esetenként népi vagy foglalkozási azonosság szerint szerveződött közösség lakhelyeként.

A TERÜLETI VÉDELEM EGYES KÉRDÉSEI

A harmadik „adalék” a történeti városrészekben fellelhető műemléki jelentőségű területekhez (a továbbiakban MJT) kapcsolódik. A lehatárolás Eger esetében nem a szakma által a jogszabályokban is rögzített fogalom-meghatározás lényegesebb, alapvetőbb tartalmának megfelelő, sőt állíthatjuk, hogy egyik megközelítésnek sem felel meg. Az 1960-as országos építésügyi szabályzat szerint az MJT „olyan városrész, tér, utca, vagy utcaszakasz, amelyet az ott nagymértékben együttesen előforduló műemlékek és a velük jelentkező műemlék-jellegű és városképi jelentőségű épületek miatt egységes védelemben kell részesíteni.”⁴⁰ Látszik, hogy itt még az épületek a perdöntők, hiába területi védelelről van szó. A műemlékvédelmet évtizedeken át meghatározó '67-es rendelet másként fogalmaz: „MJT a település olyan összefüggő része, amely a jellegzetes településszerkezet (terek, utcák vonalvezetése és beépítettsége) történelmi kialakulását, fejlődését bizonyítja, továbbá az olyan városrész, tér, utca, utcaszakasz, ahol a nagy számban előforduló műemlékek, műemlék-jellegű és városképi jelentőségű építmények együttest, illetve jellegzetes városképet alkotnak.”⁴¹ Ebben a definícióban már érvényesül a területi gondolkodás, ami jelentőséget tulajdonít

34 A tereppel „dacoló” merőleges utcahálozat gyökerei az ókori görög építészetre nyúlnak vissza, s szerte a világban számos izgalmas példája látható San Franciscótól Marianhamináig (Finnország, Aland-szigetek).

35 Az ábra csak a Ny-i oldal vizeket követő utcáit tüntette fel, de a K-i oldalon is van ilyen, pl. az említett Csurgó utca már nevében utal erre. A térkép az egyes középkori településrészek szervező központjainál összefutó utcákat is szemléletesen ábrázolja. Ezek mellett a kapuk helyét igazoló utca-összefutásokat is kiemeli.

36 Major Jenő /1965/: A városalaprajz, mint a korai magyar várostörténet forrása. A soproni belváros kialakulása. Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények. (9.) 1. 153-174. lap

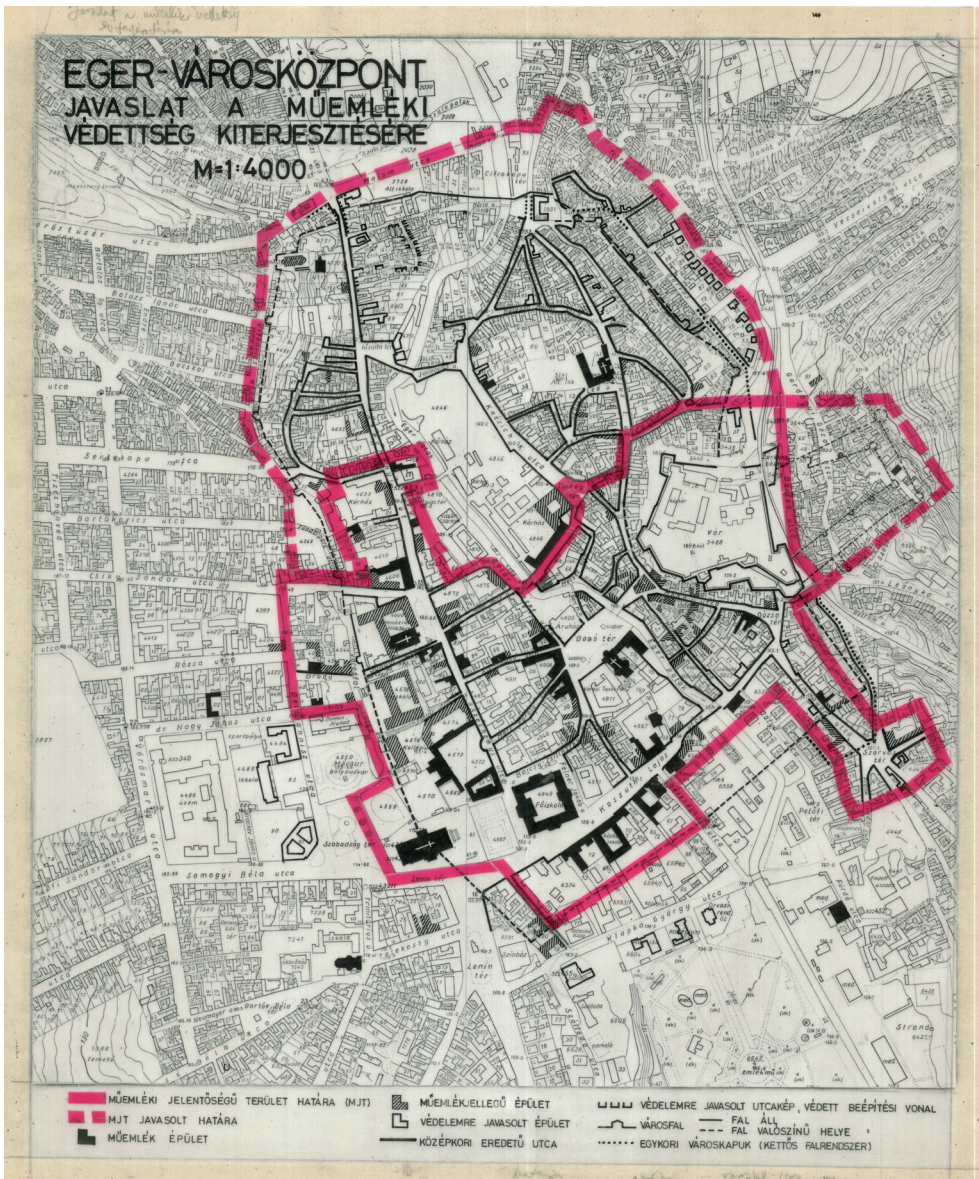
37 Az 1862-es kataszteri térkép Jankó Ferencről való (fellelhető a mapire.eu honlapon is). Jankó Ferenc: Falu a városban: a külvárosok helye a soproni történelmi városrész településmorfológiai képében. Korall 31. sz. 2008. április, Budapest (23-44. p)

38 Ezért a leggyakoribb településmintázat. L! Fonyódi Mariann PhD értekezését. BME Építészmérnöki Kar, 2008.

39 Vö. Tompai Géza: A lakóterületi beépítési javaslatok társadalmi hatékonyságának feltételei (doktori értekezés, BME Építészmérnöki Kar, Bp. 1979.)

40 157. § /5/ bek.

41 1/1967. (I. 31.) ÉM rend. 2.§ (4) bekezdés.

10

10. ábra/fig.:
A műemléki jelentőségű terület kiterjesztésére vonatkozó javaslat (tervező: Körmenty I.) A '81-es Városcsözpont RRT. módosítási tervének melléklete /

Proposal for the extension of the historic site (Planner: I. Körmenty) Supplement of the revision of the detailed plan (1981) of the city centre

SOME ISSUES OF TERRITORIAL PROTECTION

Third statement relates to the monument sites in the historic quarters. In the case of Eger the delimitation of the historic site is not in accordance with the fundamental meaning of the legally defined and professionally agreed terminology, and it does not agree with any approach. According to the National Building Code of 1960 the historic site is a “quarter, street, square or street section which must be under special and unified protection owing to the aggregate presence of historic monuments, building of monument character or significant townscape”.⁴⁰ In this definition the buildings are of fundamental importance although the term is about

areas. In the directive of 1967 determining the protection of monuments the formulation is different: “Historic site is a contiguous part of the settlement with specific physical structure (alignment of streets, squares, interconnected buildings) referring to a historic development process and a quarter, square or street with a great number of monuments, buildings of monument character and special townscape, which constitute an interconnected unit and specific townscape.”⁴¹ The approach suggests a territorial approach and significance attributed to urban structure and historic process forming its development as well as space-time interrelations. The settlement is more than a pile of houses. It also contains a network of open spaces, streets and

38 Therefore it is the most frequent urban pattern. See: Fonyódi Mariann PhD thesis, Budapest University of Technology, Faculty of Architecture, 2008

39 See: Tompai, Géza: Social efficiency criteria of residential layout proposals, Doctoral thesis Budapest University of Technology, Faculty of Architecture, 1979

40 §157 par. 5

41 1/1967. (I. 31.) Ministerial directive, 2.§ (4) par.

42 Batár Attila: A történelem, mint tervező. Egy bécsi utca - a Mülkersteig. (History as planner, a street in Vienna: Mülkersteig A Mülker Verlag, Wien and N&n, Bp., 20

a település szerkezetének, a kialakulását elősegítő, alakító történeti fejlődésnek, összefüggéseknek. A település lényege nem csupán az épületek halmaza, hanem az épületek között létrejövő szabadtér-struktúra, az utcák, terek világa, aminek az épületek „csupán” térfalait képezik. Ezt nevezi Batár Attila találóan így: „a történelem, mint tervező”.⁴² Egerben a történész igazolta, hogy utcái az egykori városfalon belül középkori eredetűek; az utcák és terek rendszere igazodik a terepadottságokhoz és a vízrajzhoz, s ehhez igazodott a városfalak és kapuk rendje is. Az MJT fogalmának tehát jobban megfelelne e terület egységes védelme, szemben az egykor meghatározott, s máig is érvényes furcsa kimetszéssel, ami feledni látszik a középkori város É-i részét a városfallal, két kapu helyével, a történelmi utca- és térhálózáttal, a Servita templommal és kolostorral meg a Rác templommal és parókiával. A történelmi határ által meghatározott területre nem mondható el az sem, hogy a védett épületek együttest alkotnának, sem az, hogy a jellegzetes városkép pont e határon érne véget, s váltana valami másra. Az sem érthető, hogy a vár környezetéhez nem tartozik hozzá a külső vár területe, hisz e nélkül a vár védhetetlen lett volna⁴³ (10. ábra). Az Almagyar - dombra felkúszó részen szükséges lenne alapos kutatásokat végezni, s javasolható a kertekben – a telek használatát nem zavaró módon – pl. nyírott tömegű növénytelepítéssel vagy más módon jelezni az egykori külső vár falainak vonalát.⁴⁴

A kulturális örökség védelméről szóló törvény hatályos szövege szerint: „MJT-ként kell védeni a település azon részét, amelynek jellegzetes szerkezete, beépítésének módja, összképe, a tájjal való kapcsolata, terei és utcaképei, építményeinek együttese összefüggő rendszert alkotva történelmi jelentőségű és ezért műemléki védelemre érdemes.”⁴⁵

A műemlékvédelem legutóbbi időben történt jelentős változásai – a hatósági rendszer átalakulása, a tudomá-

nyos, nyilvántartási munka és a hatósági feladatok átrendeződése, a védettségek felülvizsgálatának időszakában s a jogszabályok módosulásai ellenére⁴⁶ – meggyőződésünk, hogy módosítani kell a város MJT-jének határát,⁴⁷ hiszen a definíciónak a jelenlegi lehatárolás nem felel meg: csorbul ugyanis a tájjal való kapcsolat (kimaradnak jellegzetes terep-alakulatok, s a hozzájuk igazodó városfal és beépítés, utcahálózat egyes részei), és a jellegzetes szerkezet sem érvényesül, mivel két városkapu helye és két középkori településrészt szervező központ is kívül került a védett területen.

A törvény hatálybalépésétől még kevés idő telt el, ezért az új megfogalmazás gyakorlati hatásairól korai beszélni. Egy változás mindenképp figyelmet érdemel, s ez a tájjal való kapcsolat említése. Örvendetes ez akkor is, ha a „táj” fogalmát másként használja a törvényhely, mint a tájépítész szakma. A világörökségi területek – Hollókő: Ófalu és környezete, Budapest: Duna-partok, ..., Tokaj-hegyalja, Fertő/Neusiedlersee kultúrtáj, Pannonhalmi főapátság és természeti környezete – ráirányították a figyelmet az épített és az ember-alakította természeti környezet összefüggéseire, kölcsönhatására, s ez is hozzájárult ahhoz, hogy e jogszabályi változás létrejöhessen.

Eger történelmi belvárosa, egykor falal körülvett része ékes bizonyítéka, szép példája annak, hogy ha az ember a természeti adottságokra épít, akkor marandót és sokakat vonzó alkot. ●

42 Batár Attila: *A történelem, mint tervező. Egy bécsi utca – a Mölkersteig. A Mölker Verlag, Wien és az N&n, Bp., 2001.*

43 Érdekes, hogy a történelmi munkák megemlítik a sáncot, mint korán beépült településrészt, ami később külső várrá vált (pl. Berecz id. mű), de amikor részletesen tárgyalják a városfal helyét, a sánc falairól teljesen megfeledkeznek.

44 Sok látogató nem érti, miként lehetett védeni a várat, hisz fölé magasodik a domb. Az itt leírt javaslat része volt az 1977-81 között készült rendezési terveknek: Eger ÁRT (Kálmán Lászlóné Ráduly Piroska) és Városközpont RRT (Körmendy I.). Kiseb kutatások történetek '84-től '86-ig, de átfogó kutatás nem történt. Fodor László említi (1985), de ez csak néhány utca metszetére terjedt ki.

45 39. § © bekezdés. Megállapította: 2012. évi CXCI. tv. 17. §. Hatályos: 2013. I. 1-től.

46 A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. tv. az elmúlt években gyakran módosult: 2005. évi LXXXIX. tv., 2006. évi CIX. tv., 2011. évi LXXVII. tv., 2011. évi CXCVI. tv., 2012. évi CXCI. tv., 2013. évi CCXVII. tv., 2013. évi CCLII. tv. és 2014. évi CVI. tv. Ez utóbbi oly sok cikkelyt érint, hogy felmerül, vajon nem kellett volna egészen új törvényt alkotni. Jelenleg folyik a védelmek felülvizsgálata, a védett állomány csökkentése érdekében. A szakterület kormányrendeletei is sokat változtak. Pl. a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 393/2012. (XII. 20.) kormányrendelet 2013. jan. 1-től 2015. márc.-ig hatályon 9-szer módosult. Hatályon kívül helyezte a 39/2015. (III. 11.) Korm. rendelet. Hasonló a sorsa az örökségvédelmi hatástanulmányról szóló 395/2012. (XII. 20.) kormányrendeletnek, aminek két éves élete során 4 állapota volt, s ugyanaz a Korm. rend. hatálytalanította.

47 Ezt a javaslatot szerző már az '77 és '81 között készült Eger városkp. RRT-ben megtette, már e munka programja során felvetve a városfalak kutatásának és helyenkénti rekonstrukciójának szükségességét (pl. a Szent Miklós u. keleti végén, a patak közelében). Az akkori tervbéli javaslat nem kapott érdemi nyilvánosságot, s az egyeztetésben résztvevők sem tartották ezt fontosnak. Akkor „az OMF-et nem szabad tovább terhelni a feladatokkal” elv érvényesült. A terv Eger Városi Tanács megbízásából készült a VÁTI Településtervezési Irodáján. Tervező: Körmendy Imre, munkatársak: Korbonits Dezsőné, Sedlmayer Jánosné, Mezey András, Magó Erzsébet.

squares for which the buildings provide the bordering walls. Attila Batár refers to all this as “history as a planner.”⁴² In Eger a historian has verified that the streets within the former walls are of medieval origin; the pattern of streets and squares is adjusted to the terrain features and hydro-geography and thus so is the order of walls and gates. The concept of historic site would rather require a comprehensive protection of this area, unlike the formerly determined and still valid arbitrary cut-out without regard to the northern part of the medieval city and the wall, remains of two gates, historic street and square pattern, OSM church and monastery as well as the Serbian church and parish house. Within this site of arbitrary delimitation the protected buildings do not constitute a whole ensemble and the historic centre is defined by an arbitrary line and is cut from everything and beyond. It is also controversial that the fortified castle is cut from the outer castle without which the former would not be defensible⁴³ (Fig.10). It would be necessary to undertake careful research on the slope of Almagyar hill, and it is also advisable to mark in the gardens – without disturbing the general use, e.g. with low cut plants or some other way – the line of the historic outer wall.⁴⁴

In the act on the protection of historic heritage the legal term of historic site is defined as follows: “Special protection as historic site is required for the part of the settlement which – owing to its physical structure, layout, general townscape, landscape relations, squares and streets as well as the aggregate whole of the buildings – constitute an interconnected system which is of historic significance and therefore deserves the protection of monuments.”⁴⁵

There have been fundamental changes in the management of the protection of monuments. Transformation of the administrative system, adjustment of recording and

administrative responsibilities, revision of legal protection, and amendment of state directives are still underway.⁴⁶ Nevertheless, we are convinced that the delimitation of the historic site of Eger must be revised.⁴⁷ The current delimitation is not in accord with the legal definition. Landscape relations are blurred (several specific land features as well as the adjusting city wall, parts of layout and street pattern are now out of the delimited area) and the characteristic structure is broken, because the location of two city gates and the local centres of the medieval communities are outside the delimited area under protection.

There has been short time since the new act came in force, so it is too early to assess the practical consequences of the new interpretation of historic sites. One change deserves attention: the mention of the relations to the landscape. It is a positive turn even though the term of landscape is used differently from the landscape architects’ interpretation. The World Heritage Sites – Hollókő: old village in its surroundings, Budapest: the Danube riversides... Tokaj – hillside, Fertő/Neusiedelsee cultural landscape, Pannonhalma Monastery and its natural environment – have drawn attention to the interrelations and interactions of built, man-made and natural environment, and contributed to the amendment of the legal framework.

The historic downtown of Eger, especially its part within walls is an attractive evidence, beautiful example of the fact that if man builds upon the natural endowments, he will create something sustainable and attractive. ©

43 It is strange that the historical studies mention the rampart as a city area of early development, which later became an outer wall (e.g. Berecz, *op.cit.*), but when the city wall is discussed in detail the walls of the rampart are forgotten.

44 Many visitors do not understand how the Castle could be protected, as the hill is an elevation behind. The proposal quoted here was the part of the physical plans prepared in 1977-1981: Eger Master Plan (Mrs. Kálmán, Piroska Ráduly) and City Centre Detailed Physical Plan (L.Körmendy). There were minor historic studies in 1984-1986, but no comprehensive research. László Fodor mentions it (1985), but only for the segments of a few streets.

45 39. §. Released: 2012. Act CXCI of 2012. 17. §. In force: since 2013. I. 1.

46 The Act LXIV of 2001 on the protection of cultural heritage was amended several times: Act LXXXIX of 2005, Act CIX of 2006, Act LXXVII of 2011, Act CXCVI of 2011, Act CXCI of 2012, Act CCXVII of 2013, Act CCLII of 2013, and Act CVI of 2014. This last modifies so many paragraphs that it may have been more rational to issue a totally new Act. The revision of the protected element is now in course to reduce the stock under protection. The government directives have changes too. E.g. the directive 393/2012. (XII.20) on the rules relating to the protection of archaeological heritage and historic monuments in force since 1st January 2013 was amended nine times before March 2015, when the government directive 39/2015. (III.11) repealed it. Similar was the fate of the government directive 395/2012. (XII.20) on the impact assessment of heritage protection, which was amended four times in two years, until it was also repealed by the directive mentioned above.

47 This proposal was made by the author in the City Centre Detailed Physical Plan prepared in 1977-1981, and suggested the need of research of the city walls as well as reconstruction at some places (e.g. the eastern end of Szent Miklós út, near the stream). At that time the proposal incorporated in the plan was not given publicity, and the participants of the planning consultation did not think it important. The concept was: “let us not encumber the National Inspectorate of Monuments with even more duties.” The plan was made to the commission of the City Council of Eger at the Urban Planning Department of VÁTI. Planner: Imre Körmendy, associates: Mrs. Márta Korbonits, Mrs. Zsuzsa Sedlmayer, Ndrás Mezey, Erzsébet Magó.

DUNA-PARTI SÉTÁNY SZABADTÉRÉPÍTÉSZETI TERVE KOMÁROM, MONOSTORI ERŐD — CSILLAG ERŐD¹

MASTER PLAN FOR A PROMENADE ALONGSIDE THE RIVER DANUBE KOMÁROM, FORT MONOSTOR — FORT CSILLAG¹

SZERZŐ/BY:
HRABÁK LUCA

Komárom egyedülálló történelmi és kultúrtörténeti emléke az erődrendszer, amely az Osztrák-Magyar Monarchia idején az ország fontos katonai bázisa volt. A Monarchia-béli építményegyüttest Európa legnagyobb erődrendszereként tartották számon. Könnyű megközelíthetősége és szinte sértetlen állapota kiemeli Európa más erődítményei közül, amelyek az elmúlt évszázadokat nehezebben vészték át, és sok esetben jelentősen megrongálódtak. A II. világháború után egészen 1990-ig a szovjet hadsereg kezelésébe került és a legnagyobb magyarországi lőszerraktárt tartották fenn az erődben, így a hétköznapi emberek számára zárt, megközelíthetetlen és ismeretlen volt. Az erődrendszer jó állapotának és történelmi múltjának köszönhetően méltó arra, hogy új funkciókkal gazdagodva bekerüljön a hazai és nemzetközi kulturális, turisztikai programokba.

Diplomatervem egy Duna-parti sétány kialakítását tűzi ki célul a Monostori erőd és a Csillagerőd között, amely hozzájárul az erődök, a város és a Duna

közötti kapcsolat erősítéséhez. Az átfogó koncepció célja egy olyan sétány létesítése, amely új funkcióival a lakosságot a part használatára ösztönzi, egyúttal hozzájárul a Duna-part városi vérkeringésbe való bevonásához és Komárom legjelentősebb turisztikai látványosságainak bemutatásához. A diplomaterv két részre tagolódik: az első rész Komárom és a tervezési terület történetét, illetve a Duna-part településszerkezeti helyzetét mutatja be, a második rész a tervezési koncepció és a szabadtérépítészeti terv.

A KOMÁROMI DUNA-PART TÁJI ÉS VÁROSSZERKEZETI ADOTTSÁGAI

A Duna mentén települt Komárom mindig is fontos stratégiai szerepet töltött be a településhálózaton belül. A Kisalföld keleti szélén, a Duna jobb partján fekvő városban közel 20.000 fő lakik. A város jó szárazföldi és vízi közlekedési kapcsolatokkal rendelkezik. Az M1-es autópálya elkerüli a várost, attól 1 km-re,

¹ 2015. évi diplomaterv, tájépítész és kertművész mesterszak (MA), Kert- és Szabadtértervezési Tanszék, Tájépítészeti Kar, Budapesti Corvinus Egyetem. Konzulens: Karlócai Eszter Magyar Építész Kamara diplomadíja 2015.

The fortress system is a unique historical and civilizational monument of Komárom, which has been an important military basis of the country at the time of the Austro-Hungarian Monarchy. The building ensemble from the Monarchy era was known as the largest fortress system in Europe. Its easy access and almost undamaged condition bring it into prominence from among other fortresses in Europe that had a harder time weathering the last centuries and, in many cases, have been significantly damaged. After WWII until 1990 it came under the management of the Soviet Army; they kept the largest shell-room of Hungary in the fortress which thus was a closed, inaccessible and obscure place to ordinary people. Thanks to its good condition and historical past, the fortification system, enriched with new functions, deserves to become part of the domestic and international cultural and touristic programs.

My thesis sets the objective of the creation of a promenade on the Danube embankment between Fort Monostor and Fort Csillag that contributes to the strengthening of the connection between the fortresses, the city and the Danube. The comprehensive concept aims at the creation of a promenade that, by its new functions, invites the inhabitants to use the river banks and at the same time contributes to the integration of the Danube embankment into the city's bloodstream and to the presentation of Komárom's most significant touristic sights. The degree work is divided into two parts: The first part presents the history of the planning area and the situation of the Danube embankment in the settlement structure; the second part is a design concept and the master plan.

LANDSCAPE AND URBAN STRUCTURE OF THE DANUBE EMBANKMENT IN KOMÁROM

Komárom, located alongside the Danube, has always played a strategic role within the settlement structure. The city on the eastern edge of the Little Hungarian Plain, on the right bank of the Danube, has a population of close to 20.000 people. The city has good land and water

transport connections. The motorway M1 goes around the city and passes it at a distance of 1 km to the south. Komárom can be approached on main road 13 that traverses the city in a north-south direction whereas main road 1 in an east-west direction. Komárno can be approached from main road 13 crossing the Elisabeth Bridge. The railway bridge of the city is located to the west from Fort Monostor. The railroad from Budapest to Vienna through Győr crosses Komárom and goes directly along the Danube embankment on the east side of the city and continues between the Elisabeth Bridge and Fort Monostor along the Rákóczi quay, at about 70 m distance from the Danube bank.

The planning area is the section of the Danube embankment between Fort Csillag and Fort Monostor (Fig. 1). The riverside is about 3100 m long and an average of 20 m wide, its width decreasing from Fort Monostor towards Fort Csillag. From the north, the planning area is confined by the Danube, from the south by the flood protection dyke that cuts off the area west of the bridge from the quay and east of the bridge from the railway tracks. From the west it is bordered by the ship station in front of Fort Monostor on the riverside, renovated not so long ago, and the eastern boundary of the planned promenade is aligned with Fort Csillag.

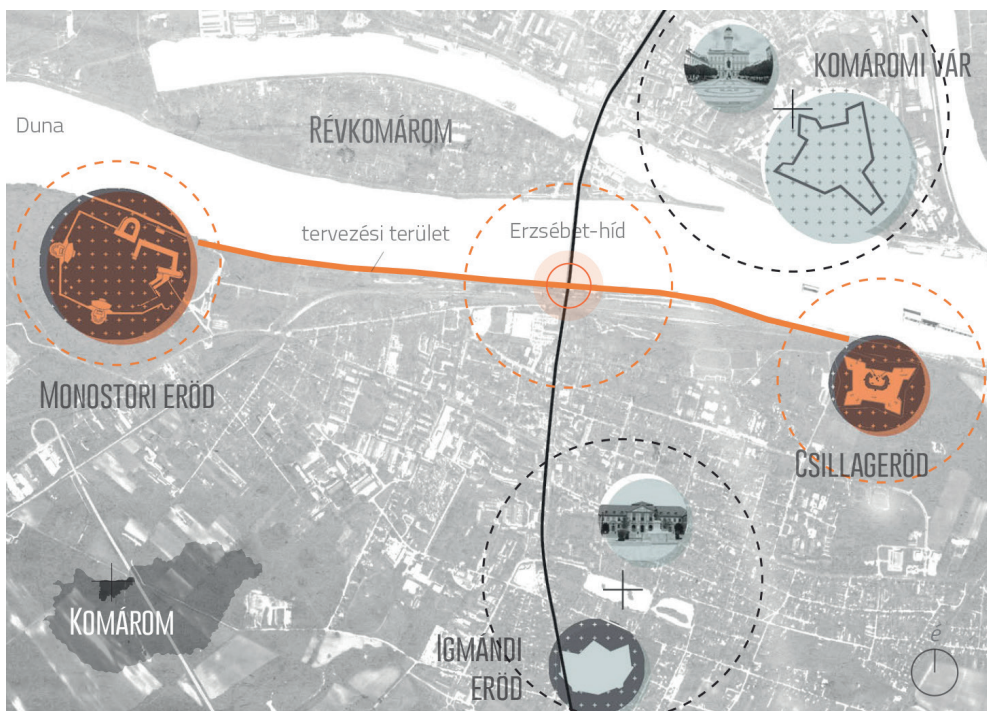
Komárom has a rich history and outstanding culture historical values. The area was already inhabited at the Stone Age while the first ethnic groups to be considered civilized were the Celts and the Romans.² At the time of the Roman Empire the town of Brigetio and the limes³ line were built here. At the end of the 9th century Komárom was conferred to Ketel the valiant by Prince Arpad as a reinforcement of the Hungarian state created by the settlement of the conquering Hungarian tribes; then his son, Oluptulma built the first castle of Komárom. When King Stephen I. created the county system, Komárom became a county town.⁴ The city has been a royal property until the Mongol invasion and both the kings of the Árpád-dynasty and of Various Dynasties often awarded it with charters.

1 Thesis 2015. , Master of Landscape Architecture and Garden Art, Department of Garden and Open Space Design, Faculty of Landscape Architecture, Corvinus University of Budapest. Consultant: Karlócainé Bakay Eszter Thesis Award of the Chamber of Hungarian Architects 2015.

2 Osváth Andor, 1938, *Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene*, p. 628.

3 *The reinforced border line of the Roman Empire (Magyar Értelmező Kéziszótár, 1972, p. 839.)*

4 Szénássy Zoltán, 2005, *Rév-Komárom*, p. 13.

1. ábra/fig.:

A tervezési terület elhelyezkedése (saját ábra) / The region of the planning area

2. ábra/fig.:

A második katonai felmérés, 1806-1869 / The second military survey
(FORRÁS/SOURCE: [HTTP://MAPIRE.EU/HU/](http://mapire.eu/hu/))

délre halad el. Komárom a 13-as főúton közelíthető meg, ami észak-dél irányban, az 1-es számú főút pedig kelet-nyugat irányban szeli át a várost. Révkomárom a 13-as főútról, az Erzsébet hídon át közelíthető meg. A város vasúti hídja a Monostori erődötől nyugatra helyezkedik el. Komáromon halad keresztül a Budapestről Győrön keresztül Bécs felé haladó vasútvonal, amely a város keleti részén közvetlenül a Duna-parton halad, majd az Erzsébet-híd és a Monostori erőd között a Rákóczi rakpart mellett, mintegy 70 méterre a Duna-parttól.

A tervezési terület a Duna-part Csillagerőd és Monostori erőd közötti szakasza (1. ábra). A parti sáv mintegy 3100 méter hosszú és átlagosan 20 méter széles, szélessége a Monostori erődötől a Csillagerőd felé haladva csökken. Északról a tervezési terület határa a Duna, délről az árvízvédelmi töltés, amely a hídtól nyugatra a rakparttól, a hídtól keletre a vasúti sínektől választja el a területet. Nyugatról a Monostori erőd előtt a Duna-parton nemrég felújított hajóállomás határolja, a tervezett sétány keleti határa a Csillagerőddel egy vonalban van.

Komárom gazdag történelemmel és kiemelkedő kultúrtörténeti értékekkel rendelkezik. A terület már a kőkorszakban is lakott volt, míg az első műveltsé-

get hozó népcsoportjainak a kelták és a rómaiak számítottak.² A Római Birodalom idején itt épült fel Brigetio városa és a limes³ vonala. A 9. század végén a honfoglaló magyar törzsek letelepedésével létrejött magyar állam megerősítéseként Árpád fejedelem Ketel vitéznek adományozta Komáromot, majd az ő fia, Oluptulma építette fel Komárom első várát. Mikor I. István király létrehozta a vármegyerendszert, Komárom megyeszékhely lett.⁴ A város egészen a tatárjárásig királyi birtok volt, és mind az Árpád-házi, mind a vegyes házi királyok gyakran tüntették ki kiváltságlevelekkel.

Az erődrendszer az Osztrák-Magyar Monarchiának és a 19. század második felének is fontos történeti emléke. Komárom városközpontja és főtere a két világháború közötti tudatos építkezéseknek köszönhetően jött létre. Észak-Komárom és Dél-Komárom belvárosa a két várost összekötő tengelyről közelíthető meg, amely idegenforgalmi szempontból igen előnyös. A komáromi városszövet a révkomáromihoz képest diszperznek mondható, a tényleges városközpont kis méretű, a főbb kulturális, idegenforgalmi helyek egymástól messze, elszórtan helyezkednek el. Komárom Révkomárom városrészei közül elsősorban a belvárosi városrészrel és az Erzsébet-

² Osváth Andor, 1938, *Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene*, p. 628.
³ *A Római Birodalom megerősített határvonala* (Magyar Értelmező Kéziszótár, 1972, p. 839.)
⁴ Szénássy Zoltán, 2005, *Rév-Komárom*, p. 13.

The fortification system is an important historical monument of the Austro-Hungarian Monarchy and of the second half of the 19th century. The city center of Komárom and its main square have been created by the conscious construction activity between the two World Wars. North-Komárom (Komárno) and South-Komárom's inner city can be approached from the axis connecting the two cities which is a great advantage from a touristic perspective. The urban tissue of Komárom can be considered disperse as compared to Komárno's; the actual city center is small and the main cultural, touristic attractions lay far away from each other and scattered. From Komárno's urban neighborhoods Komárom primarily creates a connection to downtown and Elisabeth Island - maintaining a cultural and touristic axis with the former and first of all an important visual connection with the latter.

Komárom was among to the most important military strategic points of the Carpathian Basin from the early settlement cultures on. The marshy area of the Great Rye Island offered a good shelter and a further advantage was granted by the crossing possibility of the Danube and the good defensibility.⁵

The parts of the fortress system offering a feeling of security to the entire geopolitical area were the Komárno Castle on the Slovak side (Old Castle and New Castle), the Vág-Bridgehead-Fortress (it was not preserved), the Nádor line and the Vág closing line, on the Hungarian side Fort Monostor, Fort Csillag and Fort Igmánd (Fig. 2.)

Fort Monostor is the largest fortification of modern Central Europe and was capable of accommodating 6000 people (Fig.3.) But by the time it was built as a result of a long work, it became obsolete from a military perspective and it did not participate in military events any more. After WWII it was used as a shell-room. In 1945 the Soviets occupied the fortress and used it until November 1990.⁶ Currently it figures on the UNESCO World Heritage candidate list as a monument of military history. Today permanent and temporary exhibitions take place at the fortress.

Fort Csillag is a fortress built between 1850 and 1870 and reinforced with an outer wall that is surrounded by a dry ditch (Fig. 4.) In the 16th century it was called St. Peter's pale and it has been extended in the 17th century and reinforced in the beginning of the 18th. It has been called Fort Csillag from the

⁵ Csikány Tamás, 2012, *Komárom, a szűz vár*, p. 9.

⁶ Dercsényi Balázs, 2002, *Komárom, Monostori erőd, Tájak - Korok - Múzeumok Kiskönyvtára* 716. edition, p. 13.

szigettel teremt kapcsolatot, az előbbivel kulturális és idegenforgalmi tengelyként áll összeköttetésben, utóbbival elsősorban látványkapcsolata jelentős.

Komárom a korai települési kultúráktól kezdve a Kárpát-medence legfontosabb hadászati pontjai közé tartozott. A Csallóköz mocsaras vidéke jó menedéket nyújtott, továbbá előnyt jelentett a dunai átkelési lehetőség és a jó védettség is.⁵ Az egész geopolitikai térség számára biztonságérzetet adó erődrendszer részei a szlovákiai oldalon a komáromi vár (Öregvár és Újvár), a Vághídfőerőd (nem maradt fent), a Nádorvonal és a Vág záróvonal, a magyarországi oldalon a Monostori erőd, a Csillag erőd és az Igmándi erőd voltak (2. ábra).

A Monostori erőd Közép-Európa legnagyobb újkori erődítménye, 6000 fő elszállásolására volt alkalmas (3. ábra). Mire azonban hosszas munka eredményeképpen megépült, haditechnikailag elavulttá vált, és katonai eseményekben már nem vett részt. A 2. világháború után lőszerraktárként használták. 1945-ben a szovjetek megszállták az erődöt, és egészen 1990 novemberéig használták.⁶ Jelenleg az UNESCO Világörökségi Várományosi Listáján szerepel, mint hadtörténeti műemlék. Ma az erődben állandó és időszakos kiállításokat tartanak.

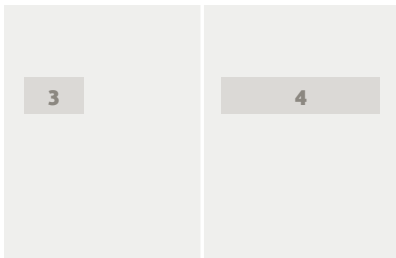
A Csillag erőd 1850 és 1870 között épült, külső fallal épített erőd, amelyet szárazárok vesz körbe (4. ábra). A 16. században Szent Péter-palánknak hívták, a 17. században bővítették, a 18. század elején megerősítették. A 19. századtól hívják Csillagerődnek, akkor az új erődítési elvek szerint korszerűsítették. Egyedül a szabadságharc során ostromolták, ekkor sikerült megvédeni a várat. 1860 és 1870 között javították és átépítették, 1945 után szükséglakásokat, raktárakat alakítottak ki benne.⁷

A tervezési területen végigsétálva a partszakasz jellege folyamatosan változik. Három jól elkülöníthető karakter jellemző, amelyek nagyjából egyforma hosszúságúak. Nyugatról kelet felé haladva az első a kavicsfövenyes partrész, amelyet a ligeterdő, a Duna közelsége határoz meg, s így ez egy jellemzően természetközeli partszakasz (5. ábra). Ettől keletre épített karakterű sétányszakasz következik, amit a 3 méter magas árvízvédelmi töltés, a kikötők és az Erzsébet-híd látványa ural, illetve a hídtól keletre a vasút és a vasúti épületek. Ezen a szakaszon a természetes növényzet is hiányzik (6. ábra). A keleti partszakasz kissé vegyes karakterű, itt a vasúti töltés és a ligeterdő együttesen van jelen (7. ábra). Az erődökhöz kapcsolódó

⁵ Csikány Tamás, 2012, Komárom, a szűz vár, p. 9.

⁶ Dercsényi Balázs, 2002, Komárom, Monostori erőd, Tájak - Korok - Múzeumok Kiskönyvtára 716. szám, p. 13.

⁷ Bardoly István-Haris Andrea, Magyarország Műemlékjegyzéke, Komárom-Esztergom Megye, 2006, p. 79.

3. ábra/fig.:

A Monostori erőd a Duna-parti sétány felől / The view of the fortress Monostori from the Danube promenade
(A SZERZŐ FELVÉTELE / PHOTO BY THE AUTHOR)

4. ábra/fig.:

A Csillag erőd látványa a Duna-partról a vasúti síneken át / The view of fortress Csillag from the Danube
(A SZERZŐ FELVÉTELE / PHOTO BY THE AUTHOR)

19th century and then it was modernized based on the new fortification principles. It was besieged only during the revolution, at that time the castle could be protected. It was renovated and reconstructed between 1860 and 1870, after 1945 emergency housing and storages have been created in it.⁷

Walking along the planning area, the endowments of the riverbank change continuously. There are three well distinguishable characters that are of about the same length. Going from the west to the east, the first is the gravel sand section which is characterized by the grove and the proximity of the Danube, therefore this section carries a natural character (Fig. 5). East from it comes a promenade section with a built character, dominated by the view of the 3 m high flood protection dyke, the ports and the Elisabeth Bridge, and east from the bridge the railway and the railway buildings. In this section even the natural vegetation is missing (Fig. 6). The eastern riverbank is of a bit mixed character; here the railway embankment and the grove are present at the same time (Fig. 7). As compared to the sections connected to the fortresses, which are natural, aligned with trees and groves, the middle section shows a powerful contrast with its strong

built character. Research has shown that the Danube-bank section between the fortresses is currently underexploited which is mainly due to the isolating effect of the railway between downtown and the Danube. Still, the Danube embankment, with its valuable tree stand, characteristic shoreline and the proximity of the fortresses offers a huge potential that so far has remained partially unexploited. During the developments of the last years a new port and a reception area have been built in front of Fort Monostor, and plans have been made for the landscaping of the surroundings of Fort Csillag as well, since one of the most important collections of the Museum of Fine Arts is going to be relocated here. These developments justify the creation of a promenade between the two fortresses.

THE MASTER PLAN OF THE PROMENADE ALONGSIDE THE DANUBE EMBANKMENT

In accordance with the city development and tourism program I planned the creation of a green promenade that creates a connection between the city and the Danube and the Danube

⁷ Bardoly István-Haris Andrea, *Magyarország Műemlékjegyzéke, Komárom-Esztergom Megye, 2006, p. 79.*

partszakaszok természetes, fás, erdős, ligetes területeihez képest erős kontrasztot mutat az erősen épített karakterű középső partszakasz. A vizsgálatok rámutattak arra, hogy jelenleg az erődök közötti Duna-parti szakasz jellemzően alulhasznosított terület, ami elsősorban a belváros és a Duna között húzódó vasút elszigetelő hatásának következménye. Mindezek ellenére a Duna-part értékes faállományával, karakteres partszakaszaival és az erődök közeli elhelyezkedésével sok lehetőséget rejt magában, amelyek idáig részben kihasználatlanok maradtak. Az utóbbi évek fejlesztései során a Monostori erőd előtt egy új kikötő és fogadótér épült, illetve terv készült a Csillag erőd környezetrendezésére is, hiszen ide lesz áthelyezve a Szépművészeti Múzeum egyik legjelentősebb gyűjteménye. Ezek a fejlesztések aktuálissá és indokoltá teszik a két erőd közötti sétány megteremtését.

A DUNA-PARTI SÉTÁNY SZABADTÉRÉPÍTÉSZETI TERVE

A városfejlesztési, turisztikai programmal összhangban egy olyan parti sétány, zöldsétány kialakítását terveztem meg, amely kapcsolatot létesít a város és a

Duna, ill. a Duna-part között, illetve lehetőséget teremt Komárom legjelentősebb kulturális, történeti és turisztikai látványosságának méltó megközelítésére. Az átfogó koncepciót négy alapelvre támaszkodva dolgoztam ki: a közlekedési hierarchia kialakítása a parti sétányon, az erődök közötti áthaladás biztosítása, a város és a Duna kapcsolatának megteremtése, továbbá hangsúlyok kialakítása a sétányon. A part meglévő karakterelemeinek hangsúlyozásával, a funkciókkal teli, aktív és csendes partrészek elkülönítésével egy változatos, izgalmas, a táj hangulatához, karakteréhez jól igazodó sétány alakítható ki. A középső partrész városi kapcsolatainak, központi helyzetének, elosztó szerepének köszönhetően a legaktívabb terület, amelyet két oldalról két nyugodtabb, természeteshez közeli szakasz fog közre (8. ábra). A jelenlegi kedvezőtlen, elhanyagolt állapot helyett egy olyan parti sétányt terveztem, ahol akadálymentesen, kellemes, vonzó környezetben lehet sétálni, pihenni, közlekedni.

A tervezési terület egyik fő problémája, hogy a vasút elszigeteli egymástól a belvárost és a Dunát, a belvárosból induló tengelyek egy része lezártan marad, nincs kapcsolódási pont a Duna-parttal. A part kiépített sétány

5. ábra/fig.:

Nyugati partszakasz
/ The view of the
Danube promenade at
the west side of the
planning area
(A SZERZŐ FELVÉTELE
/ PHOTO BY THE AUTHOR)

6. ábra/fig.:

A tervezési terület
középső szakasza /
The central shoreline
(A SZERZŐ FELVÉTELE
/ PHOTO BY THE AUTHOR)

7. ábra/fig.:

Keleti partszakasz /
The view of the
Danube promenade at
the east side of the
planning area
(A SZERZŐ FELVÉTELE
/ PHOTO BY THE AUTHOR)

embankment, but also creates a possibility for the proper approach of the most significant cultural, historical and touristic sight of Komárom. I elaborated the overall concept based on four principles: The creation of the traffic hierarchy on the riverbank promenade, the traverse between the fortresses, the connection of the city and the Danube, furthermore the creation of further accents on the promenade. By highlighting the existing character elements of the shoreline, by separating the active sections full of functions and the silent parts, a varied, exciting promenade can be created that adapts well to the atmosphere and the character of the landscape. Due to its the connections with the city, its central situation and dividing function, the middle shore section is the most active area that is embraced by two more quiet and natural portions from both sides (Fig. 8). Instead of the current, unfavorable and neglected status I have planned a riverbank promenade that is accessible, and where one can walk, rest and move around in an agreeable, attractive environment.

One of the most important problems of the planning area is that the railway isolates downtown from the Danube, and part of the axes coming from

downtown remains unclosed and there is no connection point with the Danube embankment. Without a built promenade the shoreline remains even more unexploited. There is a need therefore for the creation of more connections, the reinterpretation of the already existing ones, their extension and accessibility. The area underneath the Elisabeth Bridge has to be arranged as a clear welcoming point since this is the main dividing point of the long shoreline and also its point of access. Furthermore the access point where the gravel sand and the lawn area meet has to be expanded, developed and made accessible. From the two new access points, one is to be found in the axis of the railway overpass, the other in front of Fort Csillag. The use of the shoreline is currently completely homogeneous, as we don't even find benches for resting along the riverbank. The arranged space on front of Fort Monostor is an imposing, characteristic part that has no counterpoint, neither at the bridge nor in front of Fort Csillag. This is why there is a need to create focal points and stopping points in the plan, by which the shore offers a balanced, substantial and exciting view to the strollers and the characteristic architectural and touristic sights gain an appropriate emphasis.

hiányában még inkább kihasználatlan marad. Szükség van tehát több kapcsolat kialakítására, a meglévők újraértelmezésére, kibővítésére, akadálymentesítésére. Az Erzsébet-híd alatti területet egyértelmű hívogató pontként kell kialakítani, hiszen ez a hosszú partszakasz fő elosztópontja, megközelítési helye. Továbbá bővíteni, fejleszteni, akadálymentesíteni szükséges azt a lejutási pontot, ahol a kavicsfövényes és a gyepes partszakasz találkozik egymással. A két új megközelítési hely közül az egyik a vasúti sínek felüljárójának tengelyében, a másik a Csillag erőd előtt található. Jelenleg a parthasználat teljesen homogén, hiszen még pihenésre alkalmas padokat sem találunk a part mentén. A Monostori erőd előtti rendezett tér egy olyan impozáns, karakteres rész, amelynek nincs ellenpontja, párja, sem a hídnál, sem a Csillag erőd előtt. A tervben ezért szükségesek a súlypontok, a megállópontok létrehozása, melyekkel a part a sétálók számára kiegyensúlyozott, tartalmas és izgalmas képet mutat, a karakteres építészeti és turisztikai látványosságok megfelelő hangsúlyt kapnak.

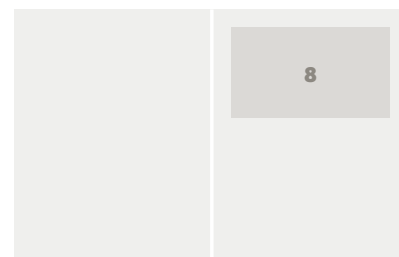
A terv sétányszakaszokból és csomópontokból épül fel. A sétányt karaktere és funkciói szerint három részre osztottam. Az első a nyugati terület (So1), amely a Monostori erődtől a kavicsfövény végéig tart. A sétány funkciója a nyugodt szemlélődés és pihenés, a terv ennek megteremtését, erősítését, illetve az akadálymentes áthaladást szolgálja. Ez a szakasz olyan természeti értékekkel bír, hogy a funkciókkal való túlzott terhelés szükségtelen, hiszen a természet, a látvány gazdag élményt kínál. A második sétányszakasz a meglévő lejutási pont (So2), illetve az árvízvédelmi töltéstől a teherkikötő végéig tart. Ez a legnyüzsgőbb, leginkább használt, aktív sétányrész, ahol a közlekedés, áthaladás biztosításán túl egyéb funkciók elhelyezésére is lehetőség van. Végül a harmadik partszakasz (So3) a Csillag erőd

magasságában ér véget, szélessége és a vasút közelsége miatt elsősorban az áthaladást, közlekedést szolgálja.

Nyugatról kelet felé haladva az első csomópont (CSo1) a nyugati és a középső sétány találkozásánál található. Ez egy meglévő kapcsolat, ahol a kilátópont szerepét is erősíteni, illetve a területet akadálymentesíteni kell. A második csomópont (CSo2) egy új kapcsolódási pont, amely a vasút bejáratának magasságában helyezkedik el. Legfontosabb funkciója a vasúti átkelővel és a Dunával való kapcsolat megteremtése, valamint egy kilátóhely kialakítása a töltésen, amely a látogatót szemlélődésre készíti. Nem csak a Duna-parttal, hanem a Dunával való közeli kapcsolat megteremtése is cél, így egy vízre nyúló építmény is helyet kap a parton.

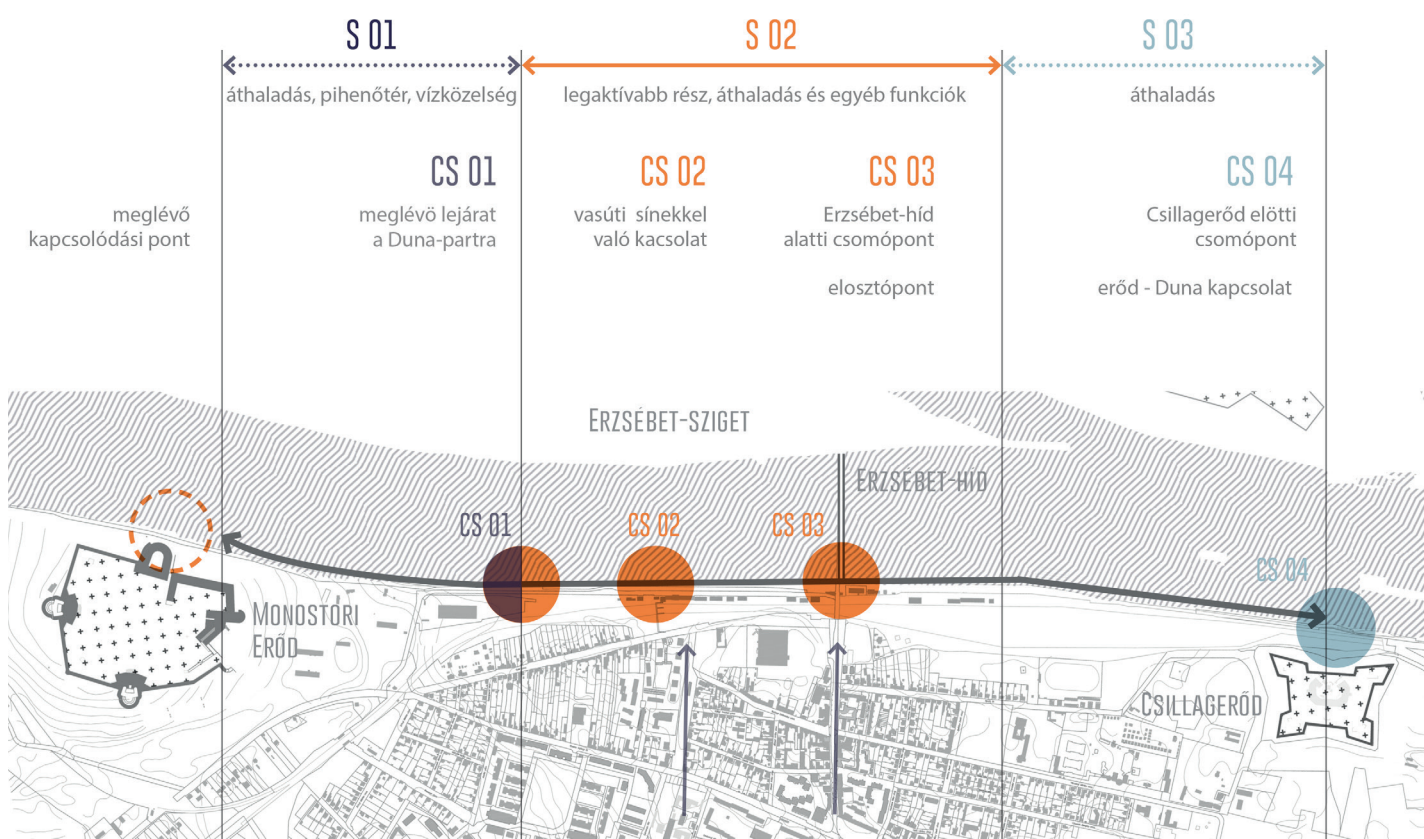
A harmadik az Erzsébet-híd alatti csomópont (CSo3), amely fontos elosztó szerepet tölt be (9., 10. ábra). Itt egy fogadóter kialakítása szükséges, ami megállítja, szemlélődésre hívja az errehaladót. Erre egy nagyvonalúan kialakított pihenőtér, illetve a Dunával kapcsolatot teremtő, víz fölé nyúló kilátó ad lehetőséget ad. A mintegy három kilométer hosszú partszakaszon jelenleg egyetlen vendéglátóhely sincs. Kávézó, vendéglő kialakítására leginkább ez a Duna-parti központi, épített karakterű csomópont alkalmas. A hídfő, illetve a vasúti épületek környezete ugyanis érdekes helyszínt teremt egy olyan installáció elhelyezésére is, amely a terület múltjára, történetére tesz utalást.

Végül az utolsó, a Csillag erőd magasságában, a vasút és a Duna között elhelyezkedő csomópont (CSo4) zárja a tervezési területet. Fő funkciója a Csillag erőddel való kapcsolat megteremtése, az átjárás, a feltárás biztosítása (14. ábra). Az átjáró koncepcionális eleme a tervnek, mert, bár a vasúti terület, a sínek nem tartoznak a tervezési területhez, de funkcionális kapcsolatok szintjén meg kell oldani az átjutást. A sétány teresedése pihenőhelyet hoz létre, és

8. ábra/fig.:

A tervezett sétány szerkezete, funkcióvázlata / The framework of the plan (SAJÁT ÁBRA)

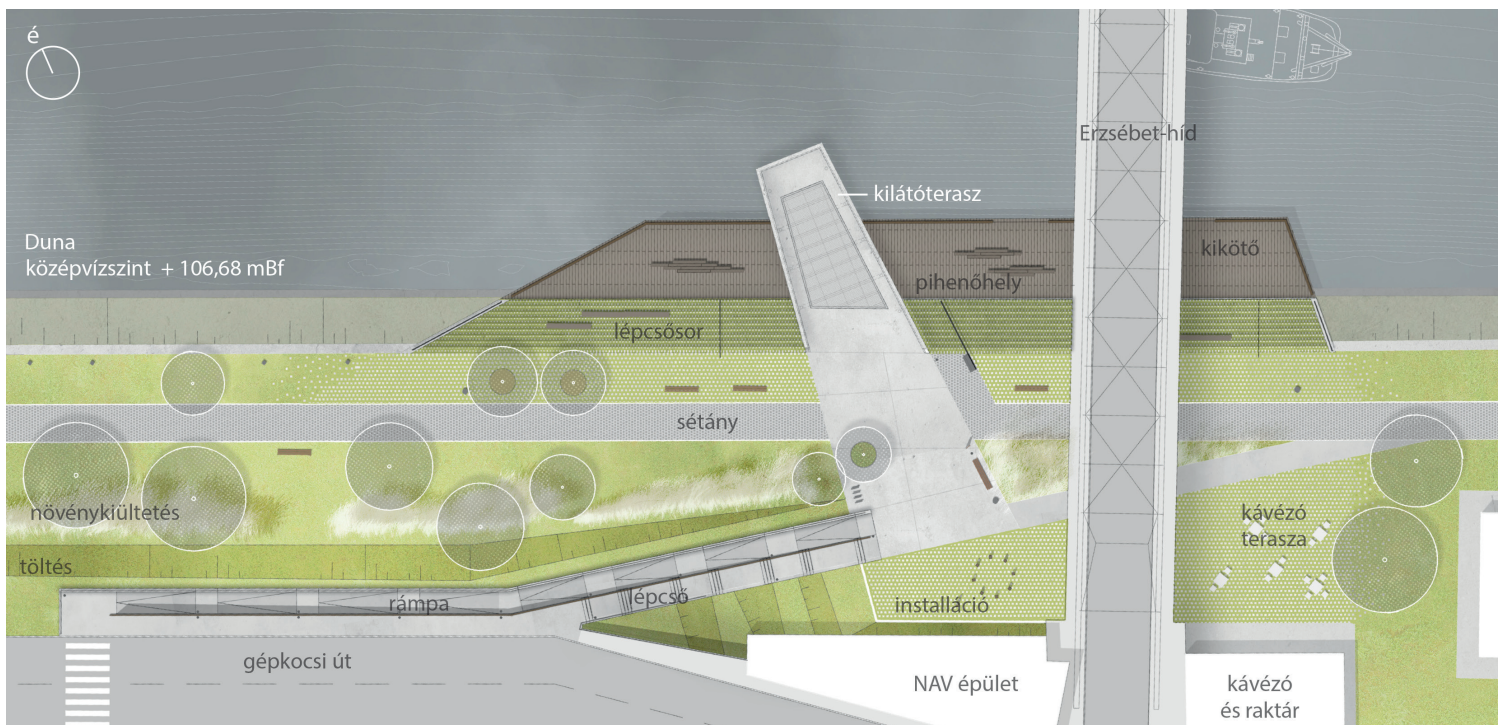

The plan is composed of promenade sections and focal points. I have divided the promenade in three parts based on its character and functions. The first is the area on the west (S01) which goes until the end of the gravel sand area from Fort Monostor. The function of the promenade is the relaxed contemplation and rest, the plan serves the creation, strengthening of this function and the accessible crossing. This part is endowed with natural values that make its overloading with functions unnecessary as nature and the view offer a rich experience. The second promenade section is the existing access point (S02) which goes from the flood protection dyke to the end of the cargo port. This is the busiest, most used active promenade section where, beyond assuring the traversing we have the possibility to locate other functions as well. Finally, the third shore section (S03) ends by Fort Csillag and because of its width and the proximity of the railway it mostly serves the traversing and transport.

Coming from the west to the east, the first focal point (CS01) is to be found at the junction of the western and central promenades. This is an existing connection where the role of the viewpoint has to be strengthened

and the area needs to be made accessible. The second focal point (CS02) is a new connection point that is situated by the railway entrance. Its most important function is to create a connection with the railway crossing and the Danube, as well as a lookout on the dyke that invites the visitor to look at the view. But the aim is not only the creation of a close connection with the Danube embankment but also with the Danube itself, and this way we make room for an experience on the shoreline that stretches over the water.

The third is the focal point underneath Elisabeth Bridge (CS03) that carries an important dividing role (Fig. 9., 10.). Here we need to create a welcome area that stops the passers-by and invites them to look around. For this, the generously formed resting area and the lookout point reaching over the water and establishing a connection with the Danube offer a possibility. Along the about three km long shoreline there are currently no restaurants. This focal point, centrally located on the Danube-shoreline, with its built character, is the most suitable for the establishment of a café or a restaurant. The bridgehead and the environment of the railway buildings create an interesting venue

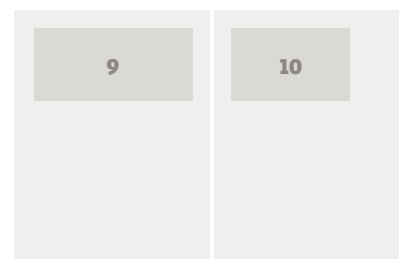

felhívja a figyelmet az erődre, a kulturális, turisztikai célpontra, és információkat is ad róla. Ezen a helyen fontos rálátás és vizuális kapcsolat nyílik a Duna túloldalán elhelyezkedő komáromi várra, és a híd körüli csomópont-hoz hasonlóan itt is le lehet jutni a vízhez. A sétány a tervezési területen kívül elkeskenyedik és kissé extenzív jelleggel folytatódik Komárom külterületi részén.

A sétány kialakítása a koncepcióban megfogalmazott hierarchia szerint történt. A középső partrész a központi, legaktívabb terület, amelyet fokozatosan vált fel keleti és nyugati irányban egy kevésbé frekvenciált partrészre. A fokozatosság a pihenőhelyek és csomópontok ritkulása, illetve a növényzet változása által érzékelhető a központi résztől a szélső területek felé haladva. Ez a fokozatos átmenet teremt meg az egységes képet, míg a 3,2 kilométer hosszú szakaszon vannak olyan keresztmetszetbeli és karakterbeli változások, amelyeket az eltérő méretezés és anyaghasználat definiál.

Az egész tervezési területre jellemző, hogy a funkciók adott csomópontok köré csoportosulnak. A középső szakasz (So2) esetében a fókuszpontoktól távol eső területeken a burkolt gyalogos sétányon és a növénykiültetésen

kívül csak néhány padot helyeztem el. A sétány elsősorban gyalogosok számára készül, és nem kerékpárútként, hiszen nem része az EuroVelo-nak, ugyanakkor az akadálymentesség révén kerékpárral is jól járható. Kialakításánál az ipari környezetből és az ártéri adottságokból indultam ki. Mindkettő funkcionalitást, egyszerűséget követel meg, formavilágukban és anyaghasználatukban rusztikusság, időtállóság, szikárság jellemző. Ez a karakter a sétány egészét fémjelzi. A középső szakasz nyomvonala a part szélétől 5,5 méterre húzódik, végig a part egyenes vonala mentén, 3,5 méter szélességben és végig a terepszinten. Burkolata vágott bazalt kockakő, amely jól illeszkedik az ipari területek anyaghasználatához. Fontos szempont az is, hogy itt a part valóban kellemes tartózkodási lehetőséget nyújtson. A természetes növényzet a középső sétányon hiányzik, ezért ligetes faállomány telepítését javaslom a kellemes, árnyékos és változatos szabadtér kialakulásához. A tervezett faállomány a sétány töltés és Duna felőli oldalára is kiterjed, ezáltal a sétáló számára változatosabbá válik a Duna túlsó partjáról feltároló kép. A laza, ligetes faállománynak köszönhetően kapcsolat jön létre az eltérő karakterű partrészek között (13. ábra).

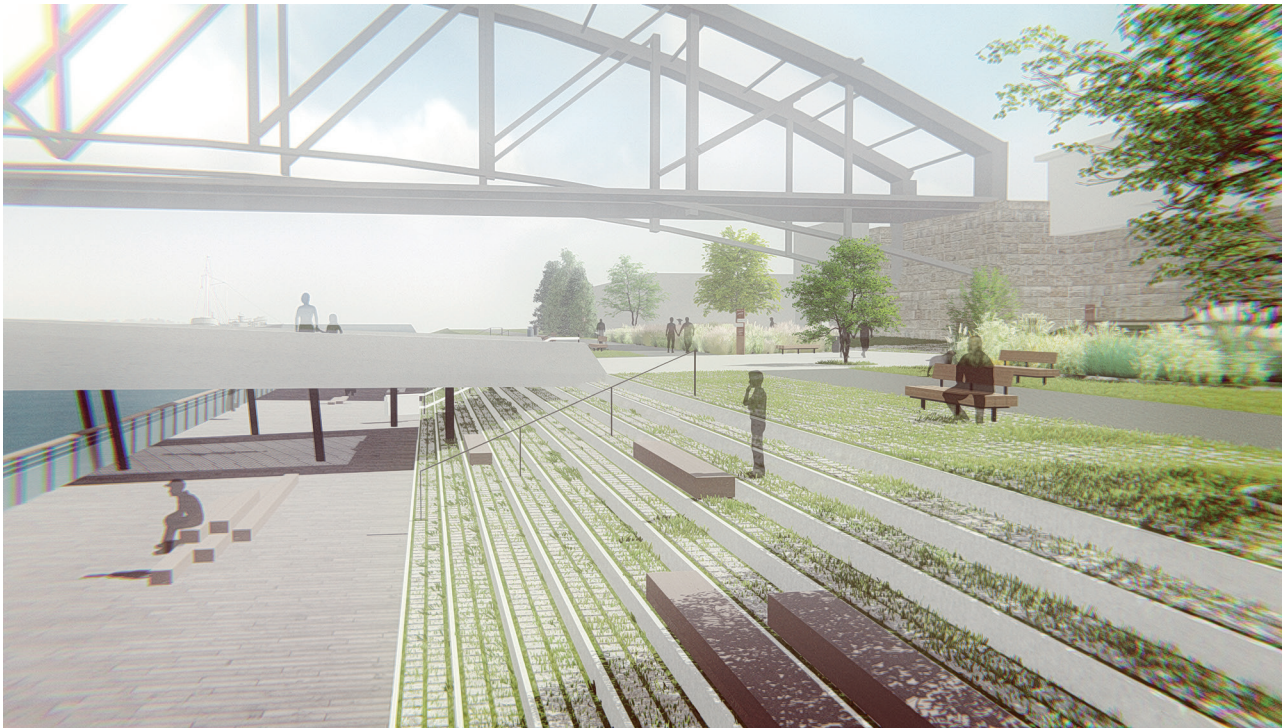
9. ábra/fig.:

Az Erzsébet-híd alatti csomópont / The main focal point with the Elisabeth bridge

10. ábra/fig.:

Az Erzsébet-híd alatti csomópont látványterve / Visualisation of the main resting area

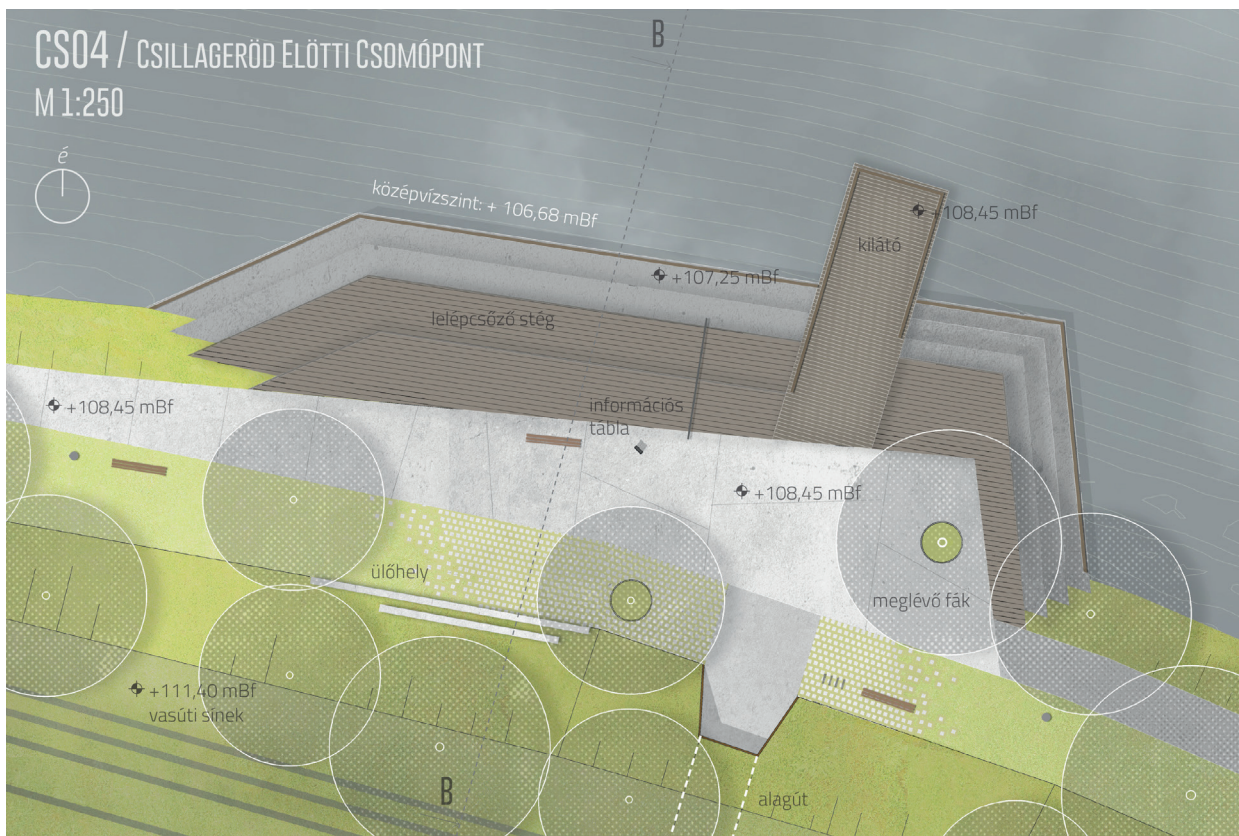
for an installation that makes reference to the past and the history of the area.

Finally, the planning area is closed by the last focal point (CS04) by Fort Csillag between the railway and the Danube. Its main function is to create a connection to Fort Csillag and to assure the traversing and the openness of the area (Fig. 14). The traverse is a conceptual part of the plan because, though the railway area and the tracks are not part of the planning area, the traversing has to be made possible on the level of functional connections. The expanse of the promenade creates a resting area and directs the attention to the fortress, the cultural and touristic target, while also giving information about it. At this point an important view and visual connection is established to the Komárno castle on the other side of the Danube and just like in the case of the focal point around the bridge, there is an access to the water here as well. The promenade narrows outside the planning area and continues with a slightly extensive character on the outskirts of Komárom.

The promenade has been created based on the hierarchy defined in the concept. The middle shore section is the central, most active area that is gradually superseded by a less frequented

shoreline section to the east and the west. The gradual character can be sensed as resting areas and focal points become rarer and also as the vegetation changes, going from the central part towards the outer areas. This gradual transition creates the unified picture while along the 3,2 km long segment there are changes in the cross-section and character that are defined by the difference in sizing and material use.

It is characteristic for the entire planning area that the functions are concentrated around given focal points. In the case of the central segment (S02), on the areas further away from the focal points, beyond the paved walking promenade and the planted area I have only placed a few benches. The promenade is primarily intended to serve the strollers and not as a bike path, as it is not part of EuroVelo, but due to its accessibility it can be well used with a bicycle as well. When creating it I departed from the industrial environment and the endowments as a flood plain area. Both require functionality and simplicity, and in their forms and material usage they are mostly rustic, durable and lean. This character hallmarks the entire promenade. The track of the central segment lies at 5,5 m from

A nyugati (So1) és a keleti (So3) part-részen húzódó sétány 2,5 méter széles, és terepszinten fut. A nyugati rész esetében a keskenyebb sétány azért előnyösebb, mert így a fákat kerülgető út jobban tud alkalmazkodni a meglévő ártéri erdőhöz, másrészt kevésbé válik karakteres elemmé. A keleti partrész esetében igen kevés hely van a sétány kialakítására, vannak olyan részek, ahol a 4 métert sem éri el a használható sáv szélessége. Ezeken a szakaszokon az út nyersbeton burkolatú, seprűzött felületű. A kavicsfövényes part indokolja a homogén felületű burkolat használatát, ami harmonikusan tud kapcsolódni a Monostori erőd előtti látszóbeton burkolathoz. A keleti partrészen is a beton használata indokolt, hiszen ez egy kevésbé frekvenciált partrész, ahol elsősorban nem a pihenés, hanem az erdőhöz való eljutás a cél. Ugyanakkor az anyaghasználat karakteres ritmusa, hierarchiája a szakaszok tagolását és szoros kapcsolatát erősíti. A burkolatváltások révén egy keretező szerkezet alakul ki a középső szakasz körül, amely a látogató számára áttekinthetővé, egységessé teszi a partképet. Ülőhelyeket csak a nyugati szakaszon terveztem, itt a beton ülőkék adott irányok felé elhelyezve a túlpartra irányítják a tekintet.

ÖSSZEGZÉS

A terv egy olyan Duna-parti sétányt hoz létre, amely megőrzi a terület természeti adottságait, és az egyes partrészek alapvető karakteréből indul ki. A szélső területek ártéri ligeterdejében visszafogott beavatkozásokat alkalmaz, a kevesebb természeti értékkel rendelkező, épített karakterű területrészek esetében a környezethez illeszkedő, nagyvonalú, funkcionális téralakítás jellemző. A három kilométer hosszú új sétány és a csomópontok révén a látogató kapcsolatba léphetnek a hely történeti, kultúrtörténeti, építészeti értékeivel és a Dunával, a természet élményét kínáló Duna-parttal. Komárom városa a két, történeti jelentőségű erőd fejlesztésével jelentős turisztikai célponttá válik, s önmagában már ez a tény is a Duna sétány felújítását, kiépítését igényli. A városlakók számára pedig egy élményekkel teli sétány jöhet létre, mely a mindennapok sétatereként, az ünnep és „vásárnapok” programtereként is funkcionálhat, s végre méltó formát és tartalmat kap a Duna menti város Duna menti zöldfolyosója, szabadtere. ☉

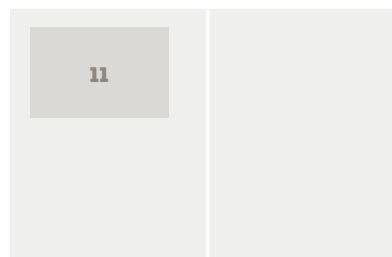
the shore edge, all along the straight line of the riverbank, in 3,5 m width and all along the terrain level. It is paved with cut basalt cobblestones that match well the material usage of the industrial areas. An important aspect is also that the riverbank here should really offer an agreeable place to stay. The natural vegetation is missing on the central promenade therefore I suggest the planting of grove-like trees in order to create an agreeable, shady and varied open space. The planned planting of trees expands also on the dyke- and Danube side of the promenade by which the picture of the other side of the Danube becomes more varied to the stroller. Due to the loose, grove-like tree stand a connection is established between the shoreline segments of different characters (Fig. 13).

The promenades on the west (So1) and the east (So3) shoreline are 2,5 m wide and run at terrain level. In the case of the west part the narrower promenade is better because that way the road going around the trees can adapt better to the existing forest in the flood zone, plus it doesn't become such a characteristic element. The east shoreline has only a small space available for creating a promenade; there are parts where the width of the zone that can be used doesn't even reach 4 m. In these segments the road is paved with raw concrete with a ragged texture. The gravel sand shoreline justifies the use of a pavement of homogeneous surface that can be harmonically connected to the exposed concrete pavement in front of Fort Monostor. It seems reasonable to use concrete also on the east shoreline as this is a less frequented segment where the primary objective is not resting but the access to the fortress. At the same time the characteristic rhythm and hierarchy of material usage strengthens the articulation of the segments and their strong interconnectivity. Due to the changes in pavement a framing structure is created around the central segment that

makes the view of the shoreline more perspicuous and unified to the visitor. I have only planned sitting places for the west segment; here the concrete seats direct the gaze to the other riverside by their positioning in a given direction.

SUMMARY

The plan creates a promenade along the Danube embankment that conserves the natural endowments of the area and departs from the fundamental character of the respective shoreline segments. It uses restrained interventions in the outer areas' flood zone groves and in the case of the area segments with less natural values and built character, the space arrangement is adapted to the environment, it's generous and functional. Thanks to the new promenade of three kilometers and the focal points, the visitor can connect with the historical, civilizational and architectural values of the place and with the Danube and its embankment offering the experience of nature. The city of Komárom becomes a remarkable touristic destination with the development of the two fortresses of historical significance and this fact on its own already calls for the renewal of the Danube-promenade and its extension. As for the inhabitants of the city, a promenade full of attractions can be created that can function as the place for everyday strolls but also for programs for holidays and fare days and where the riverside green corridor and open space of the city on the Danube can finally receive its worthy form and content. ●

11. ábra/fig.:

Csillagerőd előtti csomópont terve /
The plan of area
connected to the
fortress Csillag

A MÁTYÁSFÖLDI NYARALÓTELEP EGY ÉRTÉKEKET REJTŐ VÁROSI TÁJEGYÜTTES *SUMMER RESORT IN MÁTYÁSFÖLD* *AN URBAN LANDSCAPE WITH HIDDEN VALUES*

SZERZŐ/BY:
BECHTOLD ÁGNES

Az egykori mátyásföldi nyaralótelep egy 19. század végéről ránk maradt ékszerdoboz Budapest XVI. kerületében. Sorsát 2008 óta követem, és – bár előremutató változásokat is látok – sajnos sok még a tennivaló, hogy a telep, ez a sajátos városi táj, elnyerje méltó helyét a szakmai megítélésben és a civil szférában egyaránt. Segítse ezt a folyamatot jelen írás.

NYARALÓHELYEK KIALAKULÁSA A 19. SZÁZADBAN

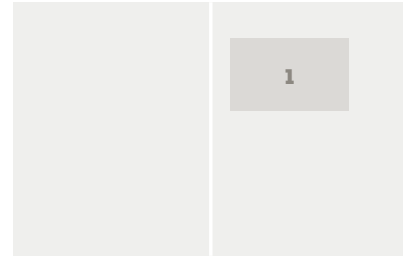
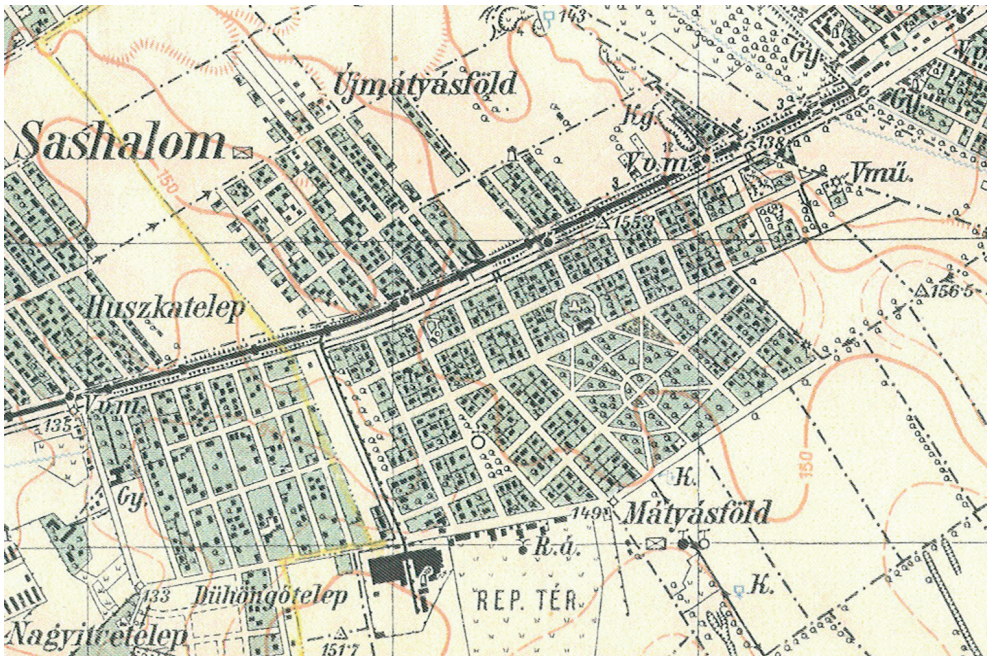
A 19. század közepén meginduló nagy arányú városfejlődés és iparosodás, a polgárság megerősödésével együtt azt eredményezte, hogy egyre nagyobb lett az igény a városok zsúfoltságából, poros, füstös levegője elől a természetbe menekülni. Divat lett nyaralni, sorban jöttek létre a nyaraló- és fürdőhelyek. Aki tehetett, saját nyári lakot építtetett magának. A polgárok nyaralói hasonló célt szolgáltak, mint az arisztokraták vidéki kúriái, kastélyai, mivel azonban a polgárság nem engedhette meg magának, hogy az arisztokráciához hasonlóan a teljes nyarat vidéki birtokán töltsse, a városok környéki zöldövezetben épített nyaralót.¹ Ennek a vagyoni különbségen kívül

az is oka volt, hogy a polgárok az üzleti élet folyamatossága miatt nem hagyhatták el hosszabb időre a várost, annak közelében elhelyezkedő nyaralójukból azonban könnyen bejárhattak naponta hivatalukba, míg családjuk csendes, természetes környezetben pihenhetett.²

Nyaralóhelyek alapvetően ott jöttek létre, ahol jó természeti adottságok álltak rendelkezésre (hegyek; víz – forrás, patak, tó vagy tenger; erdő; panoráma; jó levegő; csend), és könnyen megközelíthetők voltak. A nyaralóhelyeken általában nagy szerepet kapott a sport is – sok helyen működött strand – és élénk volt kulturális életük. Vendéglátóhelyek nyíltak, gondozott parkokat hoztak létre. A nyaralóhelyek kialakulását jelentősen segítette a közlekedés fejlődése, vasútvonalak, a főváros és környéke esetében a lóvasutak, helyi érdekű vasutak, fogaskerekű kiépítése, hidak építése is. Befolyásoló tényező volt az is, hogy hol álltak rendelkezésre parcellázásra szabad területek, és milyen áron. A budai hegyekben például új lehetőség kínálkozott, amikor a filoxéravész kipusztította a szőlőt: nem telepítették újra, hanem a telkeket házhelyeknek parcellázták fel (Svábhegy, Rózsadomb, Gellérthegy).

Buda és Pest belterületén kívül, de még a város közigazgatási hatá-

¹ Annus Edina: A XIX. század második felének magyarországi villakertépítészete. A pilismaróti Heckenast-villa kertje. Szakdolgozat. KÉE Kert- és Településképzési Tanszék, 2002. p. 7.
² Gábor Eszter: Budapesti villák a kiegyezéstől a második világháborúig. Budapest, Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatala, 1997. p. 6.

1. kép/pict.:
Máttyásföld térképe,
a III. katonai
felmérés javított
kiadásán, 1923.,
4962/4 szelvény
részlete / Máttyásföld
on the revised edition
of the 3rd military
survey, 1923.

(FORRÁS/SOURCE:
HADTÖRTÉNETI
INTÉZET, TÉRKÉPTÁR)

The former summer resort in Máttyásföld is a survived casket in Budapest's XVI. district, from the end of the 19th century. I have been following its state since 2008, and – though I see progressive changes – I find there is more work to do so that it can obtain its rightful place in professional judgment and in the civil sphere as well. This essay shall help this process.

EVOLUTION OF RESORTS IN THE 19TH CENTURY

Large-scale urbanization and industrialization making headway from the mid-19th century, together with the strengthening of the middle class, resulted in a growing desire to escape from the bustle, dust and smoke of the city into nature. It became fashionable to go on summer holidays; spas and summer resorts began mushrooming. Those who could afford it built summer cottages for themselves. The holiday houses of the members of the middle class served the same purpose as the country houses and chateaux of the aristocracy; but since the urban bourgeoisie could not afford to spend whole summers in rural estates like the

aristocrats, they had their cottages built in the green belts outside the cities.¹ Apart from a difference in financial standings, another reason was that the commoners could not interrupt the business processes for long periods of time, but from a holiday cottage near the city they could easily travel to their offices every day, while their families could rest in a peaceful and natural environment.²

Resorts evolved in places with good natural endowments (mountains; water - springs, streams, lakes, sea; forest; panorama; fresh air; silence) and easy access. In resorts, sports also enjoyed high priority – at many places there were open-air pools and beaches – and the cultural life was also vivid. Catering places were opened, finely groomed parks were created. The emergence of resorts was greatly facilitated by the development of transportation: new railway lines, horse tramway in and around the capital, local trains, the construction of the cogwheel train line, new bridges. It was also important to have vacant spaces available for parceling. In the Buda Hills, for instance, when the phylloxera destroyed all the vineyards, it offered a new opportunity: instead of planting new vine-stocks the area was divided into plots (Svábhegy, Rózsadomb, Gellérthegy).

1 Annus, Edina: *A XIX. század második felének magyarországi villakertépítészete. A pilismaróti Heckenast-villa kertje. [The garden architecture of villas in Hungary in the second half of the 19th century. The Heckenast-villa's garden in Pilismarót.] Thesis. University of Horticulture and Food Industry, Budapest, 2002. p. 7.*
2 Gábor, Eszter: *Budapesti villák a kiegyezéstől a második világháborúig. [Villas in Budapest from the Austro-Hungarian Compromise until the Second World War] Budapest, Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatala, 1997. p. 6.*

rán belül a Városliget és a Terézváros között az 1830-as évektől épültek nyaralók, a Svábhegyen, Zugligetben és a Szépjuhászné környékén az 1830-40-es évek fordulóján történtek jelentősebb parcellázások, és az 1840-es évek közepétől építettek nyaralókat,³ a Lipótmezőn 1868-ban, amikor a Magyar Királyi Országos Tébolydát megnyitották, már állt néhány nyaraló. A Lánchíd felépítése (1842-49) elősegítette a budai telkek értékesebbé válását. A Rózsadombot a 19. század közepéig szőlőként, szántóként, legelőként, illetve kő-, kavics- és agyagbányaként hasznosították. Az 1870-es években már állt a szőlők között elszórtan néhány olyan épület, amely feltételezhetően nyári lakként szolgált, a tulajdonképpeni villanegyed azonban az 1880-as években kezdett kialakulni. A fordulatot a Margit híd 1876-os megnyitása hozta, illetve az 1880-as filoxeravész, ami után a szőlők helyét többnyire építési teleknek parcellázták fel. A Rózsadomb előnye volt, hogy a városközponthoz közelebb helyezkedett el, mint a Svábhegy vagy Zugliget.⁴ A Gellérthegy betelepülését az 1896-ban átadott Szabadság híd segítette, illetve, hogy a filoxeravész után itt is felparcellázták a területet.

A közlekedés könnyebbé válásával és a népességnövekedéssel gyarapodott a villaépítő réteg, ugyanakkor a telekárak magasabbá váltak. Amikor a városközpont közelébe elfogytak a parcellázandó területek, kijjebb, akár a város közigazgatási határán kívüli területeken kezdtek nyaralónak való telkeket alakítani, de olyan helyeken, amelyek még mindig elég jó közlekedési adottságokkal rendelkeztek ahhoz, hogy naponta be lehessen utazni a városba. A közigazgatási határon kívüli parcellázásnak oka volt az is, hogy ott olcsóbban lehetett földterülethez jutni, és nem érvényesültek a város szigorú szabályozásai. A város akkori közigazgatási határán kívül a budai oldalon Csillaghegyen (Árpád-telep), a pesti oldalon a váci vas-

útvonal mentén Rákospalotán; a cinkotai vasút mentén Rákosszentmihályon, Mátyásföldön; a hatvani vasútvonal mentén Rákosligen, a szolnoki vasútvonal mentén Rákoskeresztúron (Rákoshegy, Zsófia-telep); a ceglédi vasútvonal mentén Pestszentlőrincen (Lónyay-telep) jöttek létre nyaralóhelyek. A várostól valamivel távolabb Törökbálint, Budakeszi, Piliscsaba, Csobánka, Leányfalu, Göd, Dunakeszi, Pécel, Maglód, Dunaharaszti volt kedvelt nyaralóhely.

A MÁTYÁSFÖLDI NYARALÓTELEP

A város közigazgatási határán kívül létrejött nyaralóhelyek egyik érdekes példája a mátyásföldi nyaralótelep. Természeti adottságai alapján véve nem voltak különösképpen jók: sík vidéken helyezkedik el, „sivár rákosi homokon”,⁵ akácerdővel borítva. Értéke mégis az erdő, továbbá a Gellért-hegygel azonos magasság és a jó levegő volt. A helyszín kiválasztásakor sokat nyomott a latban fővároshoz való közelsége (a Keleti pályaudvartól 8,2 km-re helyezkedik el) és a jó közlekedési lehetőség: a cinkotai HÉV vonalának létrehozása. Kiépülése során pedig számos további vonzerőre tett szert, elég csak az akácerdőből alakított ligetre és többi ápolt zöldfelületére, az impozáns vendéglőre, sportlétesítményeire (tenispályák, tekepálya, strand), gazdag kulturális életére gondolni.

A nyaralótelep létrehozása Kunkel Imre, a Budapesti Központi Tejcsernok igazgatója nevéhez fűződik, aki 1887-ben 75 hold területet vásárolt gróf Beniczky Gábor cinkotai uradalmából, hogy azon nyaralóknak szolgáló telkeket alakítson ki, és ugyanebben az évben 65 taggal megalapította a Mátyásföldi Nyaralótulajdonosok Egyesületét is. Kunkel Imre tulajdonképpen azt a lehetőséget ismerte fel, hogy a tervbe vett cinkotai BHÉV vonal kiépítésével – amelyet azután 1888-ban helyez-

3 Gábor Eszter: *Budapesti villák a kiegyezéstől a második világháborúig. Budapest, Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatala, 1997. p. 6.*

4 Ld.: Gál Éva: *A rózsadombi villanegyed kezdetei (1880-90-es évek). In: Gyáni Gábor (szerk.): Az egyesített főváros. Pest, Buda, Óbuda. Budapest, Városháza, 1998. 230-264. o.*

5 Verő György in: *Építő Ipar 1904. nov. 6. (28. évf., 45. sz.) p. 328.*

On the outskirts of central Buda and Pest but within the administrative boundary of the capital, holiday houses were built between the City Park/Városliget and downtown Terézváros from the 1830s; on Svábhegy, in Zugliget and around Szépjuhászné large areas were parceled out at the turn of the 1830s-40s and summer cottages began to be built from the mid-1840s;³ in Lipótmező some cottages were already completed when in 1868 the Royal Mental Asylum was opened. When the Chain Bridge/Lánchíd was built (1842-49), the value of the plots in Buda rose considerably. Until the mid-19th century Rózsadomb was used as vine and plough land and for stone, pebble and clay quarrying. In the 1870s there were a few scattered buildings among the vineyards that presumably served as holiday houses, but the actual neighborhood of villas began to evolve in the 1880s. The great turn was brought along by the opening of Margaret Bridge/Margithíd in 1876 and by the vine blight of 1880, after which building plots were parceled out on the former vine-hill. Rózsadomb had the advantage compared to Svábhegy or Zugliget that it was closer to downtown.⁴ The building up of Gellérthegey was sped up by the opening of the Freedom Bridge/Szabadsághíd in 1896, and by the creation of plots after the phylloxera epidemic.

With the modernization of transportation and with demographic growth, the stratum of those who could afford villas increased, but the prices of building sites rose also. When the areas to parcel out ran short close to the city centre, farther land, even beyond the city limits, began to be divided into plots for summer houses. These lots were still close enough and easily accessible so that daily trips to the city centre were possible. One of the reasons for parceling outside the administrative boundaries was that plots outside the municipal boundary were cheaper and the strict

provisions of the municipal regulations were not in effect there. Holiday areas evolved outside the border of the municipality at the time in Csillaghegy on the Buda side (Árpád residential district), and on the Pest side in Rákospalota along the Vác railway line; in Rákosszentmihály and Mátyásföld on the Cinkota rail line; in Rákosliget along the Hatvan railway line; in Rákoskeresztúr (Rákoshegy, Zsófia residential district) along the Szolnok rail line; in Pestszentlőrinc (Lónyay residential district) along the Cegléd railroad. A bit farther from the city centre popular summer areas evolved in Törökbálint, Budakeszi, Piliscsaba, Csobánka, Leányfalu, Göd, Dunakeszi, Pécel, Maglód, Dunaharaszti.

THE HOLIDAY RESORT IN MÁTYÁSFÖLD

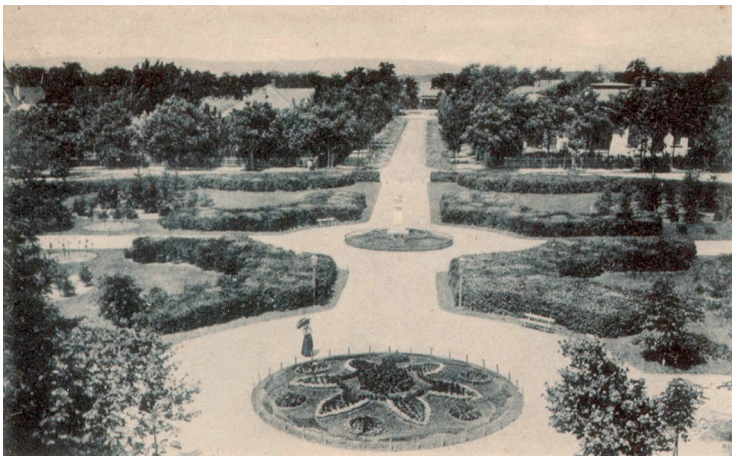
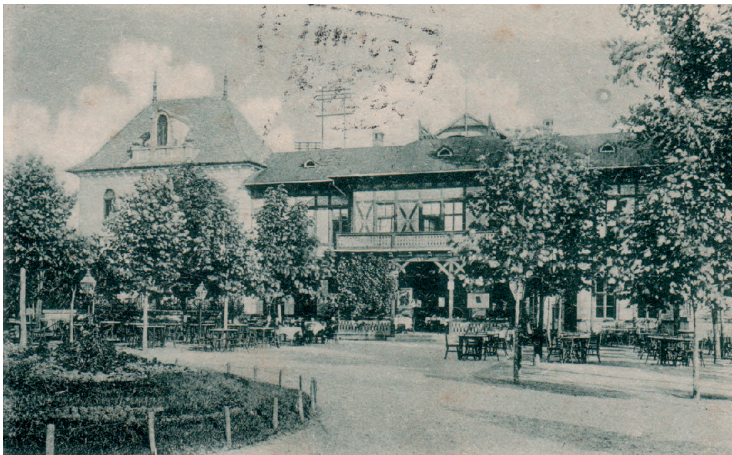
The Mátyásföld holiday district exemplifies the resorts that evolved beyond the border of the capital city. Its natural endowments were not particularly good, it was on a flatland “with the barren sand of Rákos”,⁵ its woods also consisting of locust trees. Yet its appeal was the forest, its equal height to Gellérthegey and its clean air. The choice of the location was largely influenced by its proximity to the centre (being 8.2 km away from Keleti/East railway station) and by the good transport facilities with the completion of the Cinkota local train line (HÉV). During its evolution it became even more attractive; suffice to mention the grove formed of the locust forest, the cared-for green surfaces, impressive restaurant and sports facilities (lawn tennis courts, skittle-grounds, swimming pool) and its rich cultural life.

The establishment of the holiday district is associated with the name of Imre Kunkel, the director of the Budapest Central Dairy, who purchased 75 acres of land from the Cinkota estate of Count Gábor Beniczky in 1887 to cut it up into building sites for holiday houses.

³ *ibidem*

⁴ See Gál, Éva: *A rózsadombi villanegyed kezdetei (1880-90-es évek) [Beginnings of the villa district on Rózsadomb]*. In: Gyáni Gábor (ed.): *Az egyesített főváros. Pest, Buda, Óbuda. Budapest, Városháza, 1998. 230-264.*

⁵ György Verő's article. Published: *Építő Ipar* (vol. 28, no. 45), 328.

tek üzembe – jelentősen nőni fognak a telekárak.⁶ A BHÉV vonalának megnyitásával valóban olyan mértékben megnövekedett a kereslet a mátyásföldi telkek iránt, hogy az első parcellázást rövidesen újabbak követték. A nyaralótelep nagyjából az I. világháborúig élte fénykorát.

TELEPÜLÉSSZERKEZET, ARCULAT

A mátyásföldi nyaralótelep karaktere alapvetően tér el a budai hegyek „villa-telepeinek” karakterétől. Tervszerű parcellázás eredményeképp jött létre, szabályos településszerkezettel (1. kép). Ezt egyrészt fennsík jellege tette lehetővé, másrészt, hogy zöldmezős beruházásról volt szó, melynek során a századfordulón gyakorlatilag néhány

évtized leforgása alatt alakult ki település. A terület főtengelyét a már meglévő erdő és a vendéglőépület határozta meg. A vendéglő előtt kialakított Mátyás király térig (egykor Ilona tér) a második mátyásföldi HÉV-megállótól vezető utcát Kunkel Imréről nevezték Imre utcának. Ez a tengely futott tovább a vendéglő mögött az Erzsébet-ligeti fasoron át egészen a strandfürdő bejáratáig, és jelölte ki a parcellák irányát. Az utcák kijelölésében az ősi szélbarázdás északnyugat-délkelet irány uralkodott.⁷ A parcellázás során közel azonos méretű, négyszög alakú tömböket alakítottak ki. Ezeket azután általában 600, 900 és 1200 négyszögöles telkekre osztották. A tömbök szélén legtöbbször három 600 négyszögöles telek helyezkedett el, míg középső részén két 900 négyszögöles

⁶ Vass Vilmos (szerk.): *Budapest XVI. ker. története: helytörténeti olvasókönyv.* Budapest, 1998. p. 62.

⁷ Dr. Haltenberger Mihály: „Nagy-Budapest falvai”. *Városi Szemle XXXIII. évf.* (1947) 7-8. sz. p. 432.

2. kép/pict.:

A vendéglő / The restaurant
(KÉPESLAP A KERTVÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYBŐL/POSTCARD)

3. kép/pict.:

A Mátyásföldi Lawn Tennis Club kertje / The garden of the Lawn Tennis Club
(KÉPESLAP A KERTVÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYBŐL/POSTCARD)

4. kép/pict.:

A Mátyás tér (egykor Ilona tér) a vendéglőépületből nézve, 1900 k. / The Mátyás Square seen from the restaurant, around 1900

(KÉPESLAP NOVÁK MIHÁLY EGYKORI GYŰJTEMÉNYBŐL/POSTCARD)

5. kép/pict.:

A templom előtti tér a templom felől / Paulheim József Square
(KÉPESLAP A KERTVÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYBŐL/POSTCARD)

In the same year he founded the Society of Holiday House Owners in Mátyásföld with 65 members. Imre Kunkel anticipated that after the completion of the then planned local train line (BHÉV) to Cinkota (opened in 1888) the land prices would considerably increase.⁶ Indeed, the opening of the BHÉV line boosted demand for Mátyásföld plots and soon after the first parceling new areas had to be divided up. The holiday district flourished until about World War I.

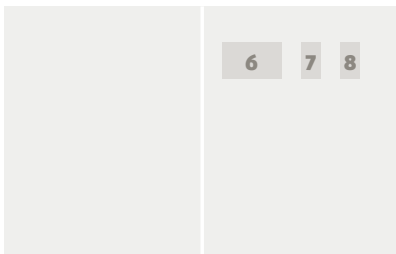
SETTLEMENT STRUCTURE, PROFILE

The character of the Mátyásföld resort was fundamentally different from the “villa districts” of the Buda Hills. It was the result of a pre-planned parceling with a regular settlement structure. [Fig. 1] That was made possible by the relief of the area being an elevated flatland, and besides, it was a green field investment in the course of which a new settlement evolved practically within a couple of decades around the turn of the century. The main axis of the area was determined by the already existing forest and the restaurant building. The street leading from the second HÉV stop of Mátyásföld to the Mátyás/Matthias (earlier Ilona) Square outside the restaurant was named Imre Street in honor of Imre Kunkel. The axis continued behind the tavern along the avenue of trees across the Erzsébet Grove up to the entrance of the open-air bath and

designated the direction of the plots. When the streets were staked out, the ancient wind-furrowed northwestern-southeastern direction was predominant.⁷ During parceling, square blocks of nearly identical sizes were created. They were divided into plots of 600, 900 and 1200 square fathoms. On the side of a block usually three lots of 600 square fathoms each were located, while further inside there were two 900 square-fathom or a 600- and a 1200-square fathom plots next to each other.

In addition to the regular subdivision of the area, the unified character of the district also owed to the building rules of the Society of Holiday House Owners. The minimum plot size, the distance of a building from the street line and the neighbor’s fence were predetermined, and the building designs had to be approved by the board of the Society. To preserve the holiday character of the resort, no livestock could be kept, no pub or factory founded, workers’ quarters created, and a shop could only be established with permission from the Society’s board.⁸ Care was taken to keep a unified streetscape. In autumn 1888 trees began to be systematically planted in the streets, and the process was completed in 1889.⁹ The ornamental trees were trimmed by the gardener of the Society (in Mátyásföld the Society operated a garden and there were private horticultural enterprises as well), but the sidewalks had to be kept in order by the inhabitants.¹⁰

6 Vass, Vilmos (ed.): *Budapest XVI. ker. története: helytörténeti olvasókönyv. [History of Budapest, XVI. district: a local history reader]* Budapest, 1998. p. 62.
7 Dr. Haltenberger, Mihály: „Nagy-Budapest falvai”. [Villages of Great Budapest] *Városi Szemle* (vol. 33. no. 7–8.) p. 432.
8 *Statutes of the Society of Holiday House Owners in Mátyásföld, 1893-1938.*
9 *The order of the Minister of agriculture to regulate planting trees along national roads was issued in 1898. See Ormos 1967, 104.*
10 Körmendy-Ékes, Lajos: *Az ötven éves Mátyásföld. [The fifty-year-old Mátyásföld]* Mátyásföld, 1938. p. 28.

6. kép/pict.:

Strelisky Sándor nyaralója / Villa of Sándor Strelisky (KÉPESLAP A KERTVÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYBŐL/POSTCARD)

7. kép/pict.:

Steinschneider- / Hoffmann-nyaraló, szőnyegágy / Villa of the Steinschneider- / Hoffmann family, carpet bedding (KÉPESLAP A KERTVÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYBŐL/POSTCARD)

8. kép/pict.:

Diósy-villa / Villa of the Diósy family (KÉPESLAP NOVÁK MIHÁLY EGYKORI GYŰJTEMÉNYÉBŐL/POSTCARD)

vagy egy 600 és egy 1200 négyszögletes telek érintkezett egymással.

A szabályos telekfelosztáson kívül a nyaralótelep egységes arculatának kialakításához a Nyaralótulajdonosok Egyesületének építési szabályai is hozzájárultak. Előírták a telekminimumot, az épület helyét, illetve az előkert és az oldalkert méretét, az építési terveket pedig az egyesület választmányával kellett engedélyeztetni. Hogy a telep villaszerű jellegét megóvják, nem lehetett állatot tartani, kocsmát, gyárat nyitni, munkáslakásokat létesíteni, kereskedést nyitni pedig csak az egyesület választmányának engedélyével.⁸ Ügyeltek arra is, hogy az utcakép egységes legyen. 1888 őszén már megkezdték a telep utcáinak tervszerű fásítását, amely 1889-re el is készült.⁹ Az útsorfák nyesése az egyesületi kertész feladata volt (Mátyásföldön létezett az Egyesület által működtetett kertészet, illetve magánkertészetek is), a járdák rendben tartása viszont a lakóké.¹⁰ Az utak, a járdákkal együtt kavicsburkolattal rendelkeztek. Az utcai fasorok közül ma is jelentős a Veres Péter úti gesztenyesor, a Pilóta utcai platánsor, és a Diósy Lajos utcai fasor (vegyesen korai juhar (Acer platanoides), gesztenye (Aesculus hippocastanum), platán (Platanus sp.)).

KÖZKERTEK

A három jelentős köztér az Erzsébet-liget, a Mátyás tér és a templom előtti háromszög alakú terecske (ma Paulheim József tér) volt. Az Erzsébet-liget helyén eredetileg a cinkotai uradalom erdeje terült el, fenti elnevezése 1898-tól élt. Az ott álló vendéglőépületet Beniczky Gábor építtette, és ő alakította az erdőt séta- és üdülőhelynek alkalmassá (2. kép). Az erdő parkosításának tervét Lassé Gusztáv, az Egyesület tagja készítette el 1889-ben.¹¹ 1892-ben új utakat és „körönd”-öt vágtak az erdőbe,¹² majd fokozatosan eltávolították a régi akácfákat, helyükbe nemezebbeket ültetve. A vendéglő előtti teret is szabályozták. A ligetet így az idők folyamán egy sportolásra alkalmas, erdős, ligetes pihenőparkká alakították. 1897-ben létesítették az első tenispályát, Magyarországon az első süllyesztett pályát. A Lawn Tennis Club 1907-ben alakult, székházát 1929-ben avatták fel, a klubház kertjét viszont csak 1935-ben alakították ki (3. kép). A vendéglőépület, később a teniszkлуб székháza volt számos multság és közösségi összejövetel helyszíne. 1898-ban fedett kuglizót építettek, és 1902-ben nyílt meg a fürdő a liget végében, amelyhez a vendéglőtől egy egyenes, gesztenyefasorral szegélyezett út vezetett a ligeten át.

8 A Mátyásföldi Nyaraló Tulajdonosok Egyesülete alapszabályai, 1893-1938.

9 Az országutak fásításának országos rendezésére csak 1898-ban jelent meg földművelésügyi miniszteri rendelet. Ld.: Ormos Imre: A kerttervezés története és gyakorlata. Budapest, 1967. (második, átdolgozott kiadás) p. 104.

10 Körmeny-Ékes Lajos (1938): Az ötven éves Mátyásföld. Mátyásföld. p. 23.

11 Körmeny-Ékes Lajos: Az ötven éves Mátyásföld. Mátyásföld, 1938. p. 28.

12 Körmeny-Ékes Lajos: Az ötven éves Mátyásföld. Mátyásföld, 1938. p. 30.

The sidewalks and roads were graveled. From among the lines of trees, the horse chestnut trees of Veres Péter Street, the plane trees in Pilóta Street and the avenue of Diósy Lajos Street (including early maple/*Acer platanoides*, chestnut/*Aesculus hippocastanum* and plane/*Platanus* sp. trees) are still impressive.

PUBLIC PARKS

The three major public spaces were Erzsébet Grove, Mátyás Square and the small triangular space outside the church (today Paulheim József Square). Erzsébet Grove evolved from the former forest of the Cinkota manorial estate and received this name in 1898. The restaurant there was built by Gábor Beniczky, and it was upon his idea that the forest was converted into a grove for strolls and recreation. [Fig. 2] The landscaping of the forest was designed by Gusztáv Lassé, a member of the Society, in 1889.¹¹ In 1892 new roads and a “circus” were cut in the forest,¹² and the old locust trees gradually removed to give way to more noble species. The space outside the restaurant was also regulated. The grove was thus turned into a recreation woodland suitable for sports. The

first lawn tennis court was created in 1897 – it was the first sunken tennis court in Hungary. The Lawn Tennis club was founded in 1907, its headquarters was opened in 1929, but the garden of the club house was only laid out in 1935. [Fig. 3] The restaurant and later the tennis club were the venues of several parties and social events. In 1898 a covered bowling alley was built, and the bath at the end of the grove opened in 1902, which could be approached along a straight chestnut-lined promenade from the restaurant.

In front of the restaurant a semi-circular space was formed, originally called Ilona Square, then Mátyás Square from 1930¹³ [Fig. 4] This space was carefully designed in the 1890s: the road coming from the HÉV stop had two circular expanses with a flower bed in the middle of both. The one closer to the building was adorned with a finely designed carpet bed, and the one farther from the tavern featured a King Matthias statue in the middle. The sculpture made by Lajos Mátray was erected in 1896. On the edge of the roundels there were benches. Along the central axis the space was divided into six panels framed by trimmed hedges, interrupted here and there. On the lawn

¹¹ *ibidem*, p. 28.

¹² *ibidem*, p. 30.

¹³ *ibidem*, p. 41.

A vendéglő előtt félköríves térséget hoztak létre, amelyet eredetileg Ilona térnek neveztek, 1930 után lett Mátyás tér¹³ (4. kép). Ezt a teret már az 1890-es években gondosan kialakították: a HÉV megálló felől érkező út közepén két kör alakú teresedésbe öblösödött, közepükön egy-egy virágággal. Az épülethez közelebbit finom mívű szőnyegágy díszítette, a távolabbi közepén pedig a Mátyás-szobor állt. A Mátray Lajos által készített szobrot 1896-ban állították fel. A kör alakú teresedések szélein padok álltak. A középtengely mentén hat mezőre volt osztva a terület, amelyeket nyírt sövények szegélyeztek, itt-ott megszakítva. A gyeppen elszórtan növénycsoportok helyezkedtek el. Egy kortárs tollából idézve: „(...) jól gondozott (látja mindenütt a vízvezetéki csapokat?), virágos parkon sétálunk át. A park közepén a legigazságosabb magyar király dicsőségét hirdető márvány mellszobor: a leglelkesebb nyaralótulajdonos, Paulheim József ajándéka, kinek közremunkálása döntőleg hatott minden alkotásunk létesítésére. A szobor körül kényelmes padokon mamák üldögélnek, előttük pedig pirospozsgás gyermekhad játszadozik a kavicsos utakon s beljebb a beárnyalt gyeppen. Ezek a fogadónk lakói. A vendéglő előtt széles, fedett teraszokon elegáns közönség üdül (...). A fiatalság az öblös terem felé tart, hol aztán sima parkéton csapongva kering a tánckedv szárnyin. (...) A vendéglő emeletén kényelmes szobák várnak csöndes pihenésre, földszintjén pedig az élethez szükséges boltok kínálják elsőrendű áruikat.”¹⁴ A képeslapok tanúsága szerint az idők folyamán a tér díszes kialakítása jóval egyszerűbb formát öltött.

A templom előtti tér rendezése 1905 – a templom felszentelése – után kezdődhetett meg (5. kép). A háromszög alakú teret egy a templomhomlokzatra vezető, illetve egy arra merőleges sétányal osztották fel. A tér csücskében így egy kisebb háromszög alakú térrész képződött, amelyet alacsonyra nyírt sövény határolt. Középtengelyében egy nagyobb

és két kisebb kör alaprajzú teresedést hoztak létre. A középső, nagyobb teresedés közepén virágágy volt. A sétány két oldalán fennmaradó gyeper mezőkbe fenyőket ültettek, amelyek a későbbi (1920-as évekből származó) képeslap tanúsága szerint olyan nagyra nőttek, hogy betöltötték az egész teret, a fő tengelyeket kivéve. Az utak valószínűleg kavicsozottak voltak. A HÉV felől érkező a kicsúcsosodó tér és a főtengety a tekintetet a templomhomlokzatra vezette rá, amit a Prodám és Pilóta utcák fásorai csak erősítettek. A téren elhelyezett országzászlót és a világháborús emlékművet 1938-ban avatták fel.

VILLAKERTEK

Mivel a mátyásföldi nyaralótelep jelentős része 1887 és az I. világháború között alakult ki, kertjeire elsősorban a historizmus kertművészetének tendenciái jellemzőek, megtalálható annak szinte minden eleme.¹⁵ Van néhány kivétel, ahol a szecesszió vagy akár a modernizmus bizonyos elemei jelentkeznek (például Huszár u. 22/a, Pilóta u. 23., Táncsics u. 22.), ezek azonban inkább kivételnek számítanak.

A kertek általában két részből álltak: az utcafronton impozáns díszkertet alakítottak ki, a lakóépület mögött pedig gyümölcsöskertet. A díszkert elrendezésének leggyakoribb formája az volt, hogy az épület középtengelyében egy kör alakú rondót¹⁶ helyeztek el, közepén virágtartó edénnyel vagy medencével, szökőkúttal. Ez a beosztás általánosan is jellemző volt a kor villakertjeire.¹⁷ A rondót a mátyásföldi kertekben olykor buxussövény keretezte, mellette általában hozzá igazodó gyeper mezők kerültek el, fákkal beültetve. Jó példa erre a kialakításra Strelisky Sándor nyaralójának (Csinszka u. 11/a, 11/b) (6. kép) vagy a Dozzi-villa (Koronafürt u. 31.) ma már csak képeslapról, illetve fényképről ismert kertje. Ma is őrzi ezt a fajta

¹³ Körmendy-Ékes Lajos: *Az ötven éves Mátyásföld*. Mátyásföld, 1938. p. 141.

¹⁴ Verő György írása. *Közli: Építő Ipar* 1904. nov. 6. (28. évf., 45. sz.) 328–329. o.

¹⁵ V.ö.: Alföldy Gábor: „Historical Revivalism in Hungarian Country House Gardens between 1880 and 1930: an Exploration and Analysis”. *Acta Historiae Artium XLVIII.* (2007). p. 115–189.

¹⁶ A rondó kerek vagy ovális, néha szabálytalan terület egység, amely ott a lovas kocsik megfordulását tette lehetővé. (Ld.: *Annus Edina: A XIX. század második felének magyarországi villakertépítészete. A pilismaróti Heckenast-villa kertje. Szakdolgozat. KÉE Kert- és Településképzési Tanszék, 2002. p. 22.*) A villakertekbe ennek kicsinyített mása öröklődött át, ami természetesen kisebb villa- és nyaraló kertekben a kocsiforduló funkciót elvesztette.

¹⁷ Ld.: *Annus Edina: A XIX. század második felének magyarországi villakertépítészete. A pilismaróti Heckenast-villa kertje. Szakdolgozat. KÉE Kert- és Településképzési Tanszék, 2002. p. 22–23.*

clusters of plants were placed, scattered. To quote a contemporary: "... we are walking across a well-groomed park (can you see the taps of water pipes everywhere?) with lots of flowers. In the center of the park a marble bust proclaims the glory of the most just king of Hungary: a gift from the most enthusiastic holiday house owner, József Paulheim, whose contribution had a decisive impact on each of our installations. Mothers are sitting on comfortable benches around the statue, a host of apple-cheeked kids playing in front of them on the graveled paths and further on the shady lawn. They are residents at the inn. Outside the restaurant on wide terraces with awnings an elegant clientele is spending their vacations (...) The young ones are drawn toward the spacious hall where they can swirl over the smooth parquet on the wings of their passion for dance. (...) Upstairs at the inn comfortable rooms await us for a quiet rest, while downstairs vital shops offer their first-class goods."¹⁴ As the picture postcards reveal, the appearance of the square gradually became simpler as time passed.

The regulation of the square outside the church began after the consecration of the church in 1905. [Fig. 5] The triangular space was subdivided by a walkway leading to the church façade and one perpendicular to it. At the tip of the square a small triangular section was thus formed framed by a low trimmed hedge. In the central axis a larger and two smaller circular expanses were created. In the middle of the larger roundel flanked by the smaller ones there was a flower bed. In the grassy fields on either side of the walkway fir trees were planted which grew so tall – as a later postcard (from the 1920s) reveals – that they filled out the entire space except for the main axes. The walkways were probably graveled. Arriving from the stop of the local train the pointed square led the glance to the church façade, which was

only reinforced by the lines of trees of Prodam and Pilóta streets. The national flag and the World War memorial were inaugurated in the square in 1938.

VILLA GARDENS

Since most of the Mátyásföld resort evolved between 1887 and WWI, the gardens mostly display tendencies of the garden art of historicism, involving nearly all of its typical elements.¹⁵ Rarely, some motifs of Art Nouveau or modernism can be spotted (e.g. 22/a, Huszár st.; 23, Pilóta st.; 22, Táncsics st.), but they are mostly exceptions.

The gardens generally had two parts: on the street front lavish ornamental gardens were formed, with an orchard behind the residential building. The most frequent type of front gardens included a roundel¹⁶ in the axis of the building with a flower container or basin or fountain in its middle. This layout was typical for cottage gardens in general at the time.¹⁷ In Mátyásföld the roundels were sometimes framed by box shrubs with matching grassy patches planted with trees. A good example is the summer house of Sándor Strelisky (11/a, 11/b, Csinszka st.) [Fig. 6] or the Dozzi villa's garden (31, Koronafürt st.) known only from picture postcards and photos today. This garden layout was preserved around the Szeszlér villa (21, Mészáros József st.) and existed until last year at the Weisz villa (3/a, Rajka st.). The front roundel was often decorated with a carpet bed, e.g. in the one-time garden of the Steinschneider/Hoffmann cottage (4/a, Táncsics st.) [Fig. 7] Highly ornate, impressive carpet beds adorned the front gardens of the Diósy villa (19, Pilóta st.) and the villa of Gyula Váry (26, Hunyadvár st.), though these were not circular but square-shaped with rounded corners [Figs. 8]

A requisite of historicist gardens was the rosary or rose garden. It is known

¹⁴ György Verő's article. Published: *Építő Ipar* (vol. 28, no. 45), 328-329.

¹⁵ Cf. Alföldy Gábor: „Historical Revivalism in Hungarian Country House Gardens between 1880 and 1930: an Exploration and Analysis”. *Acta Historiae Artium XLVIII.* (2007). p. 115-189.

¹⁶ The roundel is a circular or oval, sometimes irregular unit of land making the turning of horse-drawn carriages possible. (Annus, Edina: *A XIX. század második felének magyarországi villakertépítészete. A pilismaróti Heckenast-villa kertje.* [The garden architecture of villas in Hungary in the second half of the 19th century. The Heckenast-villa's garden in Pilismarót.] Thesis. University of Horticulture and Food Industry, Budapest, 2002. p. 22). This was adopted on a diminished scale by the villa gardens naturally without its function as a roundabout.

¹⁷ See Annus, Edina: *A XIX. század második felének magyarországi villakertépítészete. A pilismaróti Heckenast-villa kertje.* [The garden architecture of villas in Hungary in the second half of the 19th century. The Heckenast-villa's garden in Pilismarót.] Thesis. University of Horticulture and Food Industry, Budapest, 2002. p. 22-23.

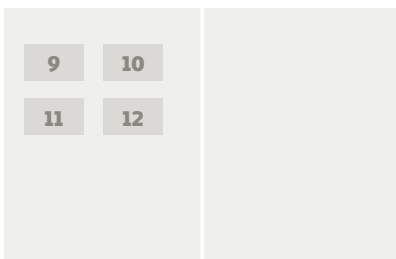

elrendezést a Szeszlér-villa (Mészáros József u. 21.) és tavalyig még a Weisz-villa (Rajka u. 3/a) kertjének kialakítása. A rondót gyakran szőnyegágy díszítette, például a Steinschneider- / Hoffmann-nyaraló (Táncsics u. 4/a) egykori kertjében (7. kép). Impozáns szőnyegágy díszítette egykor a Diósy-villa (Pilóta u. 19.) és Váry Gyula villájának (Hunyadvár u. 26.) előkertjét is, de nem kör, hanem lekerekített négyzet alaprajzú mezőbe foglalva (8. kép).

A historizáló kertek kelléke volt a rosarium (rózsakert). Tudjuk, hogy a Wiegand- / Guttmann-nyaraló (Pilóta u. 23.) bejáratánál két oldalt rózsacsoportok helyezkedtek el,¹⁸ és több helyen ültették a századforduló kertművészetének jellegzetes növényét: magas törzsre nevelt rózsákat (például a Dembitz-nyaraló (Veres P. út 147.), Hoffmann-nyaraló (Táncsics u. 4/a) kertjében). A kapu fölül gyakran futtattak lilaakácot, olykor mívés állványra (pl. Hunyadvár u. 76., Pilóta u. 17., Táncsics u. 22.) (9. kép)

Mátyásföldön gyakran alkalmaztak fenyőféléket, elsősorban lucfenyőt (*Picea abies*) és fekete fenyőt (*Pinus nigra*). Van példa fekete fenyő csoportokat alkalmazó tájképies jellegű kertkialakításra is. Sziklakertes, amöboid alakú tavacska és tájképies jellegű fekete fenyő csoportok kombinációja volt a Hunyadvár u. 23. szám alatt. Szintén fekete fenyő csoportok állnak a Hunyadvár u. 42. alatti nyaraló két oldalán (10. kép), párjában, a Mészáros J. u. 23-ban, a Mátray-villa (Májusfa u. 14–16.) és a Jelfy-villa (Táncsics u. 15.) kertjében, utóbbi kettő esetében geometrikus elemekkel (medence, útvonalvezetés) kombinálva. A Bellovics-nyaraló (Táncsics u. 12.) kertjében található fekete fenyő csoportot Bellovics Imre 1893-ban lánya születése alkalmából ültette. Lombos fák közül kedvelt volt a platán (*Platanus* sp.), hárs (*Tilia cordata*), korai juhar (*Acer platanoides*), és több helyen ültettek csüngő eper- vagy japánakác fát (*Morus alba* 'Pendula', *Sophora japonica* 'Pendula'). Szép csüngő fa példányok

18 Ld.: Kardos Árpád: „Kertvárosok, kerttelepek és a Mátyásföldi kertek”. *A Kert* 1915. p. 628.

9. kép/pict.:

Pilóta u. 17.: állványra futtatott lilaakác a kapunál / 17, Pilóta st.: *Wistaria* grown on support
(A SZERZŐ FELVÉTELE / PHOTO BY THE AUTHOR)

10. kép/pict.:

Hunyadvár u. 42.: fekete fenyő csoport / 42, Hunyadvár st.: group of black pines
(A SZERZŐ FELVÉTELE / PHOTO BY THE AUTHOR)

11. kép/pict.:

Májusfa u. 14–16.: medence / 14–16, Májusfa st.: basin
(A SZERZŐ FELVÉTELE / PHOTO BY THE AUTHOR)

12. kép/pict.:

Hunyadvár u. 23.: medence sziklakerttel / 23, Hunyadvár st.: basin with rockery
(A SZERZŐ FELVÉTELE / PHOTO BY THE AUTHOR)

that on either side of the entrance to the Wiegand/Guttmann summer house (23, Pilóta st.) groups of roses were planted,¹⁸ and the typical plant of the turn of the century, roses on long stems, could be found in many places (e.g. in the gardens of the Dembitz house, 147, Veres P. st.; Hoffmann house, 4/a, Táncsics st.). Often wisteria was grown to climb over the gate, sometimes on ornate supports (e.g. 76, Hunyadvár st.; 17, Pilóta st.; 22, Táncsics st.) [Fig. 9]

Pinaceae were used extensively in Mátyásföld, first of all spruce (*Picea abies*) and black pine (*Pinus nigra*). Landscaping with groups of black pine trees can also be found. A combination of rock garden, an amoeboid pond and groups of black pines could be found at 23, Hunyadvár st. Again, groups of black pine trees were on either side of the summer cottage at 42, Hunyadvár st. [Fig. 10], in its counterpart at 23, Mészáros st., in the gardens of the Mátray villa (14-16, Májusfa st.) and the Jelfy villa (15, Táncsics st.) - in the latter two combined with geometric elements (basin, path lines). The clump of black pines in the garden of the Bellovics summer cottage (12, Táncsics st.) was planted by Imre Bellovics on the occasion of the birth of his daughter. Among deciduous trees, plane (*Platanus* sp.), lime (*Tilia cordata*), early maple (*Acer platanoides*) were popular, and weeping mulberry (*Morus alba* 'Pendula') and Japanese pagodatree (*Sophora japonica* 'Pendula') were planted in several gardens. Fine specimens survive in the former garden of the Strelisky cottage (11/b, Csinszka st.), that of the Vay villa (29-33, Csinszka st.), at 11, Diósy L. st., in the garden of the "Antoinette" cottage (12, Pilóta st.) and the former Jelfy villa (15, Táncsics

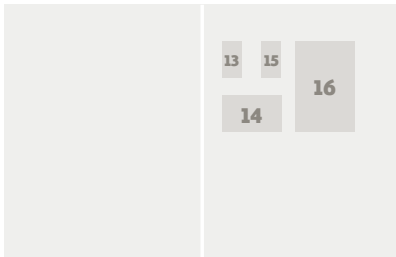
st.). Sometimes two specimens of the same species were planted on either side of the house front or of the gate.

The fountains, basins were mainly circular (e.g. at 10/b, Petúnia st.; 4/a, Táncsics st.), but some were lobed (14-16, Májusfa st.) [Fig. 11] or concave squares (23, Pilóta st.). Basins or ponds were often combined with rock-gardens, e.g. in the gardens at 23, Hunyadvár st.; 6, Zsélyi A. st.; 42, Hunyadvár st.; the Wiegand cottage (23, Pilóta st.) [Fig. 12] Garden edifices hardly survive (23, Pilóta st.: remains of a resting place, pergola; a renovated wooden pavilion still exists at 23, Diósy L. st.; there is an iron framework from 1911 at 14-16, Májusfa st.)

Flower containers of diverse revivalist - often Romanesque - forms or ornamentation were very popular (e.g. 42, Hunyadvár st.; 10, Huszár st.; 23, Pilóta st.; 4/a, Táncsics st.) [Fig. 13]. They were mass produced but finely executed. One or two, also mass-produced, artificial stone benches survive, with a griffon ornament in several gardens (23, Diósy L. st. [Fig. 14]; 17, Mészáros J. st.; 171, Veres P. st.). Sculptural ornaments are rarely found in gardens (e.g. 1, Mátyás sq.), at least they are not that documented.

The garden paths were cambered gravel or cinder paths, replaced in the 20th century by yellow clinker pavement at many places. The cottages were at first surrounded by simple wooden fences. The gate of a corner plot was usually located at the corner. In 1905, fence manufacturer Sándor Haid-ekker (1861-1924) moved to Mátyásföld and gradually the wooden fences were replaced by his wire fences. Sometimes only the gate was supplanted by an iron gate. The base and pillars were built of bricks topped with cast stone. [Fig. 15]

18 See Kardos, Árpád: „Kertvárosok, kerttelepek és a Mátyásföldi kertek”. [Garden cities, garden districts and the gardens in Mátyásföld] *A Kert* 1915. p. 628.

13. kép/pict.:

Huszár u. 10.:
virágtartó oszlop / 10,
Huszár st.: flower
container
(A SZERZŐ FELVÉTELE /
PHOTO BY THE AUTHOR)

14. kép/pict.:

Diósy L. út 23.:griffes
műkö pad tartóelemei
és virágtartó edény /
23, Diósy L. st.:
artificial stone benches
with griffon ornament
(A SZERZŐ FELVÉTELE /
PHOTO BY THE AUTHOR)

15. kép/pict.:

Pilóta u. 13.:
Haidekker
gyártmányú kapu /
13, Pilóta st.: gate made
by the Haidekker
factory
(A SZERZŐ FELVÉTELE /
PHOTO BY THE AUTHOR)

16. kép/pict.:

Táncsics u. 22.
előkertje / 22, Táncsics
st.: foregarden
(A SZERZŐ FELVÉTELE /
PHOTO BY THE AUTHOR)

maradtak a Strelisky-nyaraló egykori kertjében (Csinszka u. 11/b), a Vay-villa kertjében (Csinszka u. 29-33.), a Diósy L. u. 11-ben, az „Antoinette-nyaraló” (Pilóta u. 12.) és az egykori Jelfy-villa (Táncsics u. 15.) kertjében. Olykor a ház homlokzatának két oldalára vagy a kapu két oldalára ültettek egy-egy azonos fajú fát.

A szökőkutak, medencék legtöbbször kerek formájúak voltak (pl. Petúnia u. 10/b, Táncsics u. 4/a), de előfordul a karéjos (Májusfa u. 14-16.) (11. kép) és a konkáv négyszög forma is (Pilóta u. 23.). Többször építettek sziklakerttel kombináltan medencét vagy kis tavat. Ilyen volt a Hunyadvár u. 23., a Zsélyi A. u. 6., a Hunyadvár u. 42. alatt és a Wiegand-nyaraló (Pilóta u. 23.) kertjében is (12. kép). Kerti építmény kevés helyen maradt meg (Pilóta u. 23.: kerti pihenő maradványa, pergola; ma is megtalálható a Diósy L. u. 23-ban egy fából épített kerti pavilon, szépen felújított állapotban, illetve a Májusfa u. 14-16-ban egy 1911-ből származó, vasváz áll még).

Előszóval alkalmaztak különböző historizáló díszítésű – sokszor román kori ornamentikát idéző (például Hunyadvár u. 42.; Huszár u. 10., Pilóta u. 23.; Táncsics u. 4/a) –, illetve formájú növénytartó edényeket (13. kép). Ezek sorozatgyártott darabok voltak, de magas színvonalon kivitelezve. Megmaradt egy-egy szintén sorozatgyártott műkö pad is, több kertben előfordulnak griffes változatok (Diósy L. u. 23. (14. kép), Mészáros J. u. 17., Veres P. út 171.). A szobordísz ritka a kertekben (pl. Mátyás tér 1.), legalábbis kevésről van adat.

A kerti utak korábban kavics vagy salak burkolattal rendelkeztek, bogárhátúan képezve. A 20. században ezt sok helyen sárga keramitburkolat váltotta fel. A villákat eleinte egy-

szerű deszkakerítéssel vették körül. A saroktelkek kapuja általában a sarokról nyílt. 1905 körül Mátyásfüldre költözött Haidekker Sándor (1861-1924) kerítésgyáros, és ekkortól a korábbi kerítéseket kezdték felváltani a Haidekker sodronykerítések. Olykor csak a kaput cserélték vaskapura. A lábazat és a tartópillérek jellemzően téglából készültek, műkö fedlappal (15. kép).

A 19. század végétől egyre több kültéri sport jelent meg (kugli, tenisz, golf, krikett, krokett, úszás), a kastélykerteknek általános elemei lettek a különböző sportlétesítmények,¹⁹ ugyanakkor polgári körökben is divatossá vált a sportolás. Olykor villakertekben is található egy-egy sportlétesítmény (teniszpálya, kuglizó), de gyakoribb, hogy a polgárok közösen alakították a maguk sportolási lehetőségeit. Mátyásfüdön több közös sportlétesítmény működött: a ligeti kuglizó, az uszoda, a teniszpályák, az egyik teniszpályát télen korcsolyapályává alakították, a liget lejtős útjain pedig szánkózni lehetett, de olyan is előfordult, hogy egy-egy kertben saját kuglizót (pl. Hunyadvár u. 42.), esetleg két telek között teniszpályát alakítottak ki.²⁰

A leggazdagabb kert a Wiegand-nyaraló / Guttman-villa kertje, amelyet Bogyay Gyula tervezett. Volt benne díszmedence szökőkúttal és rózsakerttel, középkorias és barokkos virágtartó edények, kőből épített kerti pihenő, fából készült pavilon, szabálytalan alakú tó híddal, fenyőcsoportok, két oszlop tartotta pergola, díszkút, gótizáló síremlék,²¹ és fehérre festett deszkakerítés övezte.²² Késői példái a historizáló kialakításnak a Hunyadvár u. 74. 1914 után készült díszmedencéje és a Táncsics u. 22. előkertje, amely a két világháború között jöhetett létre (16. kép).

19 Alföldy Gábor: „Historical Revivalism in Hungarian Country House Gardens between 1880 and 1930: an Exploration and Analysis”. *Acta Historiae Artium XLVIII.* (2007). p. 157.

20 Pálkás Réka: *A Mátyásfüdli Üdülőttelep. Topográfiai tanulmány. Kiadatlan kézirat, 1998.* p. 7.

21 Ez valószínűleg később került a kertbe.

22 Részletes leírását és egykori fotóit ld.: Kardos Árpád: „Kertvárosok, kerttelepek és a Mátyásfüdli kertek”. *A Kert 1915.* p. 573-575.; 628-629.

From the late 19th century more and more outdoor sports were introduced (skittle, tennis, golf, cricket, croquet, swimming); sports facilities became general requisites of mansion gardens,¹⁹ and doing sports also spread in the middle classes. Sporadically, sports facilities were created in villa gardens (tennis court, bowling alley), but it was more typical for inhabitants or owners to create common sports facilities. Such were in Mátyásföld the bowling ground in the Grove, the swimming pool, the tennis courts, one of them was turned into an ice-rink for skating in winter, and the slanting paths of the Grove were suitable for sledging, but there were cases where an own skittle-alley was created in a garden (42, Hunyadvár st.) or a tennis court in between two plots.²⁰

The most sumptuous garden belonged to the Wiegand/Guttman summer house; it was designed by Gyula Bogay. It had an ornamental basin with a fountain, a rosary, flower containers in revived medieval and baroque styles, a

garden rest of stone, a wooden pavilion, a pond of irregular shape with a bridge, groups of pines, a pergola supported by two columns, an ornamental well, a revival gothic sepulchre,²¹ and the garden was surrounded by a wooden fence painted white.²² Later examples of historicist garden facilities include the ornamental basin made after 1914 at 74, Hunyadvár st. and the front garden at 22, Táncsics st. possibly created in the interwar period. [fig. 16]

CONCLUSION

The holiday district, of course, hasn't preserved its original function. Flourishing until World War I, its development slowed down after, the holiday cottages gradually turning into permanent residences. The thus born Old Mátyásföld, along with New Mátyásföld (beyond the HÉV line) separated administratively from Cinkota in 1933 and became an independent settlement, officially

¹⁹ Alföldy Gábor: „Historical Revivalism in Hungarian Country House Gardens between 1880 and 1930: an Exploration and Analysis”. *Acta Historiae Artium XLVIII.* (2007). p. 157.

²⁰ Pálincás, Réka: *A Mátyásföldi Üdülőtelep. Topográfiai tanulmány.* Unpublished manuscript, 1998. p. 7.

²¹ Possibly introduced to the garden later.

²² For its detailed description and archive photos see: Kardos, Árpád: „Kertvárosok, kerttelepek és a Mátyásföldi kertek”. [Garden cities, garden districts and the gardens in Mátyásföld] *A Kert* 1915. p. 573-575.; 628-629.

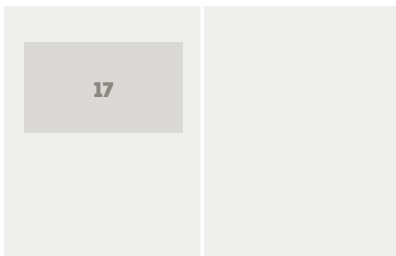

ÖSSZEGZÉS

A nyaralótelep természetesen ma már nem őrzi eredeti funkcióját. Az I. világháborúig virágzott, utána fejlődése lelassult, és a nyaralóépületek fokozatosan állandó lakóépületté váltak. Az így kialakuló Ó-Mátyásföld a HÉV vonalának túlsó oldalán létrejött Új-Mátyásfölddel 1933-ban elszakadt Cinkotától, és önálló községgé alakult, 1934-ben hivatalosan üdülőhellyé nyilvánították. 1950. január 1-jével a XVI. kerület részeként Mátyásföldet több településsel együtt Nagy-Budapesthez csatolták. A II. világháború bombázásai sem kímélték, épületek pusztultak el, és a világháború után – bár megkezdődött az újjáépítés –, a nyaralótelep előkelő jellege megszűnt. Az 1950-es évektől lakótelepeket is ékeltek a családi házas városzövetbe. A legnagyobb károkat a villákban és a hozzájuk tartozó kertekben az 1949-ben meginduló államosítás, majd a rendszerváltás utáni szabályozatlan helyzet okozta.

Az utóbbi években az önkormányzat nagyobb figyelmet fordít az engedélyez-

tetési eljárás során arra, hogy egy-egy korszerűsítés az eredeti értékek megtartásával történjen. Jelenleg mindössze 5 épület áll fővárosi védelem alatt. (Ezek az országos védelmet is megérdemelnék.) Egy hatodik, korábban levédett házat 2004-ben (engedély nélkül) bontottak le. A kertépítészeti alkotások semmilyen védelem alatt nem állnak, napjainkban is pusztulnak az eredeti kert kompozíciók, elemek. A Veres Péter út, Fáttra utca, Hunyadvár utca, Csinszka utca, Újszász utca, Jókai Mór utca által határolt területen – a lakótelepi tömbök kivételével – az eredeti településszerkezet még megfigyelhető és viszonylag sok nyaralóvilla maradt fenn. Ez a települési egység, várositáj-egység a kutatási dokumentumok alapján védelemre érdemes legalább műemléki jelentőségű területként, mint a századforduló településtervezésének élő dokumentuma. Jelen helyzetben a legfontosabb, hogy tudatosuljanak a hely értékei – a város, a kerület vezetői és a helyi lakosság körében is. ©

17. ábra/fig.:

Mátyásföld mai
településszerkezete /
Settlement structure of
Mátyásföld today

declared a holiday resort in 1934. As of January 1st 1950 Mátyásföld and several other settlements were annexed to Greater Budapest's 16th district. Bombings during the World War II did not spare the area, some buildings were destroyed and although after the war reconstruction has started, the elegance of the holiday district faded. From the 1950s some housing estates were also built in the original settlement structure characterized by detached houses. Yet, the greatest damage of the villas and their gardens was caused by the socialization beginning in 1949 and by the uncontrolled building activity after the regime change. In the last years, during the authorization process, the local government pays more attention to protect original values in the case of modernizations. However, only five villas are protected by the capital (these could deserve even national protection), the sixth has been demolished in 2004 - without permission. The garden architectural works are not under any

protection whatsoever, original garden compositions and elements fall into dereliction until this day. The area where the original settlement pattern can be observed and the greatest density of the villas remained (bounded by Veres Péter road, Fáttra street, Hunyadvár street, Csinszka street, Újszász street and Jókai Mór street, except housing estate areas) deserves at least territorial protection as a documentation of town planning at the turn of the century, but in the current situation the most important objective is to raise the awareness of the values of the place. ©

SZERZŐK ÉS TÁMOGATÓK / AUTHORS & SPONSORS

FÁCZÁNYI ZSUZSANNA

építész, PhD hallgató /
architect, PhD student

Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájépítészeti Kar, Kert- és Szabadtér
Tervezési Tanszék / *Corvinus University
of Budapest, Faculty of Landscape
Architecture, Department of Garden
and Open-space Design*
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
Telefon: +3630/5028967
E-mail: faczanyi.zsuzsa@ybl.szie.hu

BALOGH PÉTER ISTVÁN

tájépítész, egyetemi docens /
landscape architect, associated professor

Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájépítészeti Kar, Kert- és Szabadtér
Tervezési Tanszék / *Corvinus University
of Budapest, Faculty of Landscape
Architecture, Department of Garden
and Open-space Design*
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
E-mail: peter.balogh@uni-corvinus.hu

KÖRMENDY IMRE

építész, tudományos munkatárs,
a Magyar Urbanisztikai Társaság elnöke /
*architect, research fellow, chairman
of Hungarian Society for Urban Planning*

Budapesti Corvinus Egyetem,
Tájépítészeti és Településtervezési Kar,
Településépítészeti Tanszék
*Corvinus University of Budapest, Faculty
of Landscape Architecture and Urban
Planning, Department of Urban Planning*
1118 Budapest, Villányi út 35-43.
E-mail: kormendy.imre@uni-corvinus.hu,
kormendy.imre@fokolare.hu

HRABÁK LUCA

tájépítész és kertművész /
landscape and garden designer MA

1126 Budapest, Kiss János alt. u. 23.
Telefon: +36 30 288 4184
E-mail: eperszeder@gmail.com

BECHTOLD ÁGNES

tájépítész-mérnök, PhD hallgató /
landscape architect, PhD student

Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépíté-
szeti és Településtervezési Kar / *Corvinus
University of Budapest, Faculty of
Landscape Architecture and Urban
Planning*
Kertművészeti és Kerttechnika Tanszék /
Department of Garden Art and Techniques

1118 Budapest, Villányi út 35-43. E-mail:
bechtold.agnes@gmail.com

MAGYAR ÉPÍTÉSZ KAMARA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

ORMOS IMRE ALAPÍTVÁNY